

T.C
ANKARA ÜNİVERSİTERİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
RADYO TV SİNEMA
ANABİLİM DALI

**KIBRIS SORUNUNUN BELGESELLERDEKİ SUNUMU:
TÜRKİYE’DE ÜRETİLEN KIBRIS BELGESELLERİ
ÜZERİNE BİR İNCELEME**

Yüksek Lisans Tezi

Gözde GAYDE

Ankara-2008

T.C
ANKARA ÜNİVERSİTERİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
RADYO TV SİNEMA
ANABİLİM DALI

**KIBRIS SORUNUNUN BELGESELLERDEKİ SUNUMU:
TÜRKİYE’DE ÜRETİLEN KIBRIS BELGESELLERİ
ÜZERİNE BİR İNCELEME**

Yüksek Lisans Tezi

Gözde GAYDE

Tez Danışmanı
Yar. Doç. Sevilay Çelenk ÖZEN

Ankara-2008

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
RADYO TELEVİZYON SİNEMA
ANABİLİM DALI

**KIBRIS SORUNUNUN BELGESELLERDEKİ SUNUMU:
TÜRKİYE’DE ÜRETİLEN KIBRIS BELGESELLERİ
ÜZERİNE BİR İNCELEME**

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı : Yrd. Doç. Dr. Sevilay ÇELENK ÖZEN

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

Prof. Dr. Bülent ÇAPLI

Yrd. Doç. Dr. Sevilay ÇELENK ÖZEN

Yrd. Doç. Dr. Pembe BEHÇETOĞULLARI

İmzası

.....

.....

.....

Tez Sınavı Tarihi: 22. 09. 2008

Teşekkürler

Tez çalışmam süresince bilgi ve deneyimini benimle paylaşan hocam Yrd. Doç. Sevilay Çelenk Özen'e, Hangi Kıbrıs belgeseline ulaşmamı sağlayan İrfan Eroğlu'na, Kıbrıs sorununda yapmış olduğu çalışmaları benimle paylaşan Münür Rahvancıoğlu'na, eleştiri ve yardımlarıyla yanımda olan Çağrı Kaderoğlu'na ve yine yardımlarını eksik etmeyen Özkan Gayde'ye ve Besim Baysal'a, her zaman yanımda olan aileme ve Gamze Polat'a çok teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ.....	1
A- KIBRIS SORUNU.....	10
A.1. KIBRIS SORUNUNUN BAŞLANGICI.....	10
a- 1950’lerde Kıbrıs Sorunu.....	13
b- 1960–1974 Arası Dönemde Kıbrıs.....	22
b.1. Kıbrıs Cumhuriyeti Dönemi.....	22
b.2. 15 Temmuz 1974.....	28
b.3. 20 Temmuz 1974.....	30
c-1974’ten Günümüze Kısa Bir Bakış.....	32
A.2. TÜRKİYE’NİN RESMİ POLİTİKASINDA KIBRIS SORUNU.....	36
a- 1974 Öncesi Kıbrıs Politikası.....	36
b- 1974 Sonrası Kıbrıs Politikası.....	47
B- BELGESEL FİMLERDE KIBRIS SORUNU.....	52
B.1.“KIBRIS BELGESELİ” FİLMİNDE KIBRIS SORUNU.....	55
a- Denge Durumu: 1571–1914.....	58
b-Denge Bozuluyor: 1914–1960.....	59
c- Çatışmanın Sürdürülmesi:1960–1974.....	62
d- Dengenin Yeniden Sağlanması: 1974–1983.....	68
B.2. “HANGİ KIBRIS” BELGESELİNDE KIBRIS SORUNU.....	76
a- Kıbrıs Sorununun Ortaya Çıkışı.....	79
b- 1960–1974 Döneminin Değerlendirilmesi.....	82

c- Barış ve Çözüm.....	85
B.3. “KIBRIS BELGESELİ” ve “HANGİ KIBRIS” FİLMLERİNİN	
KARŞILAŞTIRMALI İNCELEMESİ.....	92
a- Kıbrıslı Türkler.....	93
a.1. Kimlik.....	93
a.2. Tasvir ve Anlatım.....	96
b-Kıbrıslı Elenler.....	99
b.1. Kimlik.....	99
b.2.Tasvir ve Anlatım.....	100
c- Ordu (TSK).....	103
 SONUÇ.....	 106
 KAYNAKÇA.....	 111
ÖZET.....	116
ABSTRACT.....	116

GİRİŞ

“Kıbrıs Sorunu” 1950’li yıllardan başlayarak Türkiye’nin en önemli dış politika konularından birini oluşturmuştur. Bu sorun kuşkusuz iç politikayı da önemli ölçüde etkilemektedir. Kıbrıs sorununa Türkiye’nin taraf olması 1955 yılına denk düşer. Türkiye’nin dış politikasında önemli bir sorun arz eden Kıbrıs, resmi ideolojinin, milliyetçi çevrelerin söylemleriyle birlikte halk tarafından Türkiye’nin sınır-ötesi bir parçası, tabir yerindeyse “yavru vatani” olarak düşünülmekte, Kıbrıslı Türkler de soydaşları olarak görülmektedir. Medya, milliyetçi bir vurgu taşıyan bu “yavru vatan” söylemini, haberden belgesele birçok içeriğinde eleştirellikten tamamıyla uzak bir biçimde kullanmakta ve yeniden üretmektedir.

Bu çalışma kapsamında ise bu alanlardan biri olan belgesel filmler araştırılacaktır. Türkiye’nin Kıbrıs sorununa dair yaklaşımları belgesel filmler aracılığıyla inceleneceğinden, öncelikle Kıbrıs sorununun tarihçesine ve Türkiye’nin soruna dahil oluşuna bakmak gerekmektedir. 1571 yılından itibaren Osmanlı’nın idaresinde bulunan Kıbrıs 1878 yılında İngiltere’ye devredilmiş ve 1923 yılında Lozan Anlaşması uyarınca resmi olarak İngiltere’nin sömürgesi olmuştu. Ne var ki İkinci Paylaşım Savaşı ardından başlayan “Self Determinasyon Hakkı” çerçevesinde ülkeler bağımsızlıklarını ilan etmeye başlamış ve bu durum Kıbrıs adasını da etkilemişti.

Öyle ki halkların bağımsızlık mücadeleleri, daha önceki yıllarda Yunanistan’a

bağlanmayı isteyen Kıbrıslı Elen¹ burjuvazisini yeniden hareketlendirmişti. Kıbrıslı Elen burjuvazisinin, Yunanistan'a bağlanma yani "Enosis" düşüncesi ilk önce adadaki İngilizlerle çatışmasına neden olmuştu. Ayrıca İngiltere de Ortadoğu'daki çıkarları nedeniyle Kıbrıs'taki konumunun sarsılmasını istememekteydi. Bu nedenle de İngiltere konumunun devamlılığı için böl-yönet politikalarını Kıbrıs'ta hayata geçirmişti. Bunun yolunu ise Kıbrıslı Türklerle ilişkilerini iyi tutmakta ve yardımcı polislik görevine daha çok Kıbrıslı Türkleri getirerek, bu kesimin Kıbrıslı Elenlerle çatışmasına zemin hazırlamakta bulmuştu. Kıbrıslı Elenlerin Enosis fikriyatı, etnik temele dayandırılrsa da aslında bu, Kıbrıslı Elen burjuvazisinin çıkarlarını korumaya yönelik bir tutumdur. Geri planda böyle bir amaç olsa da Enosis her daim halkın isteği ve etnik temelli bir ayrışma talebi olarak aktarılmıştır.

Kıbrıslı Elen burjuvazisinin Osmanlı döneminden itibaren ticareti elinde bulundurması, Kıbrıslı Türk üst sınıfından önce bağımsızlık istemelerine neden olmuştur. Ancak Kıbrıslı Elen burjuvazisinin Yunanistan'a bağlanma isteğinden

---

¹ Kıbrıs'ta Elen asıllı Kıbrıslıları, Kıbrıslı Türkler ve Türkiyeliler genellikle Rum ya da Kıbrıslı Rum olarak adlandırmaktadır. Akademik yazınların kimisinde Kıbrıslı Elen kimisinde Kıbrıslı Yunan kimisinde de Kıbrıslırum olarak adlandırılırsalar da genel kullanım Kıbrıslı Rum'dur. Ancak Rum kelimesinin sözlükteki anlamı: "Müslüman ülkelerde yaşayan Yunan asıllı kimse" olarak geçmektedir. Osmanlı idaresindeki Kıbrıs adası 1878 yılında İngiltere'nin sömürgesine geçmiş, 1960 yılında ise Kıbrıs Cumhuriyeti olmuştur. Ada Müslüman bir ülke konumunda değildir. Nüfusa bakıldığında bugün Kıbrıslı Elenlerin ağırlıkta olduğu bir durum mevcuttur. Bu nedenle tezde, steryotip bir kelime olan Kıbrıslı Rum yerine Kıbrıslı Elen kelimesi kullanılmaktadır. Zira Kıbrıslı Elen halkı kendini Yunan toplumuna ait değil, Elen uygarlığına ait görmekte ve o şekilde tanımlamaktadır. Fakat tezde, referans gösterilen kaynakların tanımlamaları değiştirilmeden alıntılanmıştır. Burada "Elen" olarak telaffuz edilen kelime, Türkiye'de "Helen" olarak telaffuz edilen kelimeye karşılık gelmektedir. Kıbrıs'taki yaygın kullanım "Elen" olduğundan, bu çalışmada da bu kullanım tercih edilmiştir.

etkilenen Kıbrıslı Türk üst sınıfı da bu dönemde Kıbrıs'ın Türkiye'ye bağlanmasını talep etmeye başlamıştır. Kıbrıslı Türk üst sınıfı Türkiye'nin soruna taraf olması için kampanyalar, mitingler düzenleyerek Türkiye kamuoyunun dikkatini çekmeyi başarmıştı. Böylelikle 24 Ağustos 1955 tarihinde yaklaşık 40 ilde 'Kıbrıs Türktür Komitesi' kurulmuştu. 1955 yılına kadar Kıbrıslı Türklere ekonomik yardım yapmakla yetinen Türkiye, İngiltere'nin daveti üzerine 29 Ağustos 1955'te Londra Konferansı çerçevesinde Yunanistan ve İngiltere ile bir araya gelerek soruna resmi taraf yapılmıştır.

Türkiye'nin soruna taraf olmasıyla dengeler değişmekteydi. Artık sorun İngiltere, Kıbrıslı Elen ve Yunanistan arasında olmaktan çıkarak, İngiltere tarafından, NATO müttefikleri olan Yunanistan ve Türkiye'nin sorunu gibi gösterilmişti. Ayrıca bu dönemde, ABD'nin de NATO üyesi Yunanistan ve Türkiye vasıtasıyla stratejik olarak önemli bir yerde bulunan Kıbrıs adasının geleceğini yönlendirmeye başladığı görülür. Böl ve yönet politikasıyla Kıbrıs'ı elinde bulundurmaya çalışan İngiltere ise Yunanistan'ın Enosis talebine karşın Türkiye'ye "Taksim" tezini önerir.

16 Aralık 1956 tarihinde Başbakan Adnan Menderes'in Sömürgeler Bakanı Lennox Boyd ile görüşmesinin ardından Türkiye de Yunanistan'ın Enosis düşüncesine karşı adanın Türkiye ve Yunanistan'a paylaşılması yani Taksim tezini ortaya atmıştı. Bu fikir kısa zamanda Kıbrıslı Türk üst sınıfının benimsediği tez olmuştur. Bu dönemde Taksim tezinin uygulanması için hem Türkiye'de hem de Kıbrıs'ta "Ya Taksim ya Ölüm" sloganı altında mitingler düzenlenmiştir.

1955 yılında Grivas tarafından faaliyete geçen Kıbrıslı Elenlerin yeraltı tedhiş örgütü EOKA (Kıbrıs Savaşçıların Ulusal Örgütü) ve 1958 yılında kurulan ve Rauf Raif Denktaş'ın önderliğinde olan TMT'nin de (Türk Mukavemete Teşkilatı) adada

provokasyonlar düzenledikleri ve ayrıca sol görüşlü insanları ve aydın yazarları öldürdükleri bilinmektedir. Ayrıca 1950'lerin sonuyla birlikte Kıbrıslı Elenler ve Kıbrıslı Türkler arasında çatışmalar başlamıştır. Kıbrıslı Elenler Enosis, Kıbrıslı Türkler ise Taksim tezini savunarak karşı karşıya gelmektedir. İki toplum arasında yaşanan çatışmalar ve iki NATO üyesi arasında oluşan gerginlik neticesinde İngiltere yeni bir politik açılım getirmek durumunda kalır ve taraflar arası görüşmeleri başlatır. Böylece 19 Haziran 1958'de İngiltere tarafından ortaklık anlaşması şeklinde sunulan Macmillan Ortaklık Planı, görüşmeler sırasında Türkiye ve Yunanistan'ın garantörlüğü şeklinde değiştirilerek imzalanır. 19 Şubat 1959'da da Londra-Zürih anlaşmaları uyarınca Kıbrıs Cumhuriyeti kurulmuş olur.

Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Cumhurbaşkanı, Başpiskopos Makarios olurken Cumhurbaşkanı yardımcısı Doktor Fazıl Küçük olur. Birinci bölümde ayrıntılı olarak değinilecek olan Kıbrıs Cumhuriyeti'ne ne Kıbrıslı Elen ne de Kıbrıslı Türk egemenler olumlu yaklaşılmaktaydı. Nitekim iki toplum da ilk fırsatta devletin yıkılmasına yönelmiş; yıkıcı faaliyetlerini başlatmışlardı. 1960'lı yıllar, 50'li dönemlerden çok da farklı geçmedi. Bu süreçte iki toplum arasında çatışmalar, suikastlar, katliamlar yaşandı. Garantör ülkelerden bir olan Türkiye, Kıbrıslı Türklere yapılan katliamları öne sürerek garantörlük anlaşması uyarınca Kıbrıs'a askeri müdahale kararı verir. Ancak ilk etapta ABD, Yunanistan ve Türkiye'nin NATO'daki önemli konumları nedeniyle askeri müdahaleyi engeller.

Ayrıca bu dönemde Kıbrıs Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Makarios'un politikaları neticesinde Kıbrıs, 1961 yılında Bağılantısızlık Hareketi'nin kurucularından olur. ABD, NATO üyesi Türkiye ve Yunanistan bu durumdan memnun olmazlar. Çünkü komünizm

dalgasının Kıbrıs'ı etkileyeceğinden korkmaktadırlar.

1974 yılına gelindiğinde iki önemli olay yaşanır. Makarios artık Enosis yerine bağımsız Kıbrıs Cumhuriyetini savunmaktadır. Makarios'un yeni politikaları ve Bağılantısızlık Hareketi'yle olan ilişkileri Enosis yanlılarının, Yunanistan'daki cunta rejiminin ve özellikle ABD'nin işine gelmemiştir. Nitekim 15 Temmuz 1974 yılında cunta ile birlikte EOKA taraftarları Makarios'u devirip yerine Nikos Samson'u getirir. Kıbrıslı Elenler ikiye bölünmüştür; Makarios taraftarları ve cunta yanlıları olarak. Ne var ki çok geçmeden de, 20 Temmuz 1974'te de Türkiye adaya askeri müdahale gerçekleştirir. Askeri müdahale ardından ada iki bölgeye ayrılmıştır. Bu da fiili olarak ABD'nin iki müttefiki arasındaki sorunu kısmi de olsa çözmesini ve "komünizm tehlikesini" kontrol altına almasını sağlamıştır. Müdahale neticesinde yaklaşık olarak 24 bin Kıbrıslı Türk kuzey bölgesine ve yaklaşık olarak 200 bin Kıbrıslı Elen, güney bölgesine göç etmiştir. Kıbrıs'ın kuzeyinde %37'lik bir bölümü ele geçiren Türk ordusu Kıbrıslı Türk liderlerliğin desteği ile önce 13 Şubat 1975 tarihinde Kıbrıs Türk Federe Devleti'ni (K.T.F.D), daha sonra 15 Kasım 1983'te ise Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ni (K.K.T.C) kurmuştur. Bugün K.K.T.C'yi tanıyan tek ülke Türkiye'dir.

80'li ve sonraki yıllarda BM aracılığıyla iki toplum liderlerinin anlaşmaya varmak için görüştükleri bilinmektedir. Ancak bugüne kadar Kıbrıs'ta halkların refahını ve kalıcı barışı temel alan bir ortam yaratılamamıştır.

Yukarıda kısaca değinilen Kıbrıs sorunu, Türkiye'de genellikle resmi ideoloji çerçevesinde milliyetçi bir bakış açısı ile halka anlatılmaktadır. Türkiye'de Kıbrıs sorununun aktarıldığı ve egemen söylemin bu konuda kendini yeniden ürettiği birçok alan vardır. Bunlardan önemli bir tanesi daha önce bahsedildiği gibi belgesel sinemadır.

Belgesel filmlerde kullanılan görsel malzemeler ve özellikle olaylara tanık olmuş kişilerle yapılan röportajlar toplum tarafından güvenilir kaynak olarak düşünülmektedir. Zira, Türkiye’de Kıbrıs sorununa dair büyük bir çoğunluğun bakışı, egemen söylemin etkisi altındadır. Ne var ki Türkiye’nin dış politikasındaki bu milliyetçi tutumu sadece sağ kesim tarafından değil kimi sol yaklaşımlar tarafından da benimsenmiştir. Hatta Türkiye’de Kıbrıs sorunu üzerine egemen ideolojiden farklı söylemler kullanan bir anlayışın bile, temel noktalarda egemen ideoloji ile paralel gittiği görülmektedir.

Çalışmanın çıkış noktası da Türkiye’de Kıbrıs sorununa dair üretilen söylemleri belgeseller aracılığıyla incelemektir. Belgesel sinema, toplumsal gerçekleri, belirli bir bakış açısıyla topluma anlatmada önemli bir misyona sahiptir. Bu noktada daha da açacak olursak, yukarıda kısaca değinilen Kıbrıs sorununun Türkiye’de üretilen belgesellerce nasıl bir bakış açısı ile aktarıldığı, hangi konulara değinip hangilerini dışta bıraktığı, konuya ilişkin diğer taraf ülkelerin nasıl sunulduğu araştırmanın konusunu oluşturmaktadır.

Çalışmada, Kıbrıs sorunu üzerine Türkiye’de üretilen resmi çizgideki ve eleştirel bakışa yakın belgesel filmlere yer verilmektedir. Bu, konuya ilişkin resmi söylemin oluşturduğu hegemonyayı anlamaya olanak tanımaktadır. Bununla birlikte araştırmada üzerinde duracağımız sorun aslında yakın geçmişe dair yaşananların aktarımının, anlatıldığı dönemin yaygın politikasına göre şekillendiğidir. Yani eleştirel söylemi içinde barındıran bir belgesel çalışması içinde bulunduğu egemen söylemin politikalarından etkilenebilmektedir. Yalnız, eleştirel söylemleri olan bir belgesel çalışması, egemen söylemle farklılaşan yönleri de olduğu için halka ulaşma bakımından sıkıntılar yaşayabilmektedir. Keza bu da, var olan egemen söylemin doğruluğunu

güçlendirme yönünde ve topluma tek yönlü dar bir anlayış sunma yönünde bir sorun oluşturmaktadır.

Türkiye’de yaşayan insanlar Kıbrıs’a gitmemiş olmalarına, orada yaşananları birebir görmemiş olmalarına rağmen Kıbrıs konusu hakkında özellikle resmi kaynaklara dayalı geniş bir bilgiye sahip olmaktadır. Özellikle Türkiye’nin Kıbrıs’a 20 Temmuz 1974 yılında yaptığı askeri müdahale Türkiye’nin aktif Kıbrıs politikasının devamını getirmiştir. Kıbrıslı Türklerin içinde yaşadığı kuzey bölgesinde kurulan, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’ni bugün sadece Türkiye tanımaktadır. Türkiye’de resmi söylemin oluşturduğu ve toplumun ise çoğunluğunun paylaştığı bir düşünce tarzı, Kıbrıs’ın Türkiye’nin bir toprak parçası olduğu, adayı çıkartma yaparak aldıkları ve yavru vatan olarak gördükleri yönündedir.

Bu noktada çalışmanın amacı, belgesel filmler aracılığı ile Türkiye’nin özellikle 1950–1974 dönemi ve sonrasında nasıl bir politika izlediğini açığa çıkarmaya çalışmaktır. Böylelikle, Türkiye’de egemen söylemin Kıbrıs paradoksu üzerinden yapılandığı milliyetçiliğin anlaşılmasına katkıda bulunmak da amaçlar arasındadır. Tezin bir diğer hedefi ise egemen söylem dışında, Kıbrıs konusu üzerine oluşturulan söylemlerin, ortaya çıkarıldığı dönemin resmi söylemiyle benzeştiği ve farklılaştığı noktaları vurgulamaktır. Bu incelemede varılmaya çalışılması hedeflenen bir diğer nokta ise belgeseller aracılığı ile 1950–1974 dönemi ve sonrasında Türkiye’nin bakış açısıyla Kıbrıslı Elenlerin, Kıbrıslı Türklerin ve TSK’nın nasıl konumlandığını göstermektir.

Çalışma, Kıbrıs konusuna dair pek çok araştırmadan farklı olarak görsel sanat dalı olan belgesel filmleri incelemesi bakımından önem arz etmektedir. Sinemasal bir tür olarak belgesellerin diğer türlere oranla daha tarafsız oldukları, olanı olduğu gibi

anlattıklarına dair hakim olan anlayışın da etkisiyle, Kıbrıs'a dair oluşturulan egemen söylemin belgeseller aracılığı ile aktarılması, bu söylemlerin meşruluğunun ve sorgulanmazlığının sağlanması açısından oldukça belirleyici bir etki yapmaktadır.

Türkiye'nin Kıbrıs konusuna ilişkin söylemlerinin araştırılması; özellikle egemen söylemin yıllardır Kıbrıs sorununa ilişkin söylemlerinin anlaşılması ve egemen söylemin, toplumla kurduğu ilişkiyi ortaya çıkarmak açısından toparlayıcı bir önem taşımaktadır. Bunun belgesel filmlerde incelenmesi de olaya ilişkin söylemlerin bu alanlarda nasıl sunulduğu ve toplumun bunu nasıl yorumladığına ilişkin bir perspektif geliştirmek bakımından önemlidir. Bununla bağlantılı olarak, egemen söylemin, Kıbrıslı Türkleri ve Kıbrıslı Elenleri belgesellerde nasıl tanımladığı, konuya ilişkin neleri aktardığı, neleri saf dışı bıraktığını incelemek açısından önemlidir. Ayrıca çalışma, belgeseller üzerinden egemen söyleme azınlık da olsa karşıt olan bir tavrın nasıl bir tutum içerisinde olduğunun ve özellikle egemen ideoloji ile paralel giden söylemlerinin izini sürüp resmi ideolojinin kurduğu hegemonyanın genişliğini ortaya çıkararak konuya ilişkin tartışmalara katkıda bulunması bakımından önem taşımaktadır.

Çalışma, nitel bir içerik analizi çerçevesinde belgesellerin eleştirel okumalarına dayanmaktadır. Kıbrıs sorununa ilişkin yapılan belgesel filmlerde tezin konusu, sorunu ve hipotezi ile de bağlantılı olarak, milliyetçi söylemlerin neler olduğu, Kıbrıslı Türklere ve Kıbrıslı Elenlere ilişkin nasıl bir söylem geliştirildiği, egemen ideoloji ve eleştirel ideolojinin belgesellerde nasıl bir farklılık ve/veya paralellik gösterdiği, söylemlere bakılarak araştırılmaktadır. Bunun yanı sıra araştırma kapsamında, belgesellerin anlatısal ve ikonografik yapısı incelenmektedir. Yani kimlere belgesellerde söz tanındığı, kimlerin veya hangi söylemlerin sistematik olarak dışarıda bırakıldığı, hangi görsel malzemelerin

nasıl kullanıldığı ve neyi vurguladığı ya da öne çıkardığı çalışmanın çözümleme önceliklerini oluşturmaktadır.

Tezin kapsamı çerçevesinde Kıbrıs konusu üzerine yapılan belgesel filmlerden, Mehmet Ali Birand'ın çalışması olarak bilinen “*Kıbrıs Belgeseli*”(1989) ve Rüstem Batum'un yönetmenliğini yaptığı “*Hangi Kıbrıs*”(2004) araştırmanın örneklemine oluşturmaktadır. Kıbrıs konusu üzerine yapılan, *Kıbrıs Belgeseli* ve *Hangi Kıbrıs* adlı belgesellerin tez kapsamına alınma gerekçesi, iki çalışmanın da farklı dönemlerde yapılmış olmasıyla ilgilidir. Bunun yanında “*Kıbrıs Belgeseli*”nin resmi ideoloji çizgisinde ve “*Hangi Kıbrıs*” belgeselinin eleştirel bakışa yakın olması nedeniyle, bu belgeseller incelemenin konusuna, sorununa ve önemine uygun çalışmalardır. Ayrıca iki belgesel de karşılaştırmalı incelemeye olanak sağlayan önemli çalışmalardır. Böylelikle çalışmanın birinci bölümünde Kıbrıs sorununa ve Türkiye'nin soruna ilişkin yaklaşımlarına değinilmektedir. Birinci bölümün ilk kısmında sorunun başladığı zamanlardan günümüze kadar olan sürede yaşanan önemli olaylar anlatılmaktadır. İkinci kısmında ise, Türkiye'nin soruna taraf olmasıyla birlikte konuya ilişkin nasıl bir resmi politika yürüttüğü eleştirel bir bakışla incelenmektedir. Çalışmanın ikinci bölümünde ise, konunun sınırlılıkları çerçevesinde seçilen belgeseller çözümleyici ve eleştirel bir bakış açısıyla analiz edilmektedir.

1. BÖLÜM

A-KIBRIS SORUNU

A.1. KIBRIS SORUNUNUN BAŞLANGICI

Dünyanın sorunlu ülkelerinden biri olan Kıbrıs, geçtiğimiz yüzyıl Kıbrıslı Türk ve Kıbrıslı Elenler arasında yaşanan çatışmalara, katliamlara tanıklık etti. 20.yüzyıl ortalarında başlayan iki halk arasındaki sorun, bugün hala çözülebilmüş değil. Kıbrıs sorununun ortaya çıkmasını hazırlayan koşullar, aslında 1950’li yıllardan çok daha önceki dönemlerde başlamıştır. Kıbrıs sorununun nasıl ortaya çıktığını anlamak için, adanın Osmanlı yönetiminde olduğu son dönemdeki sınıfsal yapısına bakmak gerekmektedir. Çünkü Kıbrıs sorunu, Osmanlı İmparatorluğu’nun çöküş aşamasında olduğu ve aynı zamanda Kıbrıslı Elen burjuvazisinin Yunanistan’a bağlanmayı istediği dönemde oluşmaya başlamıştır.

Osmanlı idaresindeki Kıbrıs’ta, Hristiyan kesimin çoğunluğunu Kıbrıslı Elenler ve Müslüman kesimin çoğunluğunu da Kıbrıslı Türkler oluşturmaktaydı. Aynı zamanda 19.yüzyılın ortalarına doğru, Osmanlı yönetimindeki Kıbrıs’ta ekonomik egemenlik Hristiyanların elinde iken, Devlet yönetiminde Müslüman Türkler egemen idiler (Heide’den aktaran Kızılyürek, 2001:29). Kızılyürek, bu dönemdeki egemen sınıf katmanlarını şu şekilde ikiye ayırmaktadır: Müslüman Türkler, bürokratlar, din adamı, kadı ve ağalardan oluşuyordu. Bunlar geniş toprak sahibi oldukları gibi yüksek gelirleri vardı. Hristiyan kesimde ise; kilise mensupları, zengin tüccarlar ve faizciler üst sınıfa dahildiler. İki yönlü bu sosyal gelişme- Türklerin devlet ve toprak, Hristiyanların ise

ticaret egemenliği-Kıbrıs'taki sosyal ve politik gelişmelere uzun yıllar damgasını vuracak ve Kıbrıs sorununda etken bir rol oynayacaktır (Kızılyürek,2001:29). Söz konusu dönemde iki toplumun egemen kesimleri ekonomik ve ideolojik anlamda güçlenmeye başlamıştı. Zira Kızılyürek, Müslüman kesimin, yönetim katmanlarını ellerinde bulundurmaları neticesinde bürokrat ve toprak sahibi olduklarını, Hristiyan kesimin ise ticari uğraşlarından kaynaklı bir burjuva sınıfı oluşturduklarını vurgulamaktadır (Kızılyürek, 2001:29). Buna ek olarak bu dönemde, Osmanlı idaresi kilisenin çıkarlarına uygun ayrıcalıklar sağlamıştı. Dolayısıyla Osmanlı yönetimi Kilise'nin gelişigüzel vergi toplamasını güvence altında almıştı. Kiliseye vergi ödemeyenler Osmanlı askeri ile tehdit ediliyordu (Kızılyürek, 1988:28).

1821 yılında Yunan Kurtuluş Hareketi Kıbrıs'taki Hristiyan burjuvaziyi etkilemeyi başarır. Böylece Kıbrıslı Elen burjuvazisi Kıbrıs'ın Osmanlı yönetiminde olduğu dönemde Yunanistan'a bağlanmak (Enosis) için ayaklanmalar başlatır. Buna karşın, dönemin Müslüman kesimi olarak adlandırılan Kıbrıslı Türkler, adanın İngiltere'ye devredileceği güne kadar Osmanlı İmparatorluğu'nun yönetiminde olmuş ve –bazı isyanları istisna sayacak olursak- ona bağlı kalmıştır(Evre, 2004:30). Hasgüler, Kıbrıslı Elenlerin adanın eski halklarından olmaları ve ekonomik gelişmişliklerinden kaynaklı bağımsızlık istediklerini söylemekte, Kıbrıslı Türklerin Osmanlı İmparatorluğu'na bağlı kalmasını ise kendilerini adaya sonradan gelme olarak gördüklerine yormaktadır:

Osmanlı döneminde Ada'nın daha eski halkları olmalarından ve Levant ticareti sırasında merkantilistlerle ortaklıklarından ötürü Hristiyanların ekonomik ve sosyal gelişmişlik düzeyinin Müslümanlara göre daha “ileri” durumunda olmasının

da bağımsızlık arayışları sırasında Kıbrıslı Hristiyanlar üzerinde etkili olduğu söylenebilir. Bu arada Kıbrıslı Müslümanların Ada üzerindeki konumunun ve bu Ada'yı sahiplenme durumlarının Osmanlı döneminde yönetici olmalarına rağmen “sığıntı”, “sonradan gelme” gibi etkenlerle istenildiği düzeye geldiğini söylemek mümkün değildir (Hasgüler, 2007:26).

1571 yılında Osmanlılar tarafından fethedilen Doğu Akdeniz'deki Kıbrıs adasının yönetimi, 1878 yılında imzalanan bir anlaşmayla İngiltere'ye devredilmişti (An, 2003:1). Daha sonra İngiltere, Birinci Paylaşım Savaşı ardından 5 Kasım 1914'te de Kıbrıs'ı kendi topraklarına kattığını ilan eder. Kıbrıs'ın İngiltere idaresinde olduğu dönemde de (1878–1960) Kıbrıslı Elen burjuvazisi Yunanistan'a bağlanmayı istemeye devam etmiş; ancak Yunan Kurtuluş Hareketi'nin, bütün Elenleri tek bir çatı altında toplamayı ön gören Megali İdea (Büyük Ülkü) düşüncesinin sekteye uğramasından sonra Enosis isteklerine belli bir süre ara vermek durumunda kalmıştır:

20.yüzyılın başında Kıbrıslı Rumlar, Helen ulusçuluğunun kültürel etkisiyle ayağa kalkmış, Yunanistan'a katılmak için dinamik bir mücadele başlatmışlardı ki, Yunanistan, 1922 yenilgisi sonucu fevkalade güçsüz bir duruma düşmüştü. Ulusal bilinç bakımından yükselen Helenizm, siyasi bir proje olarak Enosis'i gerçekleştirme bakımından son derece zayıftı. Bu koşullar altında başlayan ve 20.yüzyıl boyunca devam eden, ulusal kimlik ile siyaset arasındaki gerilim, Kıbrıslı Rumların adeta kaderi olacaktı (Kızılyürek, 2005:84).

Yunanistan'ın bütün Elen asıllı Hristiyanları tek çatı altında toplama düşüncesi 1922 yılında Türk Kurtuluş Hareketi'nin Büyük Taaruz'a geçmesiyle engellenmiştir. Yunanistan'ın yenilgisi ile zayıflayan Enosis fikri, 1950'li yıllarda iç ve dış güçlerin yarattığı ortamla ve ulusların bağımsızlık mücadelesi vermeye başlamasıyla Kıbrıslı Elenler tarafından yeniden gündeme getirilir. Bu dönem aynı zamanda Kıbrıs sorununun

ortaya çıktığı ve iki halk arasında çatışmaların başladığı yıllardır.

a- 1950’lerde Kıbrıs Sorunu

İkinci Paylaşım Savaşı ve sonrası dönemde, uluslar kendi kaderlerini tayin etme hakkı (Self Determination) çerçevesinde bağımsızlık mücadelesi vermişlerdir. Bu nedenle İngiltere, söz konusu dönemde sömürge ülkelerini kaybetmeye başlamıştı. Zira 1947 yılında İngiltere, önemli sömürge ülkelerinden biri olan Hindistan’a bağımsızlık vermek durumunda kalmıştır. Bununla birlikte, Kıbrıslı Elenler de ulusların bağımsızlık mücadelelerinden etkilenmiş ve yeniden Yunanistan’a bağlanmayı talep etmiştir. Canefe’ye göre, İkinci Paylaşım Savaşı ve bunu izleyen döneme baktığımızda, Kıbrıslı Elen toplumunda ulusal bağımsızlık sloganı altında gelişen anti-sömürgeci milliyetçilik hareketi, artan bir şekilde Enosis [Yunanistan ile birleşme] ideali üzerinde yoğunlaşmıştır. (Loizos’tan aktaran Canefe, 2007: 370,371). Ancak, Kıbrıslı Elen halkının Yunanistan’a bağlanma mücadelesi, Kıbrıslı Elen burjuvazisinin amaçları doğrultusunda gelişmiştir. Kızılyürek, Kıbrıslı Elen halkının Enosis talebinin ardında yatan ideolojik ve sınıfsal yapıyı şu şekilde açıklamaktadır:

Kıbrıs Rum burjuvazisi, sömürgecilik tarafından sömürülen Kıbrıs halkını, kendi ideolojisi ve sınıf çıkarları doğrultusunda manipüle etti... Kıbrıs halkının sömürgeciliğe karşı duyduğu tepkiyi, Enosis için sempati olarak gösterenler, Kıbrıs Rum burjuvazisinin hegemonya tutkusunu göstermek istemeyenlerdir. Kıbrıs Rum burjuvazisinin çıkarları için yükselttiği savaşı anlamayanlar, Enosis’in adresini ya Bizans’ta ya da Yunanistan’da aradılar. Oysa Kıbrıs halkı Enosis’i Elen kültürünün “üstünlüğü” için savunmadı. Kıbrıs Rum burjuvazisinin siyasal yönelişleri ve ideolojik kültürü dayattığı için savundu (Kızılyürek, 1988:27).

Kıbrıslı Elen burjuvazisinin içten içe yükselttiği Enosis talebi, Taner Aydın’a göre aslında kendi piyasa alanındaki güçsüzlüğünden kaynaklanmaktaydı: “Yerli burjuvazi kendi pazarına sahip çıkmak istiyor fakat güçsüzlüğünü ancak daha büyük bir ülke (Yunanistan) burjuvazisi ile kaynaşmakla gidereceğine inanıyor ve “Enosis” ülküsünü bayraklaştırıyordu”(Aydın, 1974:29).

İmparatorluğun dağılmasıyla tam bir çaresizlik içine sürüklenen Kıbrıs Türk ayrıcalıklı sınıfı ise, İngiliz yönetimi ile bütünleşmekten ve ona sarılmaktan başka bir çare düşünemiyordu (Kızılyürek, 2003a:18). Hasgüler, Kıbrıslı Türk halkının İngiltere’ye karşı bağımsızlık mücadelesi vermek yerine kültürel yapısından kaynaklı, ona bağlı kaldığını iddia etmektedir:

Kıbrıs’ta Müslümanların hayatlarını idame ettirme biçimlerine bakıldığı zaman da durum pek parlak değildir. Kısaca, Kıbrıslı Müslümanlar Osmanlı yönetimi altında özellikle dil konusunda aynen Anadolu’da olduğu gibi devletin resmi dilini öğrenme ve kullanma sorunu yaşadıkları için bu “cehalet” durumunun devam ettiği söylenebilir. Yoksa İngiliz sömürge yönetiminde polis ve jandarma işini kimse bu halka ihale edemezdi. Kısaca 1950’li yıllarda Kıbrıslı Müslümanların sömürge yönetimi yanında yer almasının ve bağımsızlık aramamasının, iç aydınlanmasını gerçekleştirememiş olmasıyla ilgili olduğunu söylemek mümkündür (Hasgüler, 2007:26).

Öte yandan Kıbrıslı Elen burjuvazisinin Osmanlı döneminde başlayan Enosis talebi, Kıbrıslı Türk üst sınıfının örgütlenmesine ve Türkiye’yi politik sürece dahil etmeye çalışmasına neden olmuştur. Keza Angelos Kalodukas, olası bir Yunanistan-Kıbrıs birleşmesi korkusuna karşı Kıbrıslı Türk örgütlenmesinin 1930’larda başladığına dikkat çekmektedir (Kalodukas, 2003:73). İşte bu gerilim eşiğinde, 1943’te ilk Kıbrıslı Türk kitle örgütü olan KATAK (Kıbrıs Türk Azınlık Kurulu) kurulmuştur. Kurulun lideri,

İngiliz yönetimince unvanlandırılmış Sir Münir Bey'dir. KATAK'ı, 1948'te ortaya çıkan ve üyeleri arasında Rauf Raif Denktaş'ın da bulunduğu "Özel Türk Komitesi" izler. Bu yeni tür siyasi gruplaşmanın en önemli özelliği, o dönemde Türkiye Cumhuriyeti'nce resmi hale getirilmiş olan Türk milliyetçiliğini çok yakından izleyen bir siyaset izlemiş olmasıdır (Byrant'tan aktaran Canefe, 2007:371). Örneğin, Komite'nin İngiliz yönetimince kabul edilen ve uygulamaya konulan önerileri arasında, Kıbrıslı Türk okullarında 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı'nın kutlanması ve ders kitaplarının Türkiye Cumhuriyeti'nden getirilmesi yer almıştır (Kızılyürek ve Byrant'tan aktaran Canefe, 2007: 371).

20.yüzyılın ikinci yarısında Kıbrıslı Elenler ve Kıbrıslı Türkler farklı siyasi talepler, ideolojiler için mücadele etmeye başlamıştı. Kıbrıs Kilisesi'nin 1950 yılının ocak ayında düzenlediği referanduma, Kıbrıslı Elenlerin yüzde 95.73'ü, Yunanistan'a bağlanmak için "evet" derken, Kıbrıs'ta ve Türkiye'de yaşayan Kıbrıslı Türkler de, adanın Türkiye'nin parçası olduğunu yayma sürecini fiili olarak başlatmıştı. Bu dönemde Kıbrıslı Elen liderliği, Halkların Kendi Kaderlerini Tayin Hakkı (Self Determinasyon) çerçevesinde Kıbrıs'ın Yunanistan'a bağlanması için BM'ye başvurur. Kıbrıslı Elen liderliğinin, BM'ye başvurmasının öncülüğünü Başpiskopos Makarios yürütmekteydi. Mihail Hristodulos Muskos, 1950 yılında 3. Makarios unvanı ile Kıbrıs Ortodoks Kilisesi Başpiskoposluğu'na getirilmişti (Harman,1990:25). Kızılyürek, Makarios'un politikasını şu şekilde açıklamaktadır:

3. Makarios'un temel politikası, Kıbrıs sorununu uluslararasılaştırmak ve BM örgütüne taşımaktı. Dönemin "yükselen değeri" olan, Halkların Kendi Kaderini Tayin Hakkı (self determinasyon) ilkesinin Kıbrıs'ta uygulanarak Enosis'in

gerçekleştirilmesini uman Makarios, sömürgelerin siyasi bağımsızlıklarına kavuştukları bu yeni ortamdan en iyi biçimde yararlanmayı tasarlıyordu. Kuşkusuz, bu politikanın sürdürülebilmesi için Yunanistan'ın desteğine ihtiyaç vardı. Dolayısıyla 3. Makarios da, Yunanistan'ı harekete geçirmek için yoğun çaba içine girecekti (Kızılyürek, 2005:97,98).

Böylece Yunanistan hükümeti Makarios'un çabalarıyla 16 Ağustos 1954'te BM'ye başvurarak Kıbrıs'ın kendi geleceğini belirleme hakkının sağlanmasını istemiştir. Diğer bir deyişle, Yunanistan Başbakanı Mareşal Papagos, BM Genel Sekreteri'nden 15.Genel Kurul gündemine şu maddenin konulmasını istiyordu: "Eşit haklar ve self determinasyon ilkelerinin, BM koruyuculuğu altında, Kıbrıs Adası'nda yaşayan nüfusa uygulanması" (Hasgüler,2007:221). Bu başvuru sonrasında, BM'deki Yunanistan diplomatlarına, "Asya, Afrika ve Latin Amerika ülkelerinin tezlerine uygun bir şekilde insan haklarını ve self determinasyonu savunan bir tutum takınılması önerisi yapıldı. Yunanistan 23 Temmuz 1955 tarihli dilekçe ile Kıbrıs sorununun BM X. Genel Kurul toplantısına alınmasını istedi. Bu girişimi 1 Ağustos 1955 tarihli mektup ile Türkiye protesto etti. Londra Konferansı öncesi Yunanistan'ın bu girişimi 23 Eylül 1955 tarihli BM oturumunda, 28 olumlu, 22 olumsuz ve 10 çekimser oyla, Genel Komisyon kararına uyularak, Kıbrıs sorununun X. Genel Kurul gündemine alınmaması kararlaştırıldı (Gürel'den aktaran Hasgüler, 2007:221).

Bunun yanısıra Makarios, 1950'den itibaren bir yandan Yunan hükümetlerinin konuyu BM'ye götürerek uluslararasılaştırmasını isterken, diğer yandan eğer bu yolla başarı sağlanmazsa İngiliz yönetimini zorlamak için silahlı eyleme başvurma doğrultusunda hazırlık yapıyordu (Fırat, 2003a:600). Bu doğrultuda silahlı eylemler için

yardımcı olacağı düşünölen, aynı zamanda CIA ile de işbirliği yapan General Grivas, Yunanistan tarafından adaya gönderilir. Nitekim BM'den istenilen sonuca varılamayacağı anlaşılnca, Grivas önderliğinde kurulan Kıbrıs Mücadelesi Ulusal Örgütü (EOKA: Etniki Organosi Kipriaku Agonos) 1 Nisan 1955'te ilk sabotaj eylemlerini başlatır. Bugün birçok araştırmacı/yazar, EOKA örgütünün arka planında Amerikan istihbarat servisi CIA olduğunu vurgulamaktadır. Özellikle Druşotis, Grivas dışında EOKA mücadeleçileri sınıfında birinci konumuna gelen Polikarpos Yorgacis'in gayri resmi bir istihbarat servisi kurduğunu ve Amerikan hükümetinden maddi yardım aldığını belirtmektedir:

Kıbrıs Cumhuriyeti'nin resmi ilanından önce Yorgacis, gayri resmi bir istihbarat servisi (Para-KYP) (Ç.N.:KYP = Kıbrıs İstihbarat Örgütü) kurdu. Bunun yegane misyonu, anti-komünist propaganda ve karşı casusluktu (...) Para-KYP, AKEL ve PEO yetkilileri ile doğu ve Arap devletlerinin diplomatik misyonlarını 24 saat izleyen ajanlar görevlendirdi. Para-KYP'in muhafazası için ödenekler, Amerikan hükümetince sağlanıyordu (Druşotis, 2005:377).

Zira EOKA, eylemlerinde İngiliz subay, polis ve hükümet görevlilerinin yanısıra komünist parti AKEL'in² üyelerini de hedef almaktaydı. Ayrıca EOKA'ya paralel olarak, İngiliz *Intelligence Service*'in tavsiyesi ve Türkiye'nin yardımı ile kurulan

---

² AKEL (Kıbrıs Halkının İlerici Partisi), Kıbrıs Komünist Partisi'nin (KKP) devamı niteliğinde kurulsada ondan farklı bir siyasi anlayış izleyerek günümüze kadar gelmiş bir partidir. Sömürgeci yönetim 2. Dünya Savaşı'nın başında yasakladığı siyasal partilerin yeniden kurulmasına izin verdi. Aynı yıl, KKP'nin önderliğinde bir "halk" cephesi biçimindeki AKEL kuruldu. AKEL kuruluşundan başlayarak "enosis"ten yana tutum takındı ve kiliseden anti-sömürgeci hareketin önderliğini almaya çalıştı. Ayrıntılı bilgi için bkz. Georges Bernandez,(1988), " Kıbrıs Komünist Partisi ve Milliyetçilik", Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi, Cilt: 6 içinde, İstanbul: İletişim Yayınları.

Volkan adlı yeraltı örgütü, 10 Eylül 1955’de yayımladığı bir bildiride, Kıbrıs Türklerine karşı yöneltilecek herhangi bir saldırıya karşılık vereceklerini bildirmişti. (An, 2005:90). Çok geçmeden de, iki toplum arasında gerginlik, sonra da çatışmalar başlamıştır. İki toplumun özellikle milliyetçi kesimlerinin birbirine düşman olmasında egemen kesimlerin etkisi olduğu kadar sömürgeci ülke olan İngiltere ve Amerika’nın payı da büyük olmuştur.

Kalodukas, İngiltere’nin EOKA’nın eylemleri arttıkça, “böl ve yönet” politikasını uygulamak için polislik görevine Kıbrıslı Türkleri aldığını ve bunların 1956’dan sonra Kıbrıslı Elenlere oranla sayısal çoğunlukta olduğunu söylemektedir (Iraklidis’ten aktaran Kalodukas, 2003:72). Bu nedenle EOKA İngilizlere karşı yönelttiği her eylemde Kıbrıslı Türklerle karşı karşıya gelmeye başlamıştı. Sömürge yönetimi ve EOKA arasında yaşanan çatışmalarda Kıbrıslı Türk üst sınıfı açıkça İngilizleri desteklemiştir. Baker, Kıbrıslı Türklerin İngiliz sömürge yönetiminin yanında yer almasını şu şekilde açıklamaktadır:

Türk tarafının Rumlarla İngilizleri karşı karşıya getiren çatışmalarda İngilizlerin tarafını tutması salt “daha küçük bir nüfus”un güvenlik psikolojisiyle, “barışçılık” v.b. açıklanamaz. İşin içinde, Kıbrıs Türk burjuvazisinin neredeyse tümünü oluşturan ticaret erbabının (Rum Burjuvazisi yalnızca tüccar değil doktor, mühendis, sanayicidir de) derin bir önsezisi, Rum ile Türk toplumları arasında gerçekleşecek bir bölünmenin (üstelik bunun özellikle Lefkoşa arastası üzerinden geçecek bir sınırla gerçekleşmesinin) sağlayacağı çıkarlara ilişkin bir önsezisi vardır (Baker, 1995:15).

İngiltere’nin Kıbrıs’ı kaybetmek istememesi ile Kıbrıslı Türk üst sınıfının Kıbrıslı Elenlerle yaşanacak olası bir bölünmeden sağlayacakları çıkar hesapları örtüşmekteydi. Kıbrıslı Türklerin İngilizler tarafından polislik görevine alınmasındaki artış, kısa süre

sonra EOKA militanlarıyla karşı karşıya gelmelerine neden olmuş; iki toplum arasında çatışmaların başlamasına da yol açmıştır. 1956 yılı sonunda, 3'ü Kıbrıslı Elen, 2'si Türk 5 kişi ölmüş, 42'si Rum 27'si Türk 69 kişi de yaralanmıştı. Bu dönemde Kıbrıs'ta, şiddet eylemlerinin artması İngiltere'de muhalefetin hükümetin politikalarını eleştirmesine yol açmıştır. Yeni bir politikanın saptanması için harekete geçen İngiliz hükümeti üçlü bir politikayı uygulamaya koydu:

- a) İngiltere, Yunanistan ve Türkiye'nin katılacağı üçlü bir konferansın toplanması,
- b) Kıbrıs için yeni bir anayasa tasarısının gündeme getirilmesi,
- c) Kıbrıs'ta ekonomik kalkınma programının hazırlanması.

İngiltere, Londra'da konuya ilişkin bir konferans toplanması için girişimlerde bulunurken, yeni politikasını Türkiye'nin de soruna resmen taraf olması üzerine inşa ediyordu (Fırat, 2003a:602). 29 Ağustos 1955 tarihinde Lancaster House'da Londra Konferansı başlamıştı. Konferansa Türkiye'den Dışişleri Bakanı vekili Fatin Rüştü Zorlu, Yunanistan'dan Dışişleri Bakanı Stefanopulos ve İngiltere'den Dışişleri Bakanı Harold Macmillan katılmıştı. Konferansta İngiltere adanın kendileri açısından oluşturduğu stratejik önemden, Yunanistan, halkların self determinasyon haklarından ve Türkiye söz konusu statükodan memnun olduklarından ama İngiltere'nin Kıbrıs'tan ayrılması dahilinde adanın tekrardan kendilerinin olması gerektiğinden bahsetmiştir. Hasgüler'e göre, üçlü konferansın tarihsel olarak en önemli sonucu İngiltere'nin ada üzerindeki egemenliğini devam ettirmesi için yanına Türkiye'yi almış olmasıdır (Hasgüler, 2007:224).1956 yılı sonunda, gerek Türkiye gerekse Kıbrıslı Türkler için en önemli gelişme, Kıbrıs sorununun çözümü için taksim fikrinin ortaya atılması olmuştur.

Taksim fikrinden anlaşılması gereken şey, adanın Türkiye ve Yunanistan arasında paylaşılması; diğer bir deyişle Kıbrıs'ın bölünmesidir (Evre, 2004:128). Esas olarak, Taksim tezi İngiliz sömürgeler Bakanı Lennox Boyd ve Başbakan Menderes'in 16 Aralık 1956'da Türkiye'de gerçekleştirdikleri görüşmede oluşmuştur.

Ayrıca, toplumlararası tedhiş olayları düzenleyen Volkan adlı Türk yeraltı örgütünün Kasım 1957'de sömürge yönetimi tarafından yasaklanması ardından, bu kez “Ya Taksim, Ya Ölüm” diyen bir başka örgüt, Türk Mukavemet Teşkilatı (TMT) ortaya çıkmıştı(An, 2005:99). TMT, Türkiye'deki Özel Harp Dairesi³ tarafından kurulmuştu; teşkilatın en önemli savunucularından biri ise Rauf Raif Denktaş idi. Örgüt, Kıbrıslı Elenleri 1958 Haziran ayından itibaren öldürme girişimlerini başlatmıştır. Bununla beraber Kıbrıslı Elenler de bu dönemde Kıbrıslı Türkleri öldürmeyi artırmıştır. EOKA ve TMT'nin ortak amacı, tarihi parçalayıp kendilerini özgürlüğe götürecek yolda şiddet uygulamaktır(Bryant, 2007:212).

TMT de EOKA gibi kurulduğu andan itibaren aydınları, AKEL ve işçi sendikalarına üye olan Kıbrıslı Türk aydınları tehdit etmekte, eylemlerinde hedef almaktaydı. EOKA ve TMT, emperyalist ülkelerin adadaki çıkarları doğrultusunda kurulmuş örgütlerdi. Bir yandan İngiltere, Kıbrıs'ı elinde bulundurma çabası verirken diğer yandan ABD, NATO üyesi Yunanistan ve Türkiye vasıtasıyla adayı kontrol altına almaya çalışıyordu. Rahvancıoğlu'nun da ifade ettiği gibi, Kıbrıs sorunu aynı zamanda

---

³ Soğuk savaş, özel savaşı ve yöntemlerini beraberinde getirmiştir. Bu amaçla ABD'nin hegemonyası altında bulunan ülkelerde, NATO ve bazı Avrupa ülkelerinde Yerüstü Birlikleri (Komando Birlikleri) ile Yeraltı Örgütleri (X Örgütleri) kurulmuştur. Türkiye'de 1952 yılında, Özel Savaşı yürütmek için kurulan örgütün adı, Özel Harp Dairesi'dir. Bunun için bkz: Salih Öztoprak, Kıbrıs'ta Hasıraltı Belgeler, 1925–1975, Galeri Kültür Yayınları, 2007, s.25.

emperyalist bir hegemonya kavgasıdır:

Kıbrıs'ın İngiliz sömürgesi olduğu dönemlerde yükselen bir komünist tehdit yanında, olası bir bağımsızlık mücadelesinin önlenmesi için, ABD Kıbrıs'ın yeni-sömürgeleştirilmesi planını ortaya koymuştur. Özellikle 1950'lerin ikinci yarısı ABD yeni-sömürgecilik politikaları ile İngiliz klasik-sömürgecilik politikalarının çekişmesi şeklinde yaşandı.(Rahvancıoğlu, 2008b).

Bunun dışında, bu dönemde yaşanan ve vurgulanması gereken bir olay da Kıbrıslı Türk üst sınıfının, “Türk'ten Türk'e” adlı kampanyasıyla Kıbrıslı Türkleri sadece ‘Türk’ esnaftan alışveriş yapmaya zorlamalarıdır. Hürsöz Gazetesi'nin 31 Ocak 1957 tarihli nüshasında kampanyaya ilişkin şöyle bir reklam dikkat çekmektedir:

“Sayın Kıbrıs Türkü! Her yerde ve her zaman Türk işi, Türk malı ve Türk esnafı tercih et! Ara, bul. Bu milli bir vazifendir!”(Hürsöz Gazetesi'nden aktaran An, 2006:226).

Türk'ten Türk'e kampanyası çerçevesinde Tüccarlar Derneği girişimiyle, Kıbrıslı Elen esnafından ayrı bir “Türk” çarşısı kurulur. Kampanyanın devam ettiği süreçte, Kıbrıslı Türk halkı ile ticaret erbabı arasında sorunlar da başlar ve kampanyayı desteklemeyen Kıbrıslı Türklere TMT tarafından şiddet uygulanır. 1958 yılına gelindiğinde iki toplum arasında yaşanan çatışmalar, yeraltı tedhiş örgütlerinin aydın kesimleri hedef alması, Kıbrıs'ı bırakmak istemeyen İngiltere ve Kıbrıs'ta yeni bir sömürgecilik anlayışı getirmek isteyen Amerika arasında yaşanan gerginlik, Kıbrıs'ta iç savaş ortamını oluşturmuştur. Bu durum karşında İngiltere adadaki varlığını devam ettirebilmek için yeni bir taktik izler. Genel anlamda Beratlı İngiltere'nin Kıbrıs politikasını şöyle açıklamaktadır; “2. Dünya Savaşı sonrasında, İngiltere'nin Kıbrıs'a yönelik politikalarının iki aşamalı olduğu görülüyor. Ada'nın egemenliğini elinde tutmaya

yönelik ilk aşamada, statükonun devamı hedef alınmıştır. İkinci aşamada ise üs karşılığında bu egemenliğin terk edilmesi kararlaştırılmış ve bu yapılırken, genel emperyalist çıkarlar açısından iki müttefikin, Türkiye ile Yunanistan'ın arasını açmayacak bir ara yol bulunmasına çalışmıştır”(Beratlı, 1999:155). Nitekim 19 Haziran 1958’de açıklanan Macmillan’ın Ortaklık Planı İngiltere tarafından NATO Konseyi’ne getirilip bazı değişikliklere uğradı ve ortaklık yerine Türkiye, Yunanistan ve İngiltere’ye garantörlük verildi (Hakkı,2006:31). Böylece 19 Şubat 1959’da Londra-Zürih anlaşmaları imzalanarak Kıbrıs Cumhuriyeti kuruldu.

b- 1960–1974 Arası Dönemde Kıbrıs

b.1. Kıbrıs Cumhuriyeti Dönemi

Kıbrıs Cumhuriyeti kurucu anlaşmaları, 5–11 Şubat 1959 tarihlerinde Z  r  h’te düzenlenen belgelerle, 19 Şubat’ta İngiltere, Yunanistan, Türkiye Başbakanları ve Kıbrıslı Elen halkı adına Başpiskopos Makarios ve Kıbrıslı Türk halkı adına Dr. Fazıl Küçük arasında imzalandı. Fırat’ın belirtti  ğine göre Londra Antlaşmaları, Kıbrıs başkanlık rejimi ile yönetilen bağımsız bir cumhuriyettir. Cumhurbaşkanı Rum, cumhurbaşkanı yardımcısı Türk olup, Rum ve Türk toplumları tarafından ayrı ayrı, genel oy ile beş yıl içinde seçilirler. Cumhurbaşkanı ve yardımcısı görev yapamaz durumda olduklarında, yerlerine Temsilciler Meclisi’nin Rum başkanı ve Türk başkan yardımcısı vekalet eder. Cumhuriyetin resmi dilleri Rumca ve Türkçe olup, yasama ve yürütmeye ilişkin resmi belgeler iki dilde de yayınlanmak zorundadırlar. Devletin bayrağı cumhurbaşkanı ve yardımcısı tarafından ortaklaşa olara seçilecek tarafsız renk ve şekilde olacaktır. Bununla birlikte Yunan ve Türk ulusal bayramlarında iki devletin bayrağı da

Kıbrıs bayrağı ile birlikte asılabilecek ve bu bayramlar Kıbrıs'ta kutlanabileceklerdi(Fırat, 1997:59). Ayrıca Garanti Antlaşması'na göre de Türkiye, Yunanistan ve İngiltere Kıbrıs Cumhuriyeti'nin garantör ülkeleri olmuştu. Antlaşmada, garantör devletlerin antlaşmanın ihlali durumunda, ortak hareket etmek olanaklı değilse, bozulan düzeni yeniden kurmak üzere tek başlarına hareket etme hakkı saklı tutuluyordu(Fırat:1997:62). İttifak antlaşması uyarınca da adada 950 kişilik Yunan ve 650 kişilik Türk askeri bulundurulması kararlaştırılmıştı. Bu antlaşmalar, Kıbrıs Cumhuriyeti devletinin özellikle dış arenada izleyeceği politikayı ve alacağı kararları zorlaştırmaktaydı.

Fırat'a göre, Kıbrıs Cumhuriyeti anayasası ise, Kıbrıs halkları tarafından hazırlanmış bir toplumsal sözleşme değil, İngiltere, Yunanistan ve Türkiye arasında Doğu Akdeniz dengesini korumak amacıyla varılmış siyasal bir uzlaşmaydı ve Kıbrıs halklarının dışında hazırlanarak, kabul ettirilmişti (Fırat, 1997:64). An ise, yeni kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti'ne dıştan dayatılan anayasanın, ülke yurttaşlarını Elen ve Türk cemaati diye iki ayrı milliyetten birine mensup olmaya zorlayarak böldüğünü, devlet kurumlarında da birleştirici değil, ayırıcı bir yapıyı kurup, yürütmeye mecbur bıraktığını söylemektedir (An, 1998:49). Rahvancıoğlu'na göre ise 16 Ağustos 1960 Kıbrıs Cumhuriyeti'nin ilanı aynı zamanda yeni-sömürgeci siyasetin zaferidir. Artık İngiltere'nin açık işgali yerine ABD'nin gizli işgali söz konusudur. İngiliz valisi gitmiş, emperyalizmin işbirlikçileri, CIA-MI6 tarafından kurdurulan faşist terör örgütlerinin

ajanları Cumhuriyet'in en yetkili makamlarına yerleşmiştir. ⁴

Ne var ki 1960'ta kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti'nden ne Kıbrıslı Türk üst sınıfı ne de Kıbrıslı Elen burjuvazisi memnun olmuştu. ABD ile İngiltere'nin ve Türkiye ile Yunanistan'ın uzlaştığı koşullarda yakalayacakları ilk fırsata kadar çelişkilerini ertelemek zorunda kalmışlardı. Yeni bir cumhuriyetin ilanına ve sözde barışa rağmen TMT, "Türk'ten Türk'e Kampanyası"nı devam ettirmiştir. Makarios için ise Enosis hala asıl hedef olarak duruyordu(Rahvancıoğlu, 2008a:8). Cumhuriyet kurulduktan sonra Türk'ten Türk'e kampanyasını devam ettirme kararlarını Rauf Raif Denktaş şu şekilde açıklıyordu:

Londra'dan döner dönmez Doktor'la(*Fazıl Küçük'le*)birlikte Parti ve Federasyonun umumi bir kongresini topladık. Zürih antlaşmalarının mahiyetini açıkladık. Türk'ten Türk'e Kampanyasının devam edip etmemesi üzerinde durduk. Oybirliği ile devam edilmesi kararı alındı. "Kampanyadan vazgeçmek geliştirmekte olan bir çarşığı baltalamak, bütün varını yoğunu bu kampanyadan aldığı cesaretle ticarete koyan birçoklarının mahvolması demektir", dendi. Haklıydılar. Bizde, bu kampanyanın Zürih antlaşmalarının ruhuna aykırı olmadığı üzerinde durduk ve olmadığı neticesine vardık (Aydın:1974:14).

Mavratsas ise, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Enosis isteyenler için aslında bir başarısızlık olarak algılandığını vurgulamaktadır:

1960 bağımsızlığı, Kıbrıs Elen milliyetçiliğinin tarihsel sonucu varsayılırsa, o zaman Kıbrıs Elen milliyetçiliği kesinlikle başarısız oldu demektir. EOKA'nın İngilizlere karşı verdiği silahlı mücadelenin ardından Zürih ve Londra

---

⁴ Münür Rahvancıoğlu'ndan alıntılanan bölüm "Kıbrıslı Türk Devrim Hareketi" isimli henüz yayınlanmamış çalışmasındandır. El yazması için bkz: 2008:8

Anlaşmaları'yla (1959) varılan bağımsızlık, Yunanistan'la Enosis için savaşanların tutku ve beklentilerini tatmin etmedi. Enosis şüphesiz Kıbrıs Elen nüfusunun çoğunluğunun, en azından iki on yıl için, üstün siyasi değeri idi(Mavratsas, 2000:30).

Bu ortamda kurdurulan Kıbrıs Cumhuriyeti iki toplumu bir araya getirmek gibi bir işleve sahip olmadığından, toplumlar arası çatışmaları güçlendirecek bir unsura dönüşmüştür. Kıbrıs Cumhuriyeti'ni bağımsızlaştırmak için de Kıbrıslı Elen ve Kıbrıslı Türk egemenler birlikte mücadele vermemiş tam tersi halklar arasında güvensizliği ve düşmanlığı körüklemişlerdir. İki toplumu birbirinden uzaklaştırma faaliyetleri ilk önce Kıbrıs Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Makarios'un, 1960 anayasasını değiştirmeye çalışmasıyla başlamıştır. Makarios'un anayasa değişikliğine gitmesinin nedenlerini Kızılyürek şöyle sıralamaktadır:

1. 1960 Anayasasının “olumsuz” maddelerini değiştirmek;
2. Enosisi yasaklayan ve Türkiye ile İngiltere'ye müdahale olanağı sağlayan, garanti ve ittifak anlaşmalarını ortadan kaldırmak;
3. Kıbrıs Rum toplumunun kendi kaderini tayin hakkı için uluslararası destek sağlamak;
4. Kendi Kaderini Belirleme ilkesine dayanarak bir referandumla Enosis'i meşrulaştırmak (Kızılyürek, 1993:20).

Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulmasına rağmen iki toplum arasında bir güven ortamı oluşmamıştı ki, ilk önce Makarios anayasayı değiştirmeye çabalamış ardından da 21 Aralık 1963'te iki toplum arasında silahlı çatışmalar başlamıştı. Nitekim Aralık 1963'te yaşanan toplumsal dramın (ölümler, katliamlar, göçler, yıkımlar...)fitili, tam da bu

güvensizlik ortamının yoğunlaştığı ve bunu fırsat bilen gizli milliyetçi örgütlerinin meydana boş buldukları dönemde çekilecektir(Yücel, 2003:34). Bu çatışmalar aynı zamanda adada iki ayrı yönetimin kurulmaya başlamasına ve Lefkoşa'yı ikiye bölen Yeşil Hat'tın da ortaya çıkması neden olmuştur. 1963 yılında yaşanan olayları Tahsin, "Kavga, Enosis'çi üç beş kişiyi geçmeyen bir grup Kıbrıslı Rum ile Taksim'ci üç beş kişinin birbirlerini kışkırtması, ABD ile Büyük Britanya'nın da teşviki ve/veya karşı çıkmama sonucunda patlak veren bir kavgadır", şeklinde yorumlamaktadır(Tahsin, 2000:33).

Ayrıca 1963/1964 çatışmaları neticesinde Türkiye'nin Kıbrıs'a askeri müdahale yapma kararı Amerika tarafından Johnson mektubuyla engellenir. Çünkü ABD, iki NATO ülkesi olan Türkiye ve Yunanistan arasında gerginlik yaşanmasını önlemeye çalışmaktadır. Bu aynı zamanda ABD için Sovyetler Birliği tehdidini de ortadan kaldıran bir tutumdur. Zira 1964'te ABD Kıbrıs sorununu NATO lehinde çözmeye çalışmış fakat Sovyetler Birliği ve Makarios'u karşısında bulmuştu(Kızılyürek, 2001:81). ABD, Kıbrıs sorununu kendi çıkarları doğrultusunda çözümlmek için bu dönemde Acheson Planı'nı önermeye başlar. Kızılyürek'e göre Acheson Planı şu çözümü öngörmekteydi:

Kıbrıs Cumhuriyeti'ni ortadan kaldırmak. Ada'nın büyük bir bölümünün Yunanistan'la birleşmesi, bir bölümünün de Kıbrıslı Türklerin ayrı yeten yaşaması ve bir bölümünün de Türkiye'ye askeri üs olarak verilmesi. Makarios'un tarafsızlaştırılması ve komünistlerin ortadan kaldırılması (Kızılyürek,2001:81).

ABD tarafında sunulan bu öneri Makarios tarafından kabul edilmemiştir. Bu dönemle birlikte özellikle Yunanistan ve ABD için Makarios'un tutumları kabul edilemezdir.

Çünkü Makarios NATO girişimiyle çözümlenecek bir anlaşma değil, BM denetiminde bir çözüm şekli talep etmektedir. Makarios'un, Bağlantısızlık Hareketi'yle ilişkileri ve AKEL'in büyümesi ABD için bir tehlike yaratmaktaydı. Yunanistan Başbakanı Papandreu'nun Makarios'a bu öneriyi kabul ettirememesi Yunanistan'da hükümet değişikliğine yol açmıştır. 21 Nisan 1967 tarihinde Albaylar cuntasının darbesiyle Papandreu devrilip yerine Papadopoulos geçer. 1967'nin Eylül ayında, Türkiye ve Yunanistan başbakanlar düzeyinde Kıbrıs sorununu görüşmeye başlar. Fakat yönetime geçen Yunan cuntası Enosis isteğinde ısrar edince görüşmeler sonuçsuz kalır. Yunan cuntası, fiyasko ile sonuçlanan diplomatik girişimden sonra bu kez askeri girişime geçer. 15 Kasım gecesi Grivas, Boğaziçi ve Geçitkale köylerini top ateşine tutar. Bu canice saldırıda 20'den fazla Kıbrıslı Türk öldürülür(Kızılyürek, 2001:92). Kıbrıs Cumhuriyeti kurulduktan sonra anlaşmalar neticesinde adadan ayrılan Grivas yasal olmayan yollarla birçok kez adaya gelmiş ve nihayetinde de Kıbrıslı Türklere saldırı düzenlemiştir.

Boğaziçi ve Geçitkale çatışmaları nedeniyle Türkiye askeri müdahale kararı verir. Yunanistan, Türkiye'nin tutumu karşısında, ABD'nin de arabuluculuğu neticesinde, Grivas ve 1000 kişilik askerini geri çekmek durumunda kalır. Böylece Türkiye ve Yunanistan arasında ortaya çıkan kriz de çözümlenir. Diğer bir deyişle, 1967 krizinin CIA ve dolayısıyla ABD tarafından önceden tasarlanmış ve Grivas eliyle hayata geçirilmiş olduğu açıktır. Böyle bir çatışma ortamı, Makarios'u güçsüzleştirecekti. Taksim'i kabul etmek için Makarios'un güçsüzleşmesi gerekiyordu(Zahariadis'tan aktaran Öztoprak, 2007:105). Öte yandan, Kıbrıs'ın 1974 yılında fiili olarak ikiye ayrılmasından ve ada halklarının ayrı yaşamaya başlamasından önceki yıllarda, çeşitli aralıklarla çatışmalar yaşanmıştır. Bilhassa 1963 ve 1967 yılında yaşanan çatışmalar iki

halkı birbirinden uzaklaştırmayı sağlamıştı. Özellikle 1970'lerin başında Makarios ve Kıbrıslı Elen burjuvazisi Kıbrıs Cumhuriyeti'nin sağladığı avantajları hesaba katarak cumhuriyeti savunmaya başlamışlarsa da Kıbrıslı Türklerle ortak bir ülkede yaşamak için mücadele etmemişlerdi.

b.2. 15 Temmuz 1974

Kıbrıslı Türklerle, Kıbrıslı Elenler arasındaki sorunların dışında 1970'lere yaklaşırken Kıbrıslı Elenlerin kendi aralarında ve Yunanistan'la gerginlik yaşadıkları görülmektedir. Arif Hasan Tahsin de 1968–1974 döneminde daha çok Kıbrıslı Elenlerin birbiriyle ve Yunanistan'la çatıştıklarını söylemektedir(Tahsin,1995:45). Nitekim 1973 yılında Kıbrıslı Türk ve Kıbrıslı Elenler arasında ilişkiler yeniden düzelmeye başlamıştı. Türkiye'nin baskısı sonucu Grivas'ın ve Yunan askerlerinin büyük bir kısmının Kıbrıs'tan çekilmesi, adada Makarios'un pozisyonunu güçlendirmişti(Kızılyürek, 2001:93). Yaratılan bunalım ortamı beklendiği gibi Makarios'un aleyhine sonuçlanmamıştı. Dolayısıyla, 1968 Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde, Makarios oyların %97'sini, Demokratik Ulusal Parti (Dimokratiko Ethniko Komma-DEK) başkanı Takis Evdokas'ın %3'ünü almıştır. Hakkı, Makarios'un adanın Yunanistan'a bağlanması (ENOSİS) politikasının uygulanamaz olduğunu en sonunda fark ettiğini ve 1968'den başlayarak “mümkün olan çözüme” yöneldiğini belirtmektedir(Hakkı,2006:33). Makarios'un gittikçe güçlenmesinden rahatsızlık duyan ABD ise, CIA ile ilişkileri olan Yorgacis'in organizasyonu ile 8 Mart 1970'te Makarios'a karşı bir suikast düzenler. Makarios suikasttan sağ kurtulmayı başarır; ancak ABD'nin ve Yunan cuntasının hedeflerinde olmaya devam eder.

Tam da bu dönemde Grivas önderliğinde EOKA-B kurulur. EOKA-B'nin amacı

Makarios'u ve sol güçleri ortadan kaldırmaktır. Fakat EOKA-B, Kıbrıslı Elen polisinin müdahaleleri ve Grivas'ın ölümüyle amaçlarını gerçekleştirmede başarılı olamaz. Ne var ki Kızılyürek, EOKA-B'nin Kıbrıs'ta hiçbir zaman taban bulamadığını ve halkın %5'inden fazlasını peşinden sürükleyemediğini vurgulamaktadır(Kızılyürek, 2001:95). Bir kez daha 7 Ekim 1973'te Yunan Cuntası Makarios'a suikast düzenler ve Makarios yine kurtulmayı başarır. Ardından da Yunanistan'da bir darbe gerçekleşir ve Yuannides öncülüğünde yeni bir diktatörlük kurulur. Yeni cunta yönetimi de çok geçmeden 15 Temmuz 1974'te Makarios'a darbe düzenler. Bugün darbenin gerisinde ABD'nin olduğu iddia edilmektedir. Örneğin Rahvancıoğlu, 15 Temmuz 1974'te gerçekleşen darbeyi şu şekilde tanımlar:

Yaklaşık on yıldır Acheson Planı'nı (adanın Türkiye ve Yunanistan arasında taksimini) uygulamak ve böylece gerçekten bağımsız bir Kıbrıs tehdidini ortadan kaldırmak yönündeki tüm girişimleri başarısızlığa uğrayan ABD, bu kez ikili bir planla ortaya çıkmıştır. Öncelikle 15 Temmuz 1974 tarihinde Milli Muhafız Ordusu aracılığı ile Makarios'a darbe yapılır. Darbenin amacı Makarios'u ele geçirip öldürmek, ardından da Acheson Planı önündeki tüm engelleri ortadan kaldırmaktır(Rahvancıoğlu, 2008a:12).

Kızılyürek ise Yunan Cuntası'nın, ABD'nin örtülü desteğiyle, Makarios'u ortadan kaldırmaya karar verdiğini vurgulamaktadır (Kızılyürek, 2005:132). Akansel'e göre ise gerçekten de Kıbrıs'ta Cumhurbaşkanı Makarios'u devirmek ve Kıbrıslı Elen halkına faşist bir diktatörlüğün empoze edilmesi amacıyla yabancı çevrelerin teşviki ile hazırlanan darbe planlarının arkasında Yunan Cuntası'nın perde arkası yöneticisi olan Amerikan emperyalizmi ve özellikle CIA bulunmaktadır (Akansel,1974:74). Bunun yanısıra Fırat, Orta Doğu'da 1967'de İsrail ile Araplar arasında yaşanan savaş

sonrasında Orta Doğu'nun ABD açısından istikrarsız bölge olarak görülmeye başladığını ve bu bölgede yaşanan gelişmeler neticesinde ABD için Türkiye ve Yunanistan'ın öneminin arttığını vurgulamaktadır. Ayrıca Fırat, iki ülke arasında Kıbrıs dolayısıyla yaşanan sorunlar yüzünden NATO'nun güneydoğu kanadı zayıflatıldığını, bu nedenle de Makarios'un bertaraf edildiği bir taksimin ABD açısından ideal bir çözüm olarak görüldüğünü dile getirmektedir(Fırat, 2003a:739). Buna karşın Kalodukas, Kıbrıs sorununun ve 1974 yılında gerçekleşen darbenin bölgesel bir mesele olduğunu iddia etmektedir:

Kıbrıs meselesi esas olarak “bölgesel” bir mesele olduğu aşıkardır... Yunan ve Türk kapitalistlerin Kıbrıs'a yönelik bölüşüm planları mevcuttu ve basitçe “Amerikan komplosu”nun parçası değildiler, Amerikan emperyalizminin her ne rolü varsa bu “ikinci planda” gelmektedir(Kalodukas, 2003:83).

Özetle, Kıbrıs sorunu iç ve dış dinamiklerin bileşiminden oluşmuş ve günümüze kadar gelmiştir. İç koşullar, diğer bir deyişle Kıbrıs'taki üst sınıflar, emperyalist güçlerin adada hayat bulmalarını kolaylaştırmış ve çıkarlarına göre adanın geleceğine yön vermelerine yardımcı olmuştur. Bu durumda, Kıbrıs'taki egemen çevrelerin, kendi menfaatleri doğrultusunda Kıbrıs sorununu çıkmaza sürükledikleri yadsınamaz bir gerçektir.

b.3. 20 Temmuz 1974

Yunanistan'ın Makarios'a karşı düzenlediği hükümet darbesinin ardından Makarios devrilmiş ve yerine darbeci Nikos Samson geçirilmiştir. Ne var ki Makarios, bir kez daha kaçmayı başarmış ve İngiliz üssü olan Ağrotur bölgesi üzerinden Kıbrıs'tan ayrılmıştır. Rahvancıoğlu, Makarios'un bu hamlesinin aslında ABD'nin planlarını

bozmadığını, çünkü bu kez bir B planının devreye girdiğini vurgulamaktadır (Rahvancıoğlu, 2008a:12). Söz konusu B planı ise Türk ordusunun adaya askeri müdahalesidir. Zira 15 Temmuz darbesi ardından hükümet nezdinde, bir takım değişikliklere gidilir. Yeni rejimin ilk aldığı kararlardan biri, EOKA-B bölge liderlerini tüm şehirlere askeri yönetici olarak atamak olmuştur. Aynı zamanda, EOKA-B yandaşları tüm polis şeflerinin yerini almıştı. Askeri yöneticilere polis şefi danışmanı unvanı verilmişti(Druşotis, 2006:373). 15 Temmuz darbesiyle birlikte Kıbrıs'ta hızla politik dengeler değişmeye başlar. Türkiye hükümeti Kıbrıs'ta gerçekleşen darbe nedeniyle, Kıbrıslı Türklerin tehlike altında olduğunu dile getirmektedir.

20 Temmuz 1974 yılında da Türkiye hükümeti aldığı karar doğrultusunda, adaya askeri müdahale gerçekleştirir. Müdahale başladıktan birkaç gün sonra BM'nin ateşkes çağrısına uysa da Cenevre görüşmelerinin çıkmaza girmesiyle 16 Ağustos 1974'te adaya ikinci müdahaleyi başlatır. An'ın da ifade ettiği gibi, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin ilanından 16 yıl sonra adanın yaklaşık olarak %37'si Türk kuvvetlerinin denetimine geçmiştir(An, 2003:86). Aynı zamanda An, 1974 Temmuzunda yaşanan darbe ve müdahaleyi şu şekilde değerlendirmektedir:

Doğu Akdeniz'deki stratejik Kıbrıs adası üzerinde, bağımsız bir dış politika gütmekte ısrarlı olan ve emperyalizmin taksimci planına karşı duran Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Başkanı Makarios'u devirmek ve 1971 Haziran'ında NATO'nun Lizbon'daki toplantısında alınan adanın Türklerle Rumlar arasında ikiye bölünmesi kararını zorla uygulamak üzere 15 Temmuz 1974 günü Lefkoşa'da yapılan faşist darbe girişimi ve onu izleyen 20 Temmuz'daki Türk Silahlı Kuvvetleri'nin adaya askeri müdahalesi, Kıbrıs'ın yakın tarihinde yepyeni ve acı deneyimlerle dolu bir sayfa açıyordu(An, 1998:97).

Özetle, 1974 Temmuzunda yaşanan darbe ve müdahale neticesinde ada fiili

olarak ikiye bölünmüş, Kıbrıslı Elenler ile Kıbrıslı Türkler ayrı bölgelerde yaşamak zorunda kalmışlardır. Öte yandan 20 Temmuz müdahalesi ardından yaklaşık olarak 24 bin Kıbrıslı Türk kuzeye, 200 bin Kıbrıslı Elen güneye göç etmek durumunda kalmıştır.

c-1974'ten Günümüze Kısa Bir Bakış

Kıbrıs'ta 1974 sonrasında Kıbrıslı Elen ve Kıbrıslı Türk toplumları ayrı yaşamaya mahkum edilmişlerdir. Söz konusu dönemle beraber, Kıbrıs'ın kuzey ve güneyinde farklı bir statüko oluşmaya başlar. Kıbrıs'ın güneyinde Kıbrıs Cumhuriyeti Kıbrıslı Elenlerin yönetimiyle devlet olarak varlığını devam ettirirken, Kıbrıs'ın kuzeyinde ilk önce 1975 yılında Kıbrıs Türk Federe Devleti (K.T.F.D) ve daha sonra 15 Kasım 1983'te Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (K.K.T.C) kurulur. Türkiye'nin girişimleriyle kurulan bu devleti yine Türkiye'den başka bir ülke tanımamaktadır. 1974'ten günümüze BM öncülüğünde çeşitli çözüm önerileri iki toplum liderlerine sunulmuşsa da bir sonuca varılamamıştır. 1977 yılında Makarios-Denktaş arasında imzalanan Doruk Anlaşması ile iki lider, federal bir çatıda Kıbrıs Devleti'nin kurulmasını kabul etmişlerdir; ancak bugüne kadar Kıbrıs'ta iki halkın bir arada yaşamasını sağlayacak gerçekçi çözüme ulaşılmamıştır.

Kalodukas'a göre Kıbrıs meselesi, özellikle de 1974'ten sonra, genel Türk-Yunan rekabetinin bir parçası olarak anlaşılmalıdır. Kaçınılmaz olarak, her evresine Türk-Yunan kapitalizmlerinin hedefleri ve aralarındaki güç dengesi damgasını vurmaktadır. Bu dengeler keza iki ülkenin uluslararası ilişkileri ve emperyalizmin bölgedeki hedeflerince belirlenir(Kalodukas, 2003:103). Rahvancıoğlu'na göre ise, emperyalist güçler kendi sorunlarını 1974 yılında kategorik olarak çözmüşlerdir.

Emperyalist güçlerin Kıbrıs'taki tek sorunu, fiili durumu yasal hale getirme sorunudur. 1980'li yıllardan itibaren yoğun olarak gündeme gelen tüm “çözüm” girişimleri de bu amaca hizmet etmektedir(Rahvancıoğlu, 2008b).

1990'larla birlikte gündeme gelen çözüm önerilerinden Gali Fikirler Dizisi kamuoyunda ses getiren önerilerden biriydi. BM Genel Sekreteri Butros Gali'nin 1990'lı yılların başında sunduğu bu öneri, tarafların anlaşılamaması nedeniyle uygulamaya geçmemiştir. Gali Fikirler Dizisi'nin Kıbrıs'ta bir anlaşma sağlamaması ardından 1990'lı yılların başında Kıbrıslı Elenler, Avrupa Birliği'ne üyelik için başvurmuştur. Bu üyelik süreciyle beraber de Kıbrıs sorunu, AB'yi de birebir ilgilendiren bir konu olmaya başlar. Nitekim Kızılyürek, Kıbrıslı Elen egemenliğinin 1990'ların başında yüzünü AB'ye çevirip, bütün enerjisini AB üyeliği için harcamaya başladığından söz eder. Kızılyürek'e göre Kıbrıslı Elen egemenliğinin AB üyeliğine odaklanması Gali Fikirler Dizisi'nin Kıbrıs Türk egemenliği tarafınca reddedilmesinden dolayıdır(Kızılyürek, 2003b:48). Bununla beraber Hasgüler de özellikle Sovyet Bloku'nun çözülmesi, Bağlantısızlık Hareketi'nin prestij kaybına uğraması ve Yunanistan'ın AB içerisindeki rolüyle birlikte Kıbrıslı Elenlerin, sorunu AB ile birlikte çözüme kavuşturacakları düşüncesine kapıldıkları görüşündedir (Hasgüler, 2004a:335). Kıbrıslı Elen egemenler 1990'lı yıllarda Avrupa Birliği'ne kanalize olmuşken Kıbrıslı Türk egemenler de Türkiye ile politik ve ekonomik ilişkiler geliştirmiş, diğer bir deyişle yaptıkları anlaşmalarla ekonomik ve politik olarak Türkiye'ye tamamen bağımlı hale gelmişlerdir.

30 yılı aşkın bir süredir Kıbrıslı egemenler, BM girişimiyle sunulan anlaşmalarda ortak noktaya varamamalarının temel nedenini “ulusal egemenlik” ve “ulusal güvenlik” konularına bağlasalar da tıpkı 1955–1974 yılları arasındaki gibi içinde yaşadıkları

koşulların sağladığı çıkarlar çözüme varmamalarında birincil etkindir. Ne var ki 2000’li yıllarda BM Genel Sekreteri Kofi Annan’ın sunduğu “Annan Planı” iki tarafta da farklı karşılanmış ve gerek Kıbrıs’ın gerek dünyanın gündeminde uzun süre kalmıştı. 2002 yılından itibaren tartışılmaya başlayan Annan Planı, 24 Nisan 2004 tarihinde planın beşinci versiyonuyla, adanın iki yanında referanduma sunulmuştur. Plan, adanın kuzeyinde %65 oyla kabul edilirken, güneyde ise %76 gibi yüksek bir ‘hayır’ oranıyla reddedilmiştir. Annan Planı, Kıbrıslı Elenlerin AB’ye üye olacakları dönem içerisinde iki toplum liderlerine sunulmuştur. Kıbrıs sorununa yeni boyut kazandıracak olan AB üyeliği, Annan Planı’nın da ortaya çıkmasıyla iki toplumun gündeminde geniş yer tutmuştur. Kuzey kesimde kurulan K.K.T.C’yi hiçbir ülkenin tanımaması, Türkiye’den Kuzey Kıbrıs’a nüfus taşınması ve yine kuzeyde yaşanan ekonomik bunalımlar Kıbrıslı Türklerin Annan Planı lehine kampanyalar, mitingler düzenlemesine yol açmıştır. Kızılyürek, Annan Planı sürecinde, Kıbrıs’ta barış ve AB üyeliği için Kıbrıslı Türklerin yollara dökülmeye başladığını belirtmektedir(Kızılyürek,2003b:51).Toplumsal muhalefetin arttığı bu dönemde Kıbrıs’ta önemli bir gelişme yaşanır. O da 23 Nisan 2003’te Kıbrıs’ın iki bölgesinde de sınır kapılarının açılıp, halkların adanın her yerini dolaşma hakkına erişmiş olmalarıdır.

Artan muhalefete karşın Kıbrıs’ın kuzey kesimindeki milliyetçi çevreler Annan Planı’nı, milli egemenliği ve bağımsızlığı yok edeceği düşüncesiyle reddetmişlerdir. Buna karşın neo liberal politikalara uyum göstermesiyle özellikle ön plana çıkan Cumhuriyetçi Türk Partisi (CTP) ve çevrelerince Annan Planı, Kıbrıslı Türklerin AB’ye girecekleri yani dünyaya açılacakları bir kapıdır. Nitekim Rahvancıoğlu’nun da dediği gibi, 2003 yılında yaşanan Annan Planı Referandumları “çözüm” için ciddi bir beklenti

yaratmıştı. O tarihten beridir de, ABD-AKP-CTP bloğu “çözüm” için Annan Planı’na dayalı bir mutabakata varmış gibi görünüyor. Öte yandan Yunanistan ve AB de Annan Planı’na onay vermişlerdi. Ancak Yunanistan’ın Güney Kıbrıs’taki hegemonyası, Türkiye’nin Kuzey Kıbrıs’taki hegemonyası gibi mutlak olmadığından, Makarios’çu güçler önderliğindeki “hayır” cephesi Annan Planı’nı durdurabildi(Rahvancıoğlu, 2008b). Annan Planı, referanduma sunulmadan önce ve sunulduktan sonra da akademik çevrelerce tartışılan bir anlaşma önerisi olmuştur. Örneğin Işıksal’a göre; Annan Planı son derece makul bir plandır ve Kıbrıs sorunu adil ve kalıcı bir şekilde ancak Annan Planı çerçevesinde çözülebilir. Annan Planı, Kıbrıs Türk halkının kırk yıldır sürdürdüğü var olma ve eşitlik mücadelesini adeta ödüllendirmiştir(Işıksal, 2004:73). Öte yandan Hasgüler’e göre Annan Planı, genel anlamda 12 Şubat 1977 Makarios-Denktaş ile 19 Mayıs 1979 Denktaş-Kipriyanou Doruk Antlaşmaları’na dayalı Kıbrıs’ın çözümüne dair temel ilkeleri gözeterek, bir birlikte yaşama senedi ortaya çıkarma girişimidir. Belki bazı yanlarıyla da 1960 düzenlemelerinin ilerisinde niteliklere sahip bir uzlaşma metnidir. Ancak Annan metninin ortaya çıkarılma sürecinde izlenen yöntem ve yaklaşımlar, onur kırıcı ve eski moda sömürgecilerin sınır çizme politikalarının derin izlerini de göz önüne sermiştir. Bunların başında, iki halkın kendi topraklarında bir arada yaşama, üretme ve paylaşma özgürlüklerinin değil, etnik hüviyetlerine dair sınırlamalar ve algılamaların işin temel ruhunu oluşturması gelmektedir (Hasgüler, 2004b:45).

Özetle, Kıbrıs’ta 1950’li yıllarla patlak veren Kıbrıs sorunu iç ve dış güçler tarafından uygulanan politikalar neticesinde hala çözülebilmemiş değil. 1974 öncesi dönemde iç ve dış dinamiklerin yarattığı ortam nedeniyle Kıbrıs’ta bir iç savaş hali yaşanmış, Kıbrıslı Elen ve Kıbrıslı Türk halkları birbirleriyle çatışmışlardır. 1974

sonrası oluşturulan ortam ise Kıbrıslı Elen ve Kıbrıslı Türk halklarının birlikte mücadele etmelerine olanak tanımamıştır. Dolayısıyla yaklaşık yarım asırdır devam eden Kıbrıs sorununun gerçekçi bir biçimde çözümü Kıbrıslı Türk ve Kıbrıslı Elen halklarının birlikte mücadeleleri sonucunda olacaktır.

A.2. TÜRKİYE’NİN RESMİ POLİTİKASINDA KIBRIS SORUNU

a- 1974 Öncesi Kıbrıs Politikası

1950’lerden günümüze kadar gelen Kıbrıs sorunu sadece adada yaşayan Kıbrıslı Elenleri ve Kıbrıslı Türkleri ilgilendiren bir mesele olmamıştır. Kıbrıs sorunu, Kıbrıslı Elen burjuvazisinin Yunanistan’a bağlanmayı istemesiyle ve bu nedenle adadaki İngiliz idaresiyle çatışmaya başlamasıyla ortaya çıkmıştır. Türkiye ise Kıbrıs sorununa, İngiltere’nin Ortadoğu’daki çıkarlarını devam ettirebilmek için Kıbrıs’ta uygulamaya koyduğu böl/yönet politikasıyla dahil olmuştur. Keza 1950’lerin başına kadar Türk politikacılar Kıbrıs ile ilgilenmemektedir. 30 Ekim 1948’de CHP Hükümeti Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak “Kıbrıs meselesi diye bir mesele yoktur”, derken 20 Ağustos 1951’de DP Hükümeti Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü “Adanın bugünkü hukuki vaziyetinin değişmesi için bir sebep görmemekteyiz”, demektedir.

Türkiye ve Yunanistan’ın, adada yaşayan Kıbrıslı Elenler ve Kıbrıslı Türklerle kültürel yakınlıkları olması yanında 1970’lere kadar ki süreçte İngiltere, ABD ve 1990’larda ABD, AB ile kurdukları ilişki ve ittifaklar neticesinde de Kıbrıs sorununda taraf konumundadırlar. Çünkü Türkiye ve Yunanistan, söz konusu güç odaklarıyla Ortadoğu’daki ortak çıkarlar dikkate alınarak politik bir uyum sürdürmektedirler. Tezin araştırma kapsamı Kıbrıs sorununa ilişkin Türkiye’de yapılan belgesel çalışmalarını

içerdiğinden bu bölümde Türkiye'nin Kıbrıs sorunundaki resmi politikasına yer verilecektir. Bu, bir anlamda incelenecek belgesel çalışmalarının da resmi politikayla olan yakınlığını ve/veya uzaklığını ortaya çıkaracaktır.

Türkiye, Kıbrıs sorununa resmi olarak 29 Ağustos–7 Eylül 1955 yılında gerçekleşen Londra Konferansı'yla dahil olmuştur. Kıbrıs'ta 1 Nisan 1955'te EOKA örgütünün İngilizlere ve AKEL partisi üyelerine yönelik tedhiş hareketlerini başlatması İngiltere'nin adada varlığını devam ettirebilmesi için yeni bir politik açılım getirmesini gerektirmişti. Böylece İngiltere Kıbrıs sorununa Türkiye'yi de dahil edeceği Londra Konferansı'nı düzenledi. Londra Konferansı 29 Ağustos 1955'te çalışmalarına başladı. İlk olarak İngiliz Dışişleri Bakanı Mac Millan görüşlerini açıkladı ve İngiltere'nin NATO ve Bağdat Paktı içinde üstlenmiş olduğu görevlerini yerine getirebilmesi için Kıbrıs'ta üs bulundurmasının yetmeyeceğini adanın tümünün elinde bulunması gerektiğini belirtti. Yunanistan Dışişleri Bakanı Stefanopulos, ada halkına self determinasyon hakkının tanınmasının zorunlu olduğunu ama bunun İngiliz askeri gücünün adadan çıkması anlamına gelmediği, İngiltere'nin bölgedeki stratejik çıkarlarını koruması için askeri üslerin varlığının yeterli olacağını savundu (Fırat, 2003a:601). Konferansa Türkiye'yi temsilen Dışişleri Bakanı vekili Fatin Rüştü Zorlu katıldı. Toplantıda Fatin Rüştü Zorlu, Kıbrıs'ın Türkiye ile olan coğrafi yakınlığına, Kıbrıslı Türklerin varlığına, adanın Türkiye ile tarihsel, ekonomik ve kültürel bağlarına değinmiş, Türkiye'nin statükodan memnun olduğunu, eğer bir değişiklik yapılacaksa en doğru yolun adanın eski sahibine geri verilmesi olduğunu vurgulamıştır (Fırat, 2003a:601,602). Böylece, Kıbrıslı Türk egemenlerin çabalarıyla, ekonomik yardım yapmaktan öteye gitmeyen Türkiye hükümeti Demokrat Parti'nin iktidarda olduğu

dönemde, Londra Konferansı'yla resmen Kıbrıs sorununa taraf olmuştur.

Kıbrıslı Elenlerin Yunanistan'a bağlanma isteğini tek başına engelleyemeyeceğini anlayan İngiltere ilk önce Türkiye'yi soruna dahil etmiş ardından da Türkiye hükümetinin taksim politikasını benimsemesini sağlamıştır. 19 Aralık 1956'da Atina ve Ankara'yı ziyaret etmiş olan İngiliz Koloniler Bakanı Lennox-Boyd bir açıklama yaparak, self determinasyon ilkesinin Kıbrıs'a uygulanmasını İngiliz hükümetinin kabul ettiğini bildiriyor ama hemen arkasından bu hakkın uygulanması sırasında Kıbrıslılara sunulacak seçenekler arasında adanın bölünmesinin de yer aldığının bilinmesi gerektiğini ekliyordu. İngiltere, yönetiminden vazgeçtiği tüm ülkelerde izlediği politikayı Kıbrıs'ta uyguluyordu: böl ve yönet (Fırat,2003a:604). İngiltere'nin bu açıklamasıyla birlikte Lord Radcliffe Kıbrıs Cumhuriyeti anayasasını değiştirmeye yönelik yeni bir tasarı gündeme getirmiştir. Radcliffe'in sunduğu yeni yasa tasarısına Yunanistan olumlu yaklaşmazken, Türkiye tasarımı incelemeye değer buluyordu. Fırat'a göre, Türkiye'nin söz konusu yasa tasarısına olumlu yaklaşmasının altında yatan temel neden, Kıbrıs politikasında yaptığı değişiklikti. Ankara adaya yönelik ikinci kez bir politika oluşturuyordu ve taksim tezini savunmaya başlıyordu(Fırat, 2003a:604).

Türkiye, 19 Aralık 1956 yılında İngiltere'nin sunduğu taksim tezini benimsemeye başlamıştı. Menderes, Türkiye'nin değişik Kıbrıs müzakerelerinde, temsilciliğini yapan Nihat Erim'e Türkiye'nin Kıbrıs sorununun çözümüne yönelik tercihlerini belirten bir liste verdi: Listede en iyi ve en kötü alternatifler 1'den 5'e elverişlilik açısından sıralanmıştı:

- 1 İngilizler Kıbrıs'ta kalsın.

- 2 Onlar çıkacaksa Ada bize verilsin;
- 3 Bu olmazsa Ada taksim edilsin;
- 4 Özerklik;
- 5 Hiç arzu etmediğimiz şekil: Ada'nın Yunanistan'a verilmesidir(Erim'den aktaran Bölükbaşı, 2001:71).

Kıbrıs'ın önce İngiltere'de kalmasını ya da kendilerine geri verilmesini talep eden Türkiye Hükümeti, 1956 yılı itibariyle İngiltere'nin Kıbrıs politikasına uyumlu bir şekilde taksim tezini savunmaya başlamış ve bunu aynı zamanda kamuoyuna benimsetmiştir. Türkiye Hükümeti'nin taksim tezini benimsemesiyle birlikte Türk kamuoyunda, gerçekleştirilen toplantı ve gösterilerde “Ya Taksim Ya Ölüm” sloganı kullanılmaya başlanmıştır.

1950'li yılların başında Türkiye'deki milliyetçi çevrelerin Kıbrıs'la ilgilenmeye başlamasına ve “Kıbrıs'ı Koruma Cemiyeti”, “Kıbrıs Türk Kültür ve Yardım Cemiyeti” gibi çeşitli milliyetçi dernekler kurmasına karşın, Türkiye'nin resmi politikasında Kıbrıs sorunu yer almamaktaydı. Ne var ki milliyetçi çevreyle, resmi politikanın yaklaşması 1950'li yılların ortalarında olmuştur. Bora'nın da ifade ettiği gibi 1950'lerin ortasında, Türkçü-milliyetçi hareketin Kıbrıs seferberliği ile devletin Kıbrıs politikası yakınlaştı; Kıbrıs'a ilişkin resmi söylem milliyetçi hareketin şoven söylemiyle bütünleşti (Bora, 1995a:21). Buna ek olarak Varlı, Türkiye'deki resmi milliyetçi kanadın 1950'lerin ortasına kadar Kıbrıs sorununa uzak durmasının nedenlerini şu şekilde açıklamaktadır:

Kıbrıs 1950'lilerin ortasında kadar resmi Türk milliyetçiliğinin menzili dışında kalmıştır. Bu tarihe kadar özellikle “resmi Türk milliyetçiliği” soruna uzak kalırken, sadece resmi düzeyin dışındaki radikal ve ırkçı kanatlarıyla kısmen

Kıbrıs meselesine yaklaşmıştır. Bu uzak duruşuna birinci neden, Kıbrıs'ın Misak-Milli sınırlarına dahil olmamasıyken, ikinci neden esas itibariyle iç meselelerle meşgul olmasıdır(Varlı, 2004:36).

Ayrıca Bora'ya göre, Kıbrıs'ın Türkiye için “milli dava” mertebesine yükselmesi tam anlamıyla ‘ithal ürünü’dür. Zira Türkiye'nin Kıbrıs'la enerjik bir biçimde ilgilenmesi, bağımsızlaşma yolundaki adada “sömürgeci emperyalist” kisvesinden kurtulmaya çalışan İngiltere'nin Türkiye'yi uluslararası müzakere sürecine katarak sorumluluğu paylaşmasıyla başladı (Bora, 1995a:21).

Türkiye'nin Kıbrıs sorununa taraf olmasıyla birlikte bir yandan ABD, Yunanistan, Kıbrıslı Elen egemenler diğer yandan İngiltere, Türkiye, Kıbrıslı Türk egemenler şeklinde bir denklem kurulmuştu. Ancak, adada yaşanan çatışmalar nedeniyle Kıbrıs'ı sömürgesi olarak barındıramayacağını farkında olan İngiltere, bir tür bağımlı bağımsız cumhuriyet kurulmasını sağlamış ve adadan iki üs alarak ayrılmıştı. Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulması bir anlamda NATO içinde yer alan Yunanistan ve Türkiye arasındaki gerilimi azaltmış ve ABD'nin Kıbrıs politikasında rahat hareket edebilmesini sağlamıştı.

Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulduğu dönemde Türkiye'de de Türk Silahlı Kuvvetleri'nin yönetime el koyduğu görülmektedir. 27 Mayıs 1960'la birlikte Türkiye'de kurulan yeni hükümet, Kıbrıs konusunda 1964 yılına kadar bir önceki hükümetin resmi politikasından farklı bir çizgide ilerlememiştir. Türkiye'de 1960'larda oluşan siyasi ortamda iç ve dış politika konularında kutuplaşmalar yaşanmaktaydı. Fırat'ın da aktardığı gibi, gerek TBMM'de yer alan siyasal partilerin, gerekse koalisyon hükümetlerinin programlarında 27 Mayıs ile ilgili tartışılmaya başlanan bağlantısız dış

politika kavramına yer verilmemiş, Batı ile NATO ve CENTO'ya bağlılık özellikle vurgulanmıştır. Bununla birlikte, 27 Mayıs ile başlayan tartışmaları sahiplenilen çevreler de ortaya çıktı. TİP (Türkiye İşçi Partisi) bağlantısız bir dış politika amaçladığını programında belirtti(Fırat, 1997:91). 27 Mayıs ardından kurulan Gürsel Hükümeti'nin programında Türkiye'nin dış politikasında izleyeceği çizgi şu şekilde anlatılmaktadır:

Türkiye'nin bu gayelere erişmek için sarf ettiği gayretlerde dayanağı, Birleşmiş Milletler ile NATO ve CENTO ittifaklarıdır. NATO, hür ve müstakil yaşamak ve insanlığın ve medeniyetin gerçek prensiplerini savunmak azminde bulunan Batı memleketlerinin Birleşmiş Milletler Anayasasına uygun olarak kurdukları bir savunma teşkilatıdır. Eski ve kuvvetli bağlarla bağlı bulunduğumuz ve Atatürk inkılapları neticesinde kendilerine daha da yaklaşmış olduğumuz bu dost ve müttefik memleketlerle münasebetlerimizi her sahada eşitlik ve egemenlik esasları dairesinde yürütmek ve geliştirmek dış siyasetimizin başlıca prensiplerindendir(I. Gürsel Hükümeti programından aktaran Alpkaya, 2002 :159).

Dış politikada değişikliğe gitmeyen 27 Mayıs yönetimi Kıbrıs konusundaki resmi politikasını da değiştirmemiş, Londra Anlaşmaları'na bağlı kalmıştır. Ancak bir şey çok açıktı; Türkiye Kıbrıs Cumhuriyeti'ne ayrı bir devlet olarak bakmak yerine, bu devletin içinde yer alan Türklere dikkatini yöneltiyordu. Bu ise, Kıbrıs Cumhuriyeti'ndeki ayrılık noktalarının vurgulanması anlamına geliyordu(Fırat, 1997:75). Ne var ki Kıbrıslı Elen ve Kıbrıslı Türk liderlerin ortaklık ettiği Kıbrıs Cumhuriyeti, iki toplum arasında yaşanan çatışmalar nedeniyle uzun sürmedi. 1963 sonlarında adadaki iki toplum arasında şiddet olayları başladı ve 13 Mart 1964'te Başbakan İsmet İnönü, derhal ateşkes olmazsa garantörlerden biri olarak tek taraflı müdahalede bulunacağı tehdidinde bulundu(Ahmad, 2007:159). Türkiye'nin askeri müdahale kararı kamuoyu yaratmış, Ahmad'ın da dile

getirdiği gibi milliyetçi duygular harekete geçmişti. Toplumda Türk tezinin adil olduğu inancıyla, askeri müdahale için büyük destek vardı (Ahmad, 2007:159). Nitekim İnönü'nün askeri müdahale düşüncesi, Yunanistan'la gerginlik yaratacağından ABD tarafından ünlü Johnson Mektubu'yla engellenmişti. ABD'nin bu tutumu Türkiye'nin çok yönlü bir dış politika yürütmeye başlamasına neden olmuştu. Zira 1960'larla birlikte Türkiye'de gerek iç gerek dış politika konuları farklı görüşlerce sorgulanmaya, tartışılmaya başlamıştı. Kıbrıs konusunda ABD'nin Türkiye'ye karşı tutumu ise, Türkiye'de dış politikanın sorgulanması sürecini hızlandırmıştır. Bununla birlikte Fırat, Kıbrıs sorununun ulusal bir dava olarak benimsenmesi üzerine, Türk kamuoyunun dış politika konularını tartışmaya, bir anlamda hükümet üzerinde baskı oluşturarak dış politikayı yönlendirmeye başladığını söylemekte ve sağ kamuoyu kadar sol kamuoyunun da Kıbrıs konusunu bir dava olarak benimsediğini ve kendi ideolojik bakışıyla oluşturduğu dış politika amaçlarını dile getirme imkanı bulduğunu belirtmektedir(Fırat, 1997:150).

Türkiye hükümetinin çok yönlü bir dış politika arayışına girmesi, sol cenahın da anti-emperyalist söylemlerini açıkça ifade edebileceği bir süreci başlatmıştı. Ancak, sol kamuoyunun üzerinde durduğu anti-emperyalist söylemler, Kıbrıs sorununda milliyetçi bir yaklaşıma bürünmesine neden olmuştu. Çünkü 1960'larda sol kanadın yükselttiği ABD ve NATO karşıtı söylemler, Kıbrıs sorununu, "milli bir dava" gibi benimsemesine yol açmıştır. Çok yönlü bir dış politika arayışlarının başladığı 1961–1965 arası dönem aynı zamanda Türkiye'de CHP Hükümeti'nin 4. kez koalisyonla iktidarda olduğu süreçtir. Hükümetin bu dönemde Kıbrıs sorununda benimsediği politika, özellikle askeri müdahale kararı, sağ ve sol kamuoyunca desteklenip, yankı bulmuştur. 10 Ekim 1965

seçimlerinde ise 1950’lerdeki Demokrat Parti’nin devamı niteliğinde görülen Adalet Partisi’nin (AP) iktidara geçtiği bir dönem başlar. 1965–1971 döneminde Süleyman Demirel’in Başbakanlığını yürüttüğü hükümet Sovyetler Birliği ve Bağlantısızlık Hareketi’yle ilişkilerini geliştirip, çok yönlü bir politika devam ettirmiştir. Demirel’in “ok yönlü” dış politika anlayışı dört unsur içeriyordu: (1)Türkiye’nin güvenliği diplomatik inisiyatifler yoluyla güçlendirilmelidir; (2) Türkiye, gelişmesi için ek ekonomik kaynaklara gerek duymaktadır; (3) Türkiye, siyasal rejimlerine bakmaksızın komşularıyla iyi ilişkiler geliştirmelidir; (4) Türkiye, Kıbrıs’ta izlediği siyasete destek bulabilmek amacıyla uluslararası alanda kendisine dost arayışına çıkmalıdır (Arcayürek’ten aktaran Bölükbaşı, 2001:158).

Ayrıca bu dönemde Makarios’un Yunanistan ve ABD ile ilişkilerinin çıkmaza girdiği süreç başlar. Makarios’un Bağlantısızlık Hareketi ile olan ilişkileri ABD için komünizm tehdidi yaratmaktaydı. Bununla beraber CIA ile bağlantıları olan Grivas’ın yeniden adaya gönderilmesi Kıbrıslı Türk ve Kıbrıslı Elenler arasındaki çatışmaların yeniden başlamasına neden olmuştur. 1967 yılında Geçitkale/Boğaziçi köylerinde EOKA militanlarının başlattığı gerginlik çatışma halini almış ve yeni bir krizi başlatmıştı. Kıbrıs’ta yaşanan olaylar neticesinde bu defa Başbakan Süleyman Demirel’e, Türk kamuoyu tarafından askeri müdahale yapması için baskı uygulanıyordu.  lke içinde yaşanan politik gelişmeler ve özgürleşme süreçleri hükümetin sorunlar karşısında tek yanlı bir şekilde davranmasını zorlaştırmıştır. Demirel, Kıbrıs sorununda Amerikan baskısı karşısında güçlü durmak için kamuoyunca zorlanmaktaydı (Adamson, 2001:286). Nitekim 1967 krizi, Türkiye’de ülke çapında gösteriler düzenlenmesine yol açmış, halk derhal müdahale yapılmasını talep etmişti(Ahmad’tan aktaran Adamson,

2001:286). 1967 krizi ABD'nin arabuluculuğu ile diplomatik yollarla çözülmüştür. Türkiye'nin askeri müdahale yapmadan ABD aracılığıyla sorunu çözmesi gerek sağ gerek sol kesimde yükselen müdahale isteğini hayal kırıklığına uğratmıştır.

Ahmad'a göre 1965'te iktidara gelen Adalet Partisi'nin dış güçlerle baş etmesi gerekiyordu. Oysa önderi Süleyman Demirel, ABD'yle ilintilendirilen kapitalizmin yeni yüzünü temsil ediyordu. (...) Demirel'in kendi de politikaları da bundan ötürü hem soldan hem de onu bir mason olarak tanımlayan dinci sağdan gelen saldırılar için kolay bir hedef oluşturuyordu(Ahmad, 2007:162). Türkiye Kıbrıs sorunuyla birlikte dış politikada özellikle Sovyetler Birliği ve Bağılantısızlık Hareketi'yle başlattığı ilişkilerle çok yönlü bir politik arayışa yönelse de temelde ABD ve NATO ilişkilerini önemsemektedir. Alpkaya'ya göre zaman zaman hükümet programlarına yansıyan “çok yönlü dış politika ”, İkinci Paylaşım Savaşı ardından üstlendiği ve kurumsal düzeyde NATO üyeliğiyle açıklık kazanan rolünü değiştirme değil, bu rolden yararlanma amacını yaratmaktadır(Alpkaya,2002 :161).

Öte yandan bu dönemde Türkiye'nin Kıbrıs'a askeri müdahale kararlarının yanısıra Kıbrıslı Türk Yönetimi'nin de Türkiye Elçiliği'nce kontrol edildiğine ilişkin tartışmalar vardır. Bu konuya dair Hasgüler şu şekilde bir yorum getirmektedir:

1963–1968 arası dönemde Kıbrıs Türk Yönetimi'nin “kendi kendine yönetme” konusunda siyasal ve yönetsel anlamdaki erk tamamıyla TC Elçiliği aracılığıyla TC'deydi. Bu açıdan söz konusu döneme dış müdahale açısından bakmak zordur. Çünkü bir siyasal partinin kurulup kurulmayacağına bile Kıbrıs'ta karar verilmemekte Türkiye'de karar alınmaktadır(Hasgüler, 1995:75).

Kıbrıs sorununa taraf olan Yunanistan ve Türkiye, NATO içerisinde önemli bir yere sahip olduklarından, Kıbrıs sorununda ABD'nin çıkarlarıyla uyumlu hareket

etmektedirler. Bu nedenle de Yunanistan, Kıbrıslı Elenlerin karar mekanizmalarını yönlendirmeye çalışmakta iken, Türkiye de Kıbrıslı Türk Yönetimi'ni kontrol etmektedir.

1974 yılına gelindiğinde 12 Mart 1971 muhtırası ile hükümetten düşen AP yerine Bülent Ecevit'in Başbakan olduğu CHP iktidardadır. CHP'nin hükümet ortağı ise Necmettin Erbakan'ın Genel Başkanı olduğu Milli Selamet Partisi'dir. Bülent Ecevit, 70'li yıllarda 'ortanın solu' politikaları ile tanınmış, Kemalist ulusçu akımın önemli isimlerindendir. 60'larda ve 70'lerde Kemalist ulusçuluğun ana ilkesi ve "sol" olma iddiasının da temel dayanağı anti-emperyalizm ve bağımsızlıkçılıktı (Bora,1995b:107). Fakat Alper, bu akımda Kıbrıs meselesi ve anti-emperyalizm bağlamında anti-Amerikancılık'ın çok yaygın bir tutum olarak görülse de Batı sosyal demokrasilerine, özellikle İskandinav ülkelerine karşı açık bir sempati olduğunu vurgulamaktadır (Alper, 2002:130). Hükümet ortağı Milli Selamet Partisi'nin (MSP) ise İslamcı milliyetçi bir söylemi mevcuttur. Bora, İslamcı milliyetçi söylemin içeriğini şöyle açıklamaktadır:

İslamcı söylemde güçlü bir kökü bulunan anti-semitik unsurların, ayrıca Bosna, Azerbaycan, Kıbrıs gibi "milli dava"lar vesilesiyle tarihi/ezeli düşman figürleri olan Yunanlılar, Ermeniler, Sırlar karşısında kabaran reaksiyoner duyguları, hareketi şoven ve ırkçı bir yaklaşıma kadar götürebiliyor (Bora, 1995b:124).

Nitekim 1974 yılında, Kıbrıs sorununda anti-emperyalist politika yürüten CHP, hükümet ortağı Milli Selamet Partisi'yle, Yunan Cuntası'nın Kıbrıs'a yaptığı darbe ardından müdahale kararı alır. Hükümetin aldığı bu karar aynı zamanda Türk Silahlı Kuvvetleri'nce de olumlu karşılanmıştır. Bora'ya göre, milli devletin varlığının, gücünün ve tezahürlerinin billurlaşmasının ifadesi olarak ordu, resmi milliyetçiliğin

yeniden üretiminde elbette merkezi bir rol üstlenir. Zira ordu, gerek bütün orduların içselleştirdiği teyakkuz ideolojisinin ve tehdit algılama otomatığının gereği, gerekse TSK'nın “devlet kurucu asker” kişiliğiyle Mustafa Kemal'le ve onun misyonuyla özdeşleşmesinin sonucu olarak; kendini milliyetçiliğin ‘gerçek sahibi’ ve timsali sayar (Bora,1995b:101,102). Dolayısıyla, Kıbrıs'a gerçekleştirilecek bir askeri müdahale; hem ordu tarafından yönlendirilecek milliyetçiliğin saflarının sıklaştırılmasında hem de TSK'nın Türkiye'nin iç ve dış politikasındaki ağırlığı ve öneminin pekiştirilmesinde merkezi bir önem teşkil etmiştir.

Yunan Cuntası'nın 15 Temmuz 1974'te gerçekleştirdiği darbeden hemen sonra 20 Temmuz 1974'te Türkiye adaya askeri müdahale gerçekleştirir. Müdahale neticesinde de adada Kıbrıslı Türklerin ve Kıbrıslı Elenlerin ayrı yaşadığı iki bölge bir yaşam başlar. 1950'li yıllardan itibaren Kıbrıs sorununa taraf olan Türkiye, İngiltere ve ABD gibi büyük emperyalist ülkelerle kurduğu ilişkiler neticesinde, Kıbrıs sorununu milli bir dava, Kıbrıslı Türkleri de soydaşları gibi benimsemiş ve Kıbrıs sorunundaki resmi politikasını milliyetçi söylemle inşa etmiştir.

Bu doğrultuda Alpkaya'nın da söylediği gibi; Türkiye'nin dış politikasındaki milliyetçilik; kan bağı, soydaşlık, dil, din vb. unsurların ikincil önemde rol oynadığı, belirleyici unsurun toprak ve toprak üzerindeki egemenlik olarak görüldüğü, diğer unsurların ancak gerektiğinde devreye sokulduğu bir milliyetçiliktir(Alpkaya, 2002:167). Gerçekten de Türkiye 1950'lerin ortalarına kadar, Kıbrıs meselesine ve Kıbrıs'ta yaşayan “soydaş”larına mesafeli dururken –hatta Kıbrıs'ı kendinden ayrı, başka bir ülke olarak görürken-, 1950'lerden sonra ABD ve İngiltere'nin Ortadoğu ve NATO'daki çıkarları doğrultusunda, bu meseleyi sahiplenmiş ve bunu bir “milli dava”

haline getirmiştir. Dolayısıyla belirleyici olan dil, din, ırk vb. gibi unsurlar değil, tamamen emperyalist ilkeler ve çıkarlara dayalı ilişkiler neticesinde ortaya çıkan “egemenlik” meseleleridir.

b- 1974 Sonrası Kıbrıs Politikası

Türkiye’nin resmi politikası açısından Kıbrıs sorunu 1974 sonrası koşulların elverişliliğiyle milliyetçi/sahiplenmecî bir anlayış doğrultusunda ülke gündeminde olmaya devam etmiştir. Bu anlayış, özellikle Kıbrıslı Elen halkının ve Yunanistan’ın ötekileştirilmesine ve düşman olarak sunulmasına neden olmaktadır. Buna ek olarak, 1974 sonrası dönemde Türkiye’de çeşitli görüşlere sahip partiler hükümete geçmişlerse de Kıbrıs sorunu, geleneksel söylemden yani “millî dava” vurgusundan öteye geçememiştir. 1974’deki müdahale sonrası fiilî olarak hayata geçen fakat hukukî olarak kuruluşu 1983’te gerçekleşen Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’nde Kıbrıslı Türkler yaşamakta ve bu devleti Türkiye dışında hiçbir ülke tanımamaktadır. Türkiye’nin KKTC’yi tanıması dışında, Kıbrıslı Türklerin güvenliğini öne sürerek adanın kuzeyinde yaklaşık 50.000 asker bulundurduğu da bilinmektedir.

KKTC, Türkiye’de Anavatan Partisi’nin (ANAP) yeni iktidara geçtiği dönemde kurulmuştur. Fırat’a göre 12 Eylül yönetimi Özal hükümetine, a) Türkiye’nin elindeki tek koz olan NATO’nun askeri kanadına geri dönüş vetosunun karşılıksız olarak terk edildiği ve diyalogun kesildiği gerilimli bir Türk-Yunan ilişkileri; b) Kıbrıs sorununda niteliksel değişikliğin yanı sıra uluslararası kamuoyunun tepki ve baskılarına neden olan bağımsız bir KKTC devretmiş oldu (Fırat, 2003b:108). Fırat, Özal hükümetinin dış politikada izleyeceği çizgiyi şu şekilde aktarmaktadır:

Özal hükümeti 12 Eylül ortamında ve Türk büyük burjuvazisinin desteğiyle iktidara geldiğinde, dış politikasının temelini, Türkiye'nin dünya ekonomisine (uluslararası kapitalizme) eklemesi ve bu sürece engel olan sorunların bir an önce çözülmesi üzerine oturtmuştu. Türkiye'nin AT üyeliğine ve dış yardımlarının kesintiye uğramasına en büyük engel olarak da görüşmelerin ilerlemesi ve çözümün sağlanmasını arzuluyordu (Fırat, 2003b:117).

ANAP, iktidarda olduğu dönem boyunca Türkiye'de liberal bir siyaseti uygulamaya koymuş, uluslararası topluluklarla özellikle ekonomik ilişkileri yeniden düzenlemek amacıyla, Kıbrıs sorununun çözümü için fırsat yaratmaya çalışmıştır. Fakat gerek askeri gerek milliyetçi kanadın “ver kurtulcu” suçlamalarından ötürü, Kıbrıs sorunundaki geleneksel çizgiden ayrıl(a)mamıştır. Uzgel'e göre, yapısal kısıtlamalar olmasa idi, Özal'ın bu dönemde Kıbrıs konusunda geçmişe oranla çok daha radikal adımlar atabileceğini tahmin etmek zor değildir. Ancak o da, başta kendi partisi içinden olmak üzere muhalefet, basının belli bir kesimi, Dışişleri Bakanlığı ve özellikle Genelkurmay Başkanlığı'nın tepki ve tutumlarıyla sınırlı bir hareket alanı olduğunu anlamıştır(Uzgel, 2004:404). Ayrıca Uzgel, TSK'nın Kıbrıs sorununa ilişkin politik çizgisini şu şekilde anlatmaktadır:

Türk Silahlı Kuvvetleri'nin genel olarak Kıbrıs'taki statükodan hoşnut olduğu anlaşılmaktadır. Bir kez, adanın kuzeyinde Türk askeri varlığının bulunması ve adanın hukuksal açıdan olmasa da fiilen ikiye bölünmüş olması, Kıbrıs'ta Rum-Yunan egemenliğinin kurulmasını önlemektedir. Hatta, zaman geçtikçe kuzeyde ilan edilmiş devletin daha kalıcı olacağı düşünülmektedir. Bu bağlamda, KKTC'nin tanınıp tanınmaması da Genelkurmay açısından çok önem taşımamaktadır. Sürmekte olan fiili durum, hem Türkiye'nin stratejik çıkarlarına uygundur, hem Kıbrıslı Türklerin güvenliklerini sağlamaktadır(Uzgel, 2004:433).

Öte yandan, KKTC'nin tanınmayan bir devlet olmasından ötürü Kıbrıslı Türkler

ekonomik ambargo uygulamalarına maruz kalmaya başlamış ve ekonomik anlamda Türkiye'ye bağımlı olunan bir döneme girmiştir. Aydın, Kıbrıs'ta suni olarak kurumlaştırılmaya çalışılan ayrı bir Türk devletinin, Türkiye'nin ağır vesayeti olmadan bir gün bile yaşayamayacağını vurgulamaktadır (Aydın, 2006:226). KKTC'nin kurulmasıyla birlikte Kıbrıs'ın, Türkiye'nin "yavru vatani" olduğu söylemi ön plana çıkmıştır. Ne var ki, KKTC'nin ekonomik olarak Türkiye Devleti'ne bağımlılığı, Türkiye açısından milliyetçi ve sahiplenmeci bir tutumla adada hak iddia etmenin aracı olmuştur. Uzgel, Türkiye'nin resmen tanıdığı bu devlete bir devlet gibi davranmadığını, Kıbrıs'ı bir eyaleti gibi gördüğünü belirtmektedir(Uzgel, 2004:402).

Kıbrıs sorunu, Türkiye'nin dış politikasında özellikle Avrupa Birliği (AB) ile olan ilişkilerinde sorun olarak dursa da, resmi politikasında 1974 askeri müdahalesiyle çözümlenmiş bir konumda görünmektedir. Aydın'ın da söylediği gibi; Türkiye'nin Kıbrıs politikası, çözümsüzlüğü "çözüm" yapan bir temelde biçimlenmiştir(Aydın, 2006:232). Bununla beraber, Özal hükümetinin ardından 2000'li yıllara kadar gerek iktidara gelen Tansu Çiller hükümeti gerek Bülent Ecevit hükümeti Kıbrıs konusundaki resmi çizgiden ayrılmadan politikalarını sürdürmüştür. Yalnız, 1990'larla birlikte Türkiye'nin ağırlıklı olarak gündemine giren AB'ye üyelik konusu, Kıbrıs sorununun da gündemden düşmemesine neden olur. Çünkü AB'ye üyelik için uygulanması istenen koşulların başında Kıbrıs sorununun çözümü vardır. Bunun yanında, Kıbrıslı Elen liderliği de 1990 yılı itibariyle Kıbrıs Cumhuriyeti adına AB'ye başvurmuştu. İlk zamanlar Kıbrıs'ın ikiye bölünmesi AB'ye üyelik için sorun gibi görünse de 2004 yılında üyelik kabul edilmiştir. Kıbrıs'ın ve Türkiye'nin AB'ye üyelik süreçleri AB'nin de Kıbrıs sorununa dahil olmasına ve dolayısıyla politikalarına uygun bir çıkar arayışına

girmesine neden olmuştur.

Bundan başka bu dönemde Kıbrıslı Elen liderliği AB'ye üyelik için yoğunlaşırken Kıbrıslı Türk liderliği ve Türkiye Hükümeti arasında bir dizi ortaklık anlaşmaları, diğer bir deyişle bütünleşme süreçleri başlatılır. Türkiye ve KKTC hükümetleri arasında gerçekleşen protokollerle birlikte 1998 yılında Türkiye'nin Kıbrıs sorununun çözümü için “federasyon” yerine “konfederasyon” talep etmeye başladığı görülür. Özal hükümetinden sonraki dönemde hızla, Türkiye hükümetleri yaptığı anlaşmalarla KKTC'yi tamamen kendine bağımlı hale getirmiş ve Kıbrıs'a dair oluşturduğu “milli dava” söyleminden farklılaşmamıştır.

2000'li yıllarla birlikte ise, gerek Kıbrıs gerek Türkiye açısından farklı bir siyasi döneme girilmiştir. 2000'li yılların başında, KKTC'de yaşanan ekonomik bunalım, işsizlik, göç gibi etmenler toplumsal bir hareket yaratmıştı. Bu yüzden de 2002 yılında BM Genel Sekreteri'nin Kıbrıs sorununun çözümü için sunduğu plan, Kıbrıslı Türk toplumunun çoğunluğu tarafından olumlu karşılanmıştır. KKTC'de artan toplumsal muhalefet aynı zamanda Türkiye'nin Kıbrıs meselesine ilişkin politikalarını da açıkça eleştirme yoluna gitmiştir. KKTC'de toplumsal muhalefetin yükseldiği ve Annan Planı üzerine tartışmaların sürdüğü dönemde Türkiye'de de AK Parti iktidara geçer. AK Parti İslami politikaları ön planda tutan, bir yandan da neo-liberal bir hat izleyen ve merkez parti olmaya oynayan politik çizgisi gereği AB üyeliğine ağırlık veren bir partidir. Söz konusu dönemde AKP Hükümeti'nin, AB üyeliğine önem vermesi ve KKTC'de muhalefetin yükselmesi, Türkiye'nin Kıbrıs sorunundaki geleneksel çizgisinin farklılaşmasına neden olmuştur. Zira AKP'nin 3 Kasım seçim bildirisinde Kıbrıs sorununa dair şöyle bir siyasi tutum yer almaktaydı:

Partimiz Kıbrıs sorununa mutlak bir çözüm bulunmasının gereğine inanmaktadır. Bulunacak çözümde adadaki Türk halkının varlığının, kimliğinin ve kendi geleceğini tayin etme hakkının göz ardı edilemeyeceği kuşkusuz(AKP 2002 seçim bildirisinden aktaran Güven, 2003:155).

Hasgüler, 3 Kasım 2002 seçimlerinde iktidara gelen AKP hükümetinin Kıbrıs politikasında değişikliğe gitmesini şöyle anlatmaktadır:

Bu seçimlerde iktidara gelen Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) Kıbrıs'a daha önceki hükümetlerden farkı yaklaşmaya başlamıştır; yeni açılımlar getirmek isteyen bir Türkiye söz konusudur. Bu açılımlar ise, tabii ki Kıbrıs'a büyük güçlerin taşımak istediği Anglo-Sakson çözüm formülüyle örtüşmekte ve paralellik taşımaktadır(Hasgüler, 2004b:42,43).

Aynı zamanda AKP Hükümeti'nin Kıbrıs sorununda geleneksel çizgiden farklı bir politik çizgiye yönelmesi, Türk kamuoyunda da AB ve Annan Planı'nın tartışılmasına yol açmıştır. Bu süreçte, kamuoyunda ağırlıklı olarak AKP'yi “ver kurtulcu” olarak gören çevreler ile AB çerçevesinde bir çözüm istediği için destekleyen çevreler ön plana çıkmıştır.

Ancak AKP, Kıbrıs sorununa dair oluşan geleneksel çizgiden ideolojik ve politik yaklaşımı nedeniyle kopmamıştır. Zira Türkiye'de askeri bürokrasinin iç ve dış politikada çok önemli bir karar mekanizması olması hükümetlerin yetki alanlarını kısıtlarken, iktidara geçen hükümetlerin emperyalist güçlerle olan ilişkileri de Kıbrıs sorununa ilişkin demokratik kararların alınmasına engel olmaktadır.

2.BÖLÜM

B- BELGESEL FİMLERDE KIBRIS SORUNU

Kıbrıs sorunu, Türkiye'nin iç ve dış politikasında sürekli gündemde olan konulardan bir tanesidir. Bu nedenle de gerek görsel medyada, gerek yazılı basında sıkça konu edilmektedir. Bunun yanısıra konuya ilişkin çeşitli dönemlerde belgesel çalışmaları da yapıldığı görülmektedir. Bu bölümde Türkiye'de üretilen belgesel çalışmalarında Kıbrıs sorununun nasıl sunulduğu ele alınacaktır. Türkiye'de Kıbrıs sorunu üzerine yapılan çalışmalardan, *Kıbrıs Belgeseli* (1989), *Cennet Adası "Kıbrıs"* (1997), *Kıbrıs Belgeseli* (1999), *Bir Zamanlar Kıbrıs'ta* (2003), *Hangi Kıbrıs* (2004) bilinenler arasındadır.⁵

Araştırmada 1989 yapımı "*Kıbrıs Belgeseli*" ve 2004 yapımı "*Hangi Kıbrıs*" adlı belgesel çalışmaları incelenecektir. Bu iki belgeselin çalışmaya konu edilme nedenleri, farklı dönemlerde yapılmış olmalarıyla birlikte "*Kıbrıs Belgeseli*"nin resmi ideoloji çizgisinde, "*Hangi Kıbrıs*" belgeselinin ise eleştirel ideolojiye yakın olmalarıdır. Böylelikle iki belgesel de karşılaştırmalı incelemeye olanak vermektedir. Ayrıca iki belgesel de yapıldıkları dönem açısından önemli çalışmalardır. *Kıbrıs Belgeseli*,

---

⁵ Kıbrıs konusu üzerine Kıbrıs ve Türkiye'de yapılmış birçok çalışma bulunmaktadır. Kıbrıslı Türk ve Kıbrıslı Elen yönetmenlerin, *Duvarımız* (1993), *Paralel Yolculuklar* (2004) *Kanın Sesi* (2005) adlı çalışmaları önemli belgesel filmlerdir. Türkiye'de yukarıda bahsettiğimiz belgesellerin yanı sıra, *Dünden Bugüne Kıbrıs* (1984), *1974-1976 Savaş ve Barış* (1998) çalışmalarında Kıbrıs sorunu ele alınmıştır. Ayrıca Milliyetçi Hareket Partisi'nin Kıbrıs konulu *Köz Düştüğü Yeri Yakar- Kıbrıs* adlı belgeseli de vardır.

Türkiye'nin darbe yönetiminden sivil yönetime geçtiği yeni dönemde, *Hangi Kıbrıs* ise AKP'nin iktidarda olup Kıbrıs sorununa ilişkin yeni açılımlar getirdiği dönemde hazırlanmış yapımlardır. Araştırmada iki belgeselin de üretildiği dönemin politikalarını yansıttığı tespit edilmiştir. *Kıbrıs Belgeseli*, yaygın olarak Mehmet Ali Birand'ın çalışması olarak bilinse de Mustafa Ünlü'nün yapımda ve kurgu yönetmenliğinde bulunduğu bir belgesel filmidir. Belgesel 1989 yılında, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin kuruluşundan 6 yıl sonra hazırlanmıştır. Yani belgesel, Türkiye'de Anavatan Partisi'nin iktidarda olduğu dönemde yapılmıştır. Bu dönemde yapılan belgesel çalışmasında dönemin izleri olduğu görülmektedir. Bir yandan darbe yönetiminin sona erdiği diğer yandan liberal uygulamaların başlatıldığı bir “geçiş dönemi” söz konusudur. Çalışmanın sonraki bölümlerinde bu geçiş döneminin belirtilerine kısaca değinilecektir. *Hangi Kıbrıs* (2004) adlı belgesel ise Rüstem Batum'un yönetmenliğini yaptığı bir çalışmadır. Belgesel, Kıbrıs sorununa ilişkin resmi düşünceden kimi yönleriyle ayrılarak söylenmeyenleri söyleyen, eleştirel bir perspektif taşımaktadır. Nitekim *Hangi Kıbrıs* belgeselinin, yönetmen yardımcısıyla yapılan görüşme neticesinde, bu araştırmanın yapıldığı tarihe kadar hiçbir televizyon kanalında yayınlanmadığı anlaşılmıştır. Ancak, yapıldığı dönemin ideolojik karakteri ve politika alanındaki açılımlar düşünüldüğünde, bu belgeselin eksiksiz bir eleştirel perspektife sahip olduğunu ifade etmek de yanıltıcı olacaktır. Dönemin AKP hükümeti, Annan Planı'yla birlikte yeni politik açılımlara yönelmiştir. Dolayısıyla bu durum belgesel çalışmasını da etkilemiştir. Belgesel çalışmasında sorunun nedenleri ve çözüm önerileri üzerine eleştirel, çözümlemeci ve derinlemesine bir bakış açısı geliştirilmemiştir.

Bu araştırmada *Kıbrıs Belgeseli* ve *Hangi Kıbrıs* filmlerinde “Kıbrıslı Türkler”,

“Kıbrıslı Elenler” ve “Türk Silahlı Kuvvetleri”nin nasıl ele alındıkları karşılaştırmalı olarak da incelenecektir. Kıbrıs sorununda yaşanan olaylardan Kıbrıslı Türkler ve Kıbrıslı Elenler birebir etkilenen taraflardır. Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) de Türkiye’nin Kıbrıs sorunundaki kararlarında önemli bir yere sahiptir. Bu nedenle de Kıbrıs sorununda yaşanan olaylar, Türkiye’de üretilen *Kıbrıs Belgeseli* ve *Hangi Kıbrıs* adlı belgesel filmler de bu üç unsur üzerinden tartışılmakta ve anlatılmaktadır. Buna ek olarak araştırmada iki belgeselin, bu üç unsuru nasıl sundukları incelenirken, aynı zamanda olayları anlatım biçimlerine de bakılacaktır. Çünkü belgesel filmlerin anlatısal özelliklerine bakıldığında kurmaca (*fiction*) filmlere benzeyen yönleri olduğu görülmektedir. Öngören’in aktardığı gibi, belgesel filmci yansıtmak istediği gerçeği kuru bir belge halinde değil, onun aslını bozmadan, ancak sinemanın olanaklarından yararlanarak çekici bir biçimde ortaya koyar ve etkili kılar (Öngören, 1991:23). Kilborn ve Izod’a göre de belgeselciler, kurgu tekniklerindeki belirli standartlara başvurmaktadırlar. Böylelikle belgeselciler hem söyledikleri hikayenin tutarlı olmasını sağlamakta hem de izleyicilerin kendileri dışında gerçekleşen olaylara ilgisini kazanmaktadırlar. Bu yüzden birçok belgesel, dikkat çekici bir hikaye ya da iyi yazılmış bir drama özelliği taşıyabilmektedir. Belgeseldeki kişiler, “kahraman”, “kötü karakter” ve “kurban” rollerini üstlenebilmektedirler (Kilborn ve Izod, 1997:9). *Kıbrıs Belgeseli* ve *Hangi Kıbrıs* çalışmalarına bakıldığında her ikisinde de olayları dramatikleştiren, röportaj yapılan kişileri karakterleştiren ve karşı karşıya getiren anlatım özellikleri mevcuttur.

B.1.“KIBRIS BELGESELİ” FİLMİNDE KIBRIS SORUNU

Kıbrıs Belgeseli, Kıbrıs sorununun başladığı 1950’li yıllardan Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’nin (K.K.T.C) kuruluş dönemine kadar olan süreci yedi bölümde anlatmaktadır. Televizyon belgeseli olarak kurgulanan *Kıbrıs Belgeseli*’nin her bir bölümünde Kıbrıs konusunda yaşanan önemli bir olaya değinilmektedir. Belgeselde anlatıcı konumunda Mehmet Ali Birand yer almaktadır. Mehmet Ali Birand’ın röportaj yaptığı kişilerle, olayın geçtiği yerlerde, ekranda konuyu özetleyen ve yorumlayan konumunda gösterilmesi onu, konu ve izleyici arasında “aracı” durumuna koymaktadır. Belgesel, Mehmet Ali Birand’ı sorunu, olay yerine giderek gözlemleyen güvenilir bir kaynak olarak göstermektedir. Aynı zamanda Kilborn ve Izod’unda ifade ettiği gibi belgesel yapımcıları çalışmalarında orada olduklarını göstermekle, mesafelerini koruyarak objektif olduklarının garantisini de vermeye çalışmaktadırlar (Kilborn ve Izod, 1997:41).

Özellikle 1950–1983 dönemini araştıran belgesel, Kıbrıs sorununda görev almış ya da bu sorunun bütün detaylarına vakıf politikacılara, diplomatlara ve ordu mensuplarına yer vermiş ve yine dönemin görüntüleri ve fotoğraflarını kullanmıştır. Araştırmayı amaçlayan belgesellerde bir dizi fragman (görüşmeler, stüdyo konukları, kameraya yönelik konuşmalar, fotoğraflar ve farklı görüntü malzemeleri) bir parçayı oluşturacak biçimde bir araya gelir çünkü hepsi belli bir mesajı iletmeyi hedeflemektedir. Her parça program bütününün öne sürdüğü görüş içinde belli bir ‘hareketi’ temsil eder (Ellis, 2002:148). *Kıbrıs Belgeseli*, sivil yönetime yeni geçildiği süreçte yapıldığından tamamen bürokrat, diplomat ve ordu mensuplarının düşüncelerini temsil etmektedir. Belgeselin yapıldığı dönem Anavatan Partisi’nin iktidarda olduğu

zamana denk gelmektedir. ANAP hükümeti söz konusu dönemde Kıbrıs sorununu çözmeye yönelik resmi politikadan farklı bir çizgide gözüke de askeri engellere takılmıştır. İlhan Uzgel, Türkiye'nin 1980'lerdeki Kıbrıs politikasını şöyle açıklamaktadır:

Kıbrıs sorununda, 1980'lerde ve 1990-91 arası dönemde, bir yanda büyük burjuvazi ve siyasal iktidar ile diğer yanda asker ve sivil bürokrasisinin ulusal çıkar algılamaları arasında bir çatışma yaşanmıştır. Özal iktidarlarının Kıbrıs ve Türk-Yunan ilişkileri konusundaki yaklaşımına yansıyan bu politikanın önündeki en önemli engelin TSK olduğu söylenebilir. TSK hem bir bütün olarak Özal'ın politikasına karşı çıkmakta, hem de Türk siyasal yaşamında sahip olduğu konumundan dolayı, siyasal iktidarın izlemeye çalıştığı politikanın sınırlarını belirleyebilmektedir (Uzgel, 2004:438).

Keza belgesel de, TSK'nin yarattığı sınırlılıklar çerçevesinde konuyu anlatmakta ve resmi politikanın dışına çıkamamaktadır. Röportaj yapılan kişiler kadar kullanılan görüntüler ve fotoğraflar da Türkiye'nin Kıbrıs sorununa ilişkin resmi söyleminin meşruluğunu pekiştirmek içindir.

Türkiye'nin Kıbrıs sorununa dair resmi söylemi milliyetçi bir perspektiftedir. Resmi söylemin milliyetçi yapıda olması, Kıbrıs konusunda geniş bir milliyetçi çevreyle ortaklaşılmasını sağlamaktadır. *Kıbrıs Belgeseli* filminde resmi milliyetçi ve Kemalist ulusçu söylemler çoğunluktadır. Fakat İslamcı milliyetçi söylemlere az da olsa yer verilmiştir. Belgeselde Kıbrıs sorunu resmi ve milliyetçi bakış açısıyla ilerlediğinden, anlatım resmi tarihi de yansıtmaktadır. Zira resmi tarih, hakim sınıfların bilinmesini istediği tarihtir. Tarihin, geçmişte yaşanmış olanın, iktidar sahiplerinin ihtiyaçları doğrultusunda kurgulanmış versiyonudur (Demirer, 2006:102). Buna göre belgesel,

resmi tarih anlatıcılarının⁶ iddia ettiği gibi Kıbrıs adasını ayrı bir ülke olarak değil, Türkiye'nin tabi bir uzantısı, bir parçası olarak göstermektedir. Belgeselin birinci bölümünde de karşılaşılan bu söylem şu şekilde aktarılmaktadır: “*Haritaya şöyle bir baktığımızda, Kıbrıs Anadolu’nun tabi bir uzantısı. Güney sahillerimize sadece 80 km uzağında.*” Belgeselde Kıbrıs’ın Türkiye ile olan coğrafi veya jeolojik benzerliklerinin vurgulanmasının ardında adanın Türkiye’nin bir ili gibi görülmesi yatmaktadır: “*Nüfusu 530.000, yüz ölçümü 21.000 km, Konya büyüklüğünde bir ada.*”

Bundan başka *Kıbrıs Belgeseli* adada 1950–1983 döneminde yaşanan olayları kronolojik düzenle anlatmıştır. Bu akışa paralel olarak belgesel, Kıbrıs sorununda yaşanan olayları, gelişmeleri, bir denge, dengenin bozulması ve bozulan dengenin yeniden inşa edilmesi tekniğine başvurarak aktarmıştır. Kimi belgesel filmler, kurmaca (*fiction*) filmlerin “çatışma ve çözüm” anlatı tekniğiyle kurgulanmaktadır. Sinema anlatısı, başlangıçta bir dengeli durumdan yola çıkan, daha sonra bunun bozulması ile devam edip yeniden kurulması ile sonlanan güçlü bir devinime sahiptir (Ellis 2002:147).

Bu çalışmanın temel amacı Kıbrıs sorununun belgeseldeki temsilini araştırmaktır. Bununla birlikte çalışmada *Kıbrıs Belgeseli*’nin soruna dair bakış açısını pekiştirmeye yönelik kullandığı filmsel anlatım biçimine de kısaca yer verilecektir.

---

⁶ Örneğin bu konuda, Anıl Çeçen: “Jeolojik devirler döneminde Hatay bölgesinden büyük bir çöküntü ile koparak bir ada olarak ortaya çıkan Kıbrıs’ın ilk sakinleri Anadolu üzerinden gelenler olmuştur (Çeçen, 2005:31). Erol Manisalı: “Yer bilimcilerin yaptıkları araştırmalara göre Kıbrıs adası Türkiye’ye her yıl 2,5 cm. yaklaşmaktadır (Manisalı, 2003:13). İbrahim Artuç: “Kıbrıs’ın ilk insanların Anadolu’dan gelmiş olduğunu biliyoruz. Çünkü adanın jeolojik devirlerde Anadolu’dan koptuğu konusunda bilim adamları görüş birliğindedir (Artuç, 1989:13).

Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde Kıbrıs sorununun belgeselde nasıl sunulduğu periyodik süreç içinde incelenecek; öte yandan ise anlatı biçiminin bu süreçle nasıl paralel gittiği araştırılacaktır.

a- Denge Durumu: 1571–1914

Belgeselin ilk bölümünde Osmanlı İmparatorluğu’nun adayı yönettiği dönem kısaca anlatılmıştır. Osmanlı’nın adayı yönettiği 307 yıl, *Kıbrıs Belgesel*’i için istikrarın olduğu bir zamanı temsil etmektedir. Belgeselde, Kıbrıs halklarının Osmanlı hükmü altında iken yaşadığı herhangi bir sorundan bahsedilmemiş, adanın uzun yıllar Osmanlı hükmü altında yaşadığı vurgulanmıştır. Belgeselin giriş bölümündeki bu anlatım, filmin başlangıç bölümünde kurulan “denge” durumunu simgelemektedir.

Ayrıca belgesel, Kıbrıs ile Türkiye’nin geçmiş dönemdeki ilişkisine yer vermekle, yapımcının ve dolayısıyla Türkiye’nin, Kıbrıs sorununda olayları dışarıdan bir gözle değil, içeriden bir gözle anlattığının altını çizmektedir. Osmanlı’nın adayı yönettiği dönem, belgeselin birinci bölümünde şu şekilde anlatılmaktadır: *“Kıbrıs’a Türk varlığı 1571’de girdi. Osmanlı İmparatorluğu adayı Venediklilerden aldıktan sonra 1878’e kadar yani tam 307 yıl yönetti. Bugün adada yaşayan Türkler, işte o tarihte yerleşen Osmanlıların torunları.”*

Yukarıdaki cümlede kullanılan “tam” sözcüğü belgeselde anlatıcı tarafından vurgulanarak söylenmektedir. “Tam” sözcüğüne yapılan vurgunun amacı, kesintisiz olarak 307 yıl gibi bir zaman diliminin uzunluğuna dikkati çekmektir. Aynı zamanda belgeselin birinci bölümünde, adanın Osmanlı yönetiminden İngiliz yönetimine devri anlatılırken, Osmanlı İmparatorluğu’nun zayıflaması ve *“Türkiye’nin bu tarihlerde*

sesini çıkarabilecek gücü” olmayışı vurgulanır. Ardından ise Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşu ile birlikte iç ve dış politikada kazandığı gücü vurgulamaya yönelik, anlatıcının; “İşte bizim hikayemiz de bundan sonra başlıyor” cümlesi gelir.

b-Denge Bozuluyor: 1914–1960

Belgeselde, Osmanlı yönetimindeki Kıbrıs, filmsel anlatının denge bölümünü temsil etmekte iken İngiliz idaresindeki Kıbrıs ise dengenin bozulmaya başladığı aşamayı temsil etmektedir. Kıbrıs halklarının, İngiliz idaresindeyken katı bir rejimle yönetildiğinden bahseden belgesel, İkinci Paylaşım Savaşı’ndan sonra sömürge yönetimi altındaki ülkelerin bağımsızlıklarını ilan ettiğini ve Kıbrıs’ın da bundan etkilendiğini anlatmaktadır. Ada’nın İngiliz sömürgesinden çıkmasını isteyen Kıbrıslı Elenler ve İngilizler arasında çıkan çatışmalar, belgeselde dengenin bozulduğunu gösteren simgelerdir. Ancak, belgeseldeki dengenin tam anlamıyla bozulması, Kıbrıslı Elenlerin ve Kıbrıslı Türklerin çatışmaya başlamalarına denk gelmektedir. Belgesele göre, Kıbrıs’ı Yunanistan’a bağlamak isteyen Kıbrıslı Elenler bu uğurda Kıbrıslı Türkleri öldürmeye başlamıştır. Bozulan dengenin yeniden kurulması için Kıbrıslı Türklerin, Kıbrıslı Elenlerin zulmünden kurtulması gerekmektedir. *Kıbrıs Belgeseli*, Kıbrıslı Türklerin bu zulümden kurtulup kurtulamayacağı üzerinden kurgulanmıştır. Belgesel filmdeki, “kurtarıcı rolü” Türkiye Devleti’ne verilmiştir. Nitekim belgeselde, Kıbrıs’ın eski “sahibi”nin Osmanlı İmparatorluğu olduğu ve Kıbrıslı Türklerin de Osmanlı’nın torunu olduğu belirtilmiştir. Böylece belgeselde, Kıbrıslı Elenlerin Enosis isteği ve Türkiye’nin Kıbrıslı Türkleri kurtarma amacı karşı karşıya getirilmiş; filmin çatışma noktası oluşturulmuştur.

Zira *Kıbrıs Belgeseli*'nin birinci bölümünde ağırlıklı olarak 1950 döneminde yaşanan olaylar gösterilmektedir. Belgesel, Kıbrıs sorununun ortaya çıkışını sınıfsal bir temele değil, tamamen etnik nedenlere bağlamaktadır. Yani belgesel, Kıbrıslı Elen burjuvazisinin ekonomik gelişmişliklerinden kaynaklı bağımsızlık istemlerini ve bu istemlerini Enosis olarak yönlendirmelerini aktarmak yerine nedenini sorgulamaksızın bütün Kıbrıslı Elenleri, Yunanistan'a bağlanmayı isteyen ötekiler olarak ele almaktadır. Şöyle ki:

1950 yılına gelindiğinde iki gelişme gidişi büyük oranda etkiledi. İlki Kıbrıs Rum toplumunun istediği Self Determinasyon veya kendi kendini yönetmenin ne anlama geldiğini ortaya çıkarttı. Bu da kilisenin düzenlediği nabız yoklamasıydı. Halkın %96'sı Enosis yani Yunanistan'la birleşmeyi istedi. Yoksa amaç başka ülkelerdeki gibi bağımsızlığa gidiş değil.

Ancak, Kıbrıs Komünist Partisi'nin (KKP) kurulduğu 1920'lerin sonundan 1930'ların başına kadar, Kıbrıslı Elen işçilerin ve KKP sempaticianlarının Yunanistan bayrağı yaktığı ve Enosis'e karşı çıktığı bilinmektedir.⁷

Kıbrıs Belgeseli'nin ilk bölümü ve sonraki bölümleri de dahil olmak üzere Türkiye'nin Kıbrıs sorununa nasıl iştirak ettiğine, Kıbrıs sorununda nasıl bir politika

---

⁷ Kıbrıs Komünist Partisi'nin 1920'lerin sonuna doğru siyasal sahnede yerini alması gerek egemen sınıflar gerekse de kilise için önemli bir handikap oluşturdu (...) Parti aynı zamanda soyluların ve emperyalistlerin hizmetinde olmakla suçladığı "enosis" yanlılarına karşı da mücadele ediyordu. Programına sömürgeci İngilizlerin boyunduruğundan kurtulmayı alan KKP, "enosis" yerine bağımsız ve sosyalist bir Kıbrıs Cumhuriyeti'nin oluşturulmasını savunuyordu. (Ayrıntılı bilgi için bkz. Ayrıntılı bilgi için bkz. Georges Bernandez,(1988), " Kıbrıs Komünist Partisi ve Milliyetçilik", Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi, Cilt: 6 içinde, İstanbul: İletişim Yayınları.

izlediğine odaklanılmıştır. Belgesele göre İngiltere'nin Londra Konferansı'na Türkiye'yi davet ederek taraf yapması, Kıbrıslı Türklerin barış içinde yaşamalarını istemesinden ve Türkiye'ye karşı sorumlu olmasından dolayıdır. Türkiye'nin konferansa davet edilmesi, röportaj yapılan dönemin İngiliz Barış Gücü komutanı M. Harbattle tarafından şu şekilde anlatılmaktadır:

Türklerin Kıbrıs'ta barış içinde yaşamaları açısından İngiltere kendini Türkiye'ye karşı sorumlu görüyordu. Manevralar ve müzakerelerle adanın birleşmesini sağlamak, Türkiye tarafından olumlu karşılanmayacaktı. Bundan dolayı bütün 1950'li yıllardaki politika iki toplumu ayrı kimlikte değil. Ancak ayrı tutmak üzerine kuruluydu.

Belgeselde, İngiltere'nin kendini Türkiye'ye karşı sorumlu gördüğünün dile getirilmesi Türkiye'nin uluslararası alanda diğer ülkeler tarafından dikkate alındığını vurgulamaya yöneliktir. Aynı zamanda belgeselde, İngiltere'nin Londra Konferansı'na Türkiye'yi davet etmesi kendilerini Türkiye'ye karşı sorumlu olarak görmeleriyle açıklanırken, Türkiye'nin resmi politikasına Kıbrıs sorununu dahil edişi ise Kıbrıs'ın “uluslararası arenada” kaybedilecek bir toprak parçası olarak görülmesine bağlanmıştır. Belgeselde dönemin Dışişleri Bakanı Genel Sekreteri Melih Esenbel durumu şöyle ifade etmektedir:

İlk defa Türkiye'nin faal olarak bu işin içine girmesi 1954 yılı Mayıs ayındadır. Ve bunda da rahmetli Fatin Rüştü Zorlu'nun hakkını teslim etmek gerekir. İlk defa bu Kıbrıs işi üzerinde duruyorum. Büyük bir kayıp olabilir. İkaz ediyorum baştakileri ve bunda iç politika unsurunu da kullanıyorum dedi.

Aynı bölümde belgesel, Türk diplomatların Londra Konferansı için çok iyi hazırlandıklarını şu şekilde anlatmaktadır: “Ankara'nın ilk Kıbrıs tezi bile uzun çalışmalar, Lozan zabıtlarına kadar uzanan incelemelerden sonra oluşturulabilmişti.”

Mehmet Ali Birand'ın belgeselde sarf ettiği bu cümlelerle beraber görüntü olarak ismi belli olmayan gazete sayfasında öne çıkan “ Londra Konferansı açılırken Yunan hükümeti endişede” başlığı kullanılmıştır. Mehmet Ali Birand yukarıdaki cümlede “bile” sözcüğüne vurgu yaparak, Türkiye'nin Kıbrıs sorunundaki “duyarlılığına” ve “emeğine” dikkat çekmektedir. Ayrıca filmde gösterilen gazete başlığıyla da Türkiye'nin konuya ilişkin çalışmaları neticesinde Yunanistan'ı zor durumda bıraktığı vurgulanmıştır.

Aynı bölümde, 1950'li yıllarda Türkiye'nin Kıbrıs sorunundaki resmi politikasına yer verilmektedir. Buna göre belgeselde, Türkiye'nin ilk başta Kıbrıs'ın İngiltere'den çıkması dahilinde kendilerine geri verilmesini istediği, daha sonra adanın iki toplum arasında taksim edilmesi politikasını ön plana çıkarttığı ve nihayetinde de 1960 anlaşmaları ile kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti'nin garantör ülkelerinden biri olduğundan bahsedilmiştir.

c- Çatışmanın Sürdürülmesi:1960–1974

Bir anlatıda, bozulan dengenin yeniden kurulmasına kadar olan süreçte, sıkça engellemeler ve çatışmalar oluşturulur. Syd Field, çatışmanın sürdürüldüğü bölümü senaryonun ikinci bölümü (act) olarak adlandırır. Birinci bölümde hedefi belirlenmiş olan karakter, ikinci bölüm boyunca, bu hedefe ulaşmasını geciktirecek engellerle (*obstacle*) karşı karşıya bırakılarak çatışma ortamı içinde tutulacaktır (Field'ten aktaran Küçük Kurt, 2004:22). Belgesele göre, 1960–1974 yılları arasında, imzalanan anlaşmalar, gerçek çözümü getirememiş, Türkiye'nin çözüm planları dış güçler tarafından sürekli engellenmiştir. Ayrıca Kıbrıslı Elenler, yaşananlardan ders almamış, Enosis

isteklerinden vazgeçmemiştir.

Öyle ki *Kıbrıs Belgesi*'nin ikinci bölümünde, kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti'ne, ardından başlayan sorunlara ve Türkiye'nin askeri müdahale kararına odaklanılmıştır. Belgesele göre, Kıbrıs Cumhuriyeti anayasasına ilişkin çıkan sorunlar sadece Kıbrıslı Elenlerin anayasayı çalıştırmayı istememelerinden kaynaklıdır. Buna karşın belgesel, Kıbrıslı Türklerin, Kıbrıs Cumhuriyeti ve anayasasına karşı tavırlarına yer vermemektedir. Belgeselde Kıbrıslı Elen politikacının anayasa ile ilgili düşünceleri Kıbrıslı Türk politikacı ile karşılaştırmalı olarak verilmiştir:

Kleridis'e göre; İşletilebilmesi son derece güç bir anayasaydı. Yani Kıbrıs'a uygun bir anayasa değildi. Dünyada başka bir anayasada böylesine fazla ayrıntı bulamazsınız. Ne zaman orta yol aransa yolu kapatan başka maddeyle karşılaşılyordu.

Osman Örek'e göre; İşlemesi için herhangi bir anayasanın evvela oraya imzasını koyan şahısların iyi niyetle, onu işletme zihniyetiyle hareket etmiş olması lazımdı. Dünyanın en iyi anayasasını yapabilirsiniz ama eğer o anayasayı idare edecek olan kişiler veyahut o anayasayı işletecek olan makamlar bunu sırf işletmemek için faaliyet gösterirlerse böyle bir anayasanın işlemesine imkan yoktur. Bence işleyebilirdi iyi niyet olsaydı.

Klerides'in anayasanın çalıştırılmasının zorluğuna dikkat çekmesi ve Osman Örek'in iyi niyet olması dahilinde işleyebileceğini söylemesi, belgeselde Kıbrıslı Elenleri, Kıbrıslı Türkler karşısında tek sorun yaratan taraf yapmaktadır. Buna ek olarak belgesel, iki toplum arasında 1963/64 yılında yaşanan çatışmaları Kıbrıslı Elenlerin anayasa değişikliğini Türkiye'ye kabul ettirememeleri nedenine bağlamaktadır.

Belgesel, Türkiye'nin müdahale düşüncesini ise, resmi söylemin de aktardığı gibi, yaşanan çatışmalar sonucu Kıbrıslı Türklerin hayatlarını kaybetmesine bağlamaktadır. Keza milliyetçi ideolojinin sürdürülmesi için kendini yeniden üretecek

olaylara ihtiyacı vardır. Varlı'nın da söylediği gibi Kıbrıs sorununun, milliyetçi ideolojinin ihtiyacı olan motivasyonu sağlamada önemli bir işleve sahip olduğunu söyleyebiliriz. Ait olunan ulusa karşı güçlü bir bağlılık anlamı taşıyan milliyetçilik duygusunun sürekli işlenerek ayakta tutulup bir ideolojiye dönüştürülmesi ve hakimiyetinin devamının sağlanması için heyecan ve tayfalara ihtiyaç vardır (Varlı, 2004:35–36). Nitekim 1963 çatışmalarında yaşananlar da milliyetçi ideolojiye heyecan ve motivasyon yaratan olaylardı. 1963/64 çatışmalarının belgeseldeki sunumunda, milliyetçi ideolojinin devamını sağlayan anlamlar mevcuttur. Belgeselde çatışmaların önlenmesi için Türkiye Hükümeti'nin Yunanistan ve İngiltere'ye yaptığı çağrıyı anlatan görüntüde bu nüveleri görmek mümkün:

Ankara, yine o gece İngiltere ve Yunanistan'a duruma müdahale etmeleri çağrısında bulundu. Ve aynı anda Türk jetleri Lefkoşa üzerinde beliriverdiler. Ankara'nın mesajı açıktır; siz durdurmazsanız, biz müdahale edeceğiz.

Bunun dışında *Kıbrıs Belgeseli*'nin ikinci bölümündeki başka söylemlerde de milliyetçi ideolojinin heyecan ve motivasyon yaratan anlatımlarını görmek mümkündür. Yaşanan çatışmalar nedeniyle Londra Konferansı'nda taraflar bir araya gelmiştir. Belgeselde, Türkiye'nin konferanstaki talebi aktarılırken milliyetçi ideolojinin heyecan ve motivasyonunu sağlayan bir anlatım söz konusudur. Şöyle ki: *“Türkiye ise hemen 10.000 kişilik tarafsız bir kuvvetin Kıbrıs'a yollanıp Türk toplumunun güvenliğinin sağlanmasını istiyordu.”*

Aynı bölümde yer alan bir diğer önemli konu da Türkiye'nin o dönemdeki askeri müdahale kararı idi. Belgeselde askeri müdahale kararı; gazeteci Metin Toker, dönemin Washington Türk Büyükelçiliği Müsteşarı İlter Türkmen ve dönemin Genelkurmay

Harekat Dairesi Başkanı Turgut Sunalp ile yapılan röportajlarla tartışılmıştır. Röportajlardaki söylemlerde dikkat çeken ortak noktalardan biri Başbakan İsmet İnönü'nün aslında askeri müdahale yapmak istemeyişi ve askeri müdahale düşüncesini gözdağı vermek, baskı unsuru olarak kullanmak istemesi yorumlarıdır. Belgeselde İsmet İnönü'nün “en yakınında bulunan kişi” olarak adlandırılan Metin Toker, askeri müdahale kararı ile ne yapılmaya çalışıldığını şöyle açıklıyor:

Türkiye aldığı bütün kararlardan özellikle ve dikkatle Amerika'ya haberdar ediyordu. Yani Amerika'dan gizli kapaklı hiç bir şey olmamasına, İsmet Paşa son derece dikkat ediyordu. Tabi, bunu şöyle yorumlamak kabil, işte efenim Türkiye Amerika'ya bağlı şu, bu değil. İsmet Paşa'nın aklındaki, Amerika'yı bu işin içine sokmak olduğu için her gelişmeden de Türkiye'nin lehine olmak kaydıyla yani Amerikalının pirelerini uyandırarak, aman bu Türkler biz karışmazsak böyle bir şeyde yapabilirler, yapacaklar havasını vererek bir Amerikan girişimini çanak tutarak sağlamak.

Dönemin Washington Türk Büyükelçiliği Müsteşarı İlter Türkmen ise; “Müdahale fikrini daima baskı unsuru olarak kullanmak aklında vardı ama gerçekte Kıbrıs'a asker çıkarmak düşüncesini hiçbir zaman taşımadığı kanaatindeyim.” demektedir.

İsmet İnönü'nün bu fikriyatını Mehmet Ali Birand ise şöyle yorumlamaktadır: “İsmet İnönü'nün müdahale etmeden Amerika'yı işin içine sokmak istemesinin bir nedeni Kıbrıs sorununun Amerika olmadan sadece İngiltere ile Türkiye lehine çözümlenemeyeceğine inanmasıydı.”

Röportajlarda kanaat getirilen bir diğer düşünce de İsmet İnönü'nün aslında Türkiye'nin askeri müdahaleye hazır olmadığını düşündüğü ve mağlup olmayı istemediği yönündeki görüştür. Nitekim dönemin Genelkurmay Harekat Dairesi Başkanı Turgut Sunalp, İsmet İnönü'nün “İstiklal Savaşı'ndan sonra Türk ordusu namağluptur.

Bir mağlubiyet Kıbrıs'ta istemiyorum” dediğini vurgulamaktadır. İlder Türkmen de buna ek olarak İsmet İnönü'nün endişesinin, “*Türkiye Cumhuriyeti'nin Kurtuluş Savaşı'ndan sonraki bu ilk askeri harekatinde bir hezimete uğraması olduğu*”nu dile getirmiştir. Belgeselde Türkiye; Kurtuluş Savaşı'ndaki kazanımından sonra Kıbrıs'ı kaybetmeyi göze alamayacağı fikriyatının derininde Varlı'nın da ifade ettiğı gibi milliyetçi çevrelerin gözünde Kurtuluş Savaşı'nın dış mihraklara karşı savunma üzerine, Kıbrıs'ın ise saldırı üzerine kurulu olması vardır (Varlı, 2004: 41).

Bununla birlikte belgesel Amerika'nın, Türkiye'nin Kıbrıs'a 12 Haziran'da yapmayı planladığı askeri müdahaleye karşı çıktığını anlatmakta ve Amerikan hükümetinin müdahaleyi engellemek için gönderdiği Johnson Mektubu'ndaki söylemlerin sertliğine dikkat çekmektedir. Ancak belgeselde Amerika'nın müdahaleyi engellemesine rağmen, Kıbrıs'ta yaşanan Erenköy çatışmalarında Türk jetlerinin duruma müdahale ettiğı vurgulanmaktadır:

Rumlar yine yanlış hesap etmişler; Johnson Mektubu'ndan sonra Ankara'nın hareket edemeyeceğini sanmışlardı. Oysa yine tam aksi çıktı. İki gün ardı ardına yine Türk jetleri belirdi. Ağır bir bombardıman ile ablukayı taş taş üstüne bırakmamacasına durdurdu.

Belgeselde bu anlatımla birlikte Kıbrıs semalarında uçan jetler gösterilmiştir. Böylece belgesel tarafından Johnson Mektubu'na rağmen Türkiye'nin istediğı zaman Kıbrıs'a müdahale edebileceğı anlatılmaya çalışılmıştır. Benzer bir anlatım üçüncü bölümde de mevcuttur. Belgeselde 1967 yılında yaşanan Geçitkale-Boğaziçi çatışmalarıyla Türkiye'nin yeniden askeri müdahale kararı aldığına değinilmiştir. Ne var ki, özellikle 1963/1964 ve 1967 kıyımlarında uluslararası politikaya yön veren Batılı büyük güçlerin

tutumu, hele bu kısımlar üzerine Türkiye’de yükselen askeri müdahale ateşinin ABD tarafından söndürülmesi (ünlü Johnson Mektubu’nun azarlayıcı edası), Türk milliyetçiliğinin Batı karşısındaki kuşkucu ve komplocu evhamına gıda olmuştur (Bora,1995a:23). Bu kuşkucu söylemler belgeselde de görülmektedir:

Rumların amacı önce Boğazköy’ü boşaltmak, ardından da Geçitkale’yi ve Limasol yolunu güvence altına almaktı. Böylesine stratejik noktanın Türkler tarafından kontrol edilmesi söz konusu değildi. Ada’daki Barış Gücü ise bu duruma sadece seyirciydi. Uzaktan dürbünlerle seyretmekten ileri gitmiyorlardı.

1967 krizinin askeri müdahale ile değil diplomatik yollarla çözüldüğünü aktaran belgesel elbet bir gün askeri müdahale gerekeceğini söylemektedir. Bu aslında “dış mihraklarla” yani Batılı ülkelerle yapılan anlaşmalarla çözümün sağlanamayacağını vurgulamaya yönelik bir yaklaşımdır. Mehmet Ali Birand durumu şöyle anlatır:

1967 krizi Türkiye’nin Kıbrıs konusunda birdenbire bir temel noktanın uyanmasına yol açtı. O da bu sorunun bir gün yeniden ve mutlaka bir askeri müdahale gerektireceğiydi. Rum yönetimi farkında değildi; ancak iki küçük Türk köyüne karşı giriştiği hareketla koskoca Türkiye’yi uyandırmış, soruna bambaşka bir açıdan bakmaya itmişti. 67 krizi tam anlamıyla bir dönüm noktası oldu.

Buna ek olarak belgeselde dönemin Türkiye Başbakanı Süleyman Demirel, başka ülkelere muhtaç olmadan askeri araçları sağlamaya karar verdiklerini söylemektedir:

Evet, çok büyük dönüm noktası, bakın nasıl dönüm noktası, bu durmaz bir süre sonra yeniden patlayacaktır. Ama ne kadar zaman alır bilmem. Şimdi yapalım deyip de yapmakta müşterek çektiğimiz hareket var ya gelin onu yapalım. Yani ne yapalım? Ben size Ereğli Demir Çelik Fabrikaları’ndan çelik vereceğim, Gölcük’te çıkarma gemisi yapacağız. 100 tane yapacağız, her birisi bir tank alacak ve 50 asker alacak. Süratli olacak... Paraşüt kim satıyorsa ondan alın kardeşim kendi paramızla.

d- Dengenin Yeniden Sağlanması: 1974–1983

Türkiye'nin Kıbrıs sorunundaki resmi politika çizgisinde ilerleyen belgesel, dördüncü bölümden itibaren, 1974 yılında yaşanan süreci Türkiye'nin üçüncü kez verdiği müdahale kararı ekseninde göstermektedir. İlgili belgeselin dördüncü bölümünde, 15 Temmuz 1974 yılında Yunan Cuntası'nın Cumhurbaşkanı Makarios'a yaptığı darbe ve onun yerine Nikos Samson'u getirmesi gösterilmekte, bu nedenle de Türkiye'nin müdahale yapma zamanı geldiğine işaret edilmektedir. Bu anlatımla birlikte tedirgin bir müzik eşliğinde görsel olarak da yıkılmış bir Cumhurbaşkanlığı sarayı, saraya ateş açan Yunan askerleri ve Samson'un basın açıklaması gözler önüne getirilir. Ne var ki belgeselde, Yunan Cuntası tarafından yapılan darbe kabul edilebilir değildir. Belgesel'deki varsayım, askeri müdahale yapılmadığı takdirde Kıbrıs'ın Yunanistan'a bağlanacağıdır:

İşte çarklar o andan itibaren dönmeye başladı. Devlet mekanizması, dışişleri, milli savunma, genelkurmay ve tüm ilgili bakanlıklar aynı anda iki temel değerlendirme yaptılar. Bir; bu gizli bir Enosis'tir. Anayasa düzeni bozulmuş, Londra-Zürih Anlaşmaları ihlal edilmiştir. Türk toplumu mutlaka korunmalıdır. İki; Ege'de üç bin adasıyla Türkiye'yi çevrelemiş olan Yunanistan şimdi Akdeniz'e inerek büyük bir üs elde edecek ve kısılacını kapatacaktır. Türkiye'nin en içlerine kadar uzanıp vurma yeteneğine kavuşacağı gibi bölgedeki deniz trafiğine müdahale edebilecektir. Sonuç; stratejik açıdan, bu durumun kabulü söz konusu olamaz.

Ne var ki Türkiye'nin Kıbrıs'a askeri müdahalesi, Kıbrıslı Türkleri korumaya yönelik olmaktan öte, stratejik çıkarlarına ve ABD'nin Orta Doğu planlarına uygun olarak gerçekleşmiştir. Ayrıca Türkiye'nin askeri müdahale kararı, CHP-MSP ortaklığındaki hükümet ve ordu kurumlarının yaptığı değerlendirmelerce belgeselde tartışılmıştır. Konu

üzerine röportaj yapılan kişiler, bağımsızlıkçılık ve anti-emperyalizm söylemleri olan Kemalist ulusçuluğun, resmi milliyetçiliğin temel taşlarından olan ordunun, “gayri Müslim” olanları ve Batı ülkelerini komplocu gören, Türkiye’nin İslam kimliğini ön planda tutan, İslamcı milliyetçiliğin söylemlerini temsil etmektedir. Zira Yunan darbesinden sonra Bülent Ecevit’in garantör ülkelerden biri olan İngiltere ile ortak askeri müdahale yapmak amacıyla Londra’ya gidişi belgeselin dördüncü bölümünde hükümet ortağı olan İslamcı milliyetçi çizgideki MSP başkanı Necmettin Erbakan tarafından şu şekilde yorumlanmıştır:

Londra’ya gitme teklifine muhatap olduğumuz anda bunun lüzumsuz bir şey olduğu kanaatindeydik. Çünkü zaman çok mühimdi. Bize zaman kaybettirecek oyalanacaktık, bir. İkincisi, İngilizlerle beraber yapılacak hareket adanın dolaylı yoldan gene Yunanlılara verilmesi demektir. Biz bunları biliriz. Sadece bizim aldatılmamıza müncer olur. Ondan dolayıdır ki biz garantör devlet miyiz, vazifemizi yapalım.

İslamcı milliyetçilikteki Batı medeniyetlerine ve gayri Müslim olanlara duyulan kuşkucu ve komplocu söylemler, Necmettin Erbakan’ın ifadelerinde de mevcuttur. Nitekim Dönemin İngiliz Dışişleri bakanı Lord J. Callaghan ortak askeri müdahale hakkında; “*Yani neresinden bakılırsa bakılsın bizim katılmamız imkansızdı. Siyasi yönden İngiltere ve genelde de Batı’nın çıkarlarına aykırı bir hareket olurdu*”, demektedir. İngiltere için askeri bir müdahalenin çıkarlarına uygun olmayışı, Türkiye’nin batıya karşı olan kuşkucu teorilerini güçlendiren ve tek başına askeri müdahale kararını haklılaştıran bir söylem şeklidir. Ancak bu noktada üzerinde durulması gereken bir konuda 1970’li yıllarda Türkiye’nin resmi politikasında görülen Batı kuşkuculuğunun ardında aslında hükümetlerin bu ülkelerle kurduğu iyi ilişkilerin

olmasıdır. Özellikle, söz konusu dönemde sol düşünce ağırlıklı politikaların ve dolayısıyla anti-emperyalist mücadelenin Türkiye’de yükselmesi, hükümetlerin özellikle Amerika ile geliştirdiği politik ilişkileri ve NATO üyeliğindeki konumunu geri planda tutmasını gerektirmiştir.⁸ Belgeselde Türkiye’nin batı ile olan ilişkilerine az da olsa yer verilmiş ama daha çok bu ülkelere karşı kuşkucu söylemler ağırlık kazanmıştır.

Bu çerçevede *Kıbrıs Belgeseli*’nde askeri müdahale başlatma kararı ise, iki nedene bağlanmaktadır. Birinci neden, İngiltere’nin garantörlük görevini yerine getirmediği düşüncesi, ikincisi de ABD Dışişleri Bakanı Sisco’nun Yunanistan’la görüşmesinin sonuçsuz kalmasıdır. Beşinci bölümün başında Mehmet Ali Birand, Türkiye’nin müdahaleyi gerçekleştirmesinden başka çözüm olmadığını söylemekte ve konuyu şu şekilde özetlemektedir:

1963’teki Kanlı Noel’i, 1967 olaylarını yaşamış Türkiye için bıçak kemiğe dayanmıştı. Korkulan başa gelmişti. Karşı taraf bunca olaya, yıllardır süren uyarılara rağmen tutumundan vazgeçmemişti. Kendi dini liderini öldürmek pahasına dahi olsa Türk toplumunu yok etmek ve Kıbrıs’ı Yunanistan’la birleştirmek yani Enosis istiyorlardı. Şimdiye kadar iki defa yarı yoldan dönen Türkiye’nin başka hiçbir seçeneği yoktu.

Belgeselde, dönemin hükümet ortağı MSP’nin askeri müdahalenin tereddütsüz gerçekleştirilmesi gerektiği yorumları ve ordunun askeri müdahale yapacak teknik gücü gösterilmiştir. Bununla birlikte dönemin Başbakanı Bülent Ecevit, belgeselde yapılan röportajda askeri müdahale kararlılıklarını Johnson Mektubu yazarlarından Joseph

---

⁸ Druşotis, Türkiye’nin 1974 yılında NATO’nun Avrupa’daki en kalabalık orduya sahip olduğunu vurgulamaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz: Makarios Druşotis, “Kıbrıs 1970-1974 EOKA B, Yunan Darbesi ve Türk İstilasası”, Galeri Kültür Yayınları, 2006, s.414.

Sisco'ya şu şekilde ifade ettiğini söylemektedir: “Siz o zaman bizim elimizi kolumuzu bağlayarak hata etmiştiniz. Biz de size uyarak hata etmiştik. Siz eski hatanızda direnir misiniz bilmem. Ama biz bu sefer aynı hatayı yinelemeyeceğiz.”

Milliyetçiliğin; resmi, Kemalist ve İslami kanatlarının ortaklaştığı konulardan biri olan 20 Temmuz 1974 Kıbrıs müdahalesi, belgeselde de Bülent Ecevit tarafından ordunun ve hükümetin birlikte gerçekleştirdiği bir olay olarak aktarılmıştır:

şunu da belirtelim, Kıbrıs Harekatı'nı hem askeri alanda hep diplomatik alanda, siyasal alanda başarılı bir şekilde yrtebilmiş olmamızın başlıca nedenlerinden biri, konjonktürü göz önünde tutmak, iki, ben askerlerin teknik işlevlerine onlarda benim ve hükümetin siyasal işlevlerine karışmadılar. Bizim siyasal açıdan verdiğimiz hedeflerle ilgili olarak gerekenleri yaptılar.

Belgeselin beşinci bölümünde Türkiye için askeri müdahalenin önemi aktarılmaktadır. Ayrıca belgeselin genelinde sıkça Kıbrıslı Elenlerin Türkiye'nin bir gün askeri hareket yapabileceğine inanmadıkları ve hep hatalı hareket ettikleri üzerinde durulmuştur. Bununla birlikte belgesel, İngiltere'nin ortak bir askeri müdahaleyi kabul etmemesi üzerinde durarak aslında Türkiye'nin, Kıbrıslı Elenlerin “hatalı davranışları”nı durduracak tek güç olduğunu vurgulamıştır. Mehmet Ali Birand: “Türkiye'nin en önemli ve ilginç sayfalarından biri aılıyordu. 20 yıldır çok şeye sabır göstermiş bir ülke harekete geçiyor”demektedir. Beşinci blmde, Türkiye'nin Kıbrıs'a yaptığı müdahalede ne kadar toprak alacağı, nereye kadar ilerleyeceği tartışılmıştır. Bir yandan Bülent Ecevit'in, Girne'yi aldıktan sonra köprübaşı oluşturup durma planlarına yer verilirken diğer yandan Necmettin Erbakan'ın adanın tümünün alınması gerektiği yönündeki sözlerine yer verilmiştir. Yine aynı blmde, 22 Temmuz 1974 tarihinde Türkiye'nin planladığı kprbaşının oluşturulduğu ve BM kararlarına uyarak ateşkesi

kabul ettiği anlatılmaktadır. Belgesel, Türkiye'nin ateşkesi kabul etmesini ise, askeri takviye sağlama ve diplomatik yolla çözüm arama istemine bağlamaktadır. Fakat belgeselde, diplomatik yolla çözümün karşı tarafa şans vermek için kabul edildiği ve bu çözümün Ankara'nın gereksinimlerini görmediği takdirde askeri müdahalenin yeniden başlamasının kaçınılmaz olduğu da belirtilmektedir.

Altıncı bölümden itibaren belgeselde sürekli karşı taraf olarak ötekileştirilen Kıbrıslı Elen liderliğinin ve Yunanistan'ın tutumları ele alınıp değerlendirilmektedir. Mehmet Ali Birand, asker ve tank görüntüleri ile birlikte altıncı bölümün başında şu sözleri söylemektedir:

Türkiye'nin durmasının bir nedeni askeri gereksinmeyse diğeri karşı tarafa bir şans tanımak, masada anlaşmaya varabilmektir. Rumlar ve Yunanlılar siyasi anlaşmaya yanaşmazlarsa Türk ordusunun hareketini sürdürmekten başka bir çaresi kalmayacaktı.

Belgesel, Kıbrıs Cumhuriyeti Devleti'nin üç garantör ülkesi olan Türkiye, Yunanistan ve İngiltere'nin imzalanan ateşkes neticesinde BM'nin Cenevre'deki binasında toplandıklarını göstererek, garantör ülkelerin Cenevre görüşmelerindeki beklentilerini, Türkiye'nin beklentileriyle karşılaştırma yaparak sunmuştur. Belgesele göre Türkiye, Cenevre'de Kıbrıs sorununa temelli bir çözüm aramak için bulunmaktadır. Türkiye hükümeti koalisyon ortağı Necmettin Erbakan, Cenevre görüşmelerinin milli menfaatlere uygun olmadığını söylemekte iken dönemin Başbakanı Bülent Ecevit görüşmelerdeki amaçlarını Mehmet Ali Birand ile yaptığı röportajda şöyle ifade etmektedir:

Bülent Ecevit: Ateşkestten sonra çözüm getirmek gerekiyordu.

Mehmet Ali Birand: Temelli bir çözüm mü?

Bülent Ecevit: Tabi, temelli bir çözüm. Bizim umudumuz oydu.

Belgeselde dönemin Yunanistan Dışışleri Siyasi İşler Genel Müdürü A. Cunis ise Yunanistan'ın görüşmelerdeki beklentisini şöyle anlatmaktadır: *“Yunanistan hükümetinin gerçek niyeti ateşkes sağlamaktı. Siyasi bir çözüme o aşamada varılamayacağı açıkça ortadaydı.”* Bununla birlikte, dönemin İngiliz Dışışleri Bakanı Lord J. Callaghan ise görüşmelerdeki amaçlarını şu şekilde aktarmaktadır: *“Birincisi, ateşkese rağmen süren çatışmaların durdurulması; ikincisi, tarafların arasında diyalogu başlatmak; üçüncüsü, adada kalan İngiliz ve diğer yabancıların tahliye edilebilmesini sağlamaktı.”* Belgesel bir yandan Cenevre görüşmelerinin Türkiye'nin milli menfaatlerine uygun düşmediği anlatımına yer verirken öte yandan yine de Türkiye'nin görüşmelerdeki amaçlarının temelli bir çözüm olduğuna dikkati çekmektedir. Bununla beraber belgesel, diğer iki garantör ülkenin ise sadece ateşkese garanti altına almak niyetinde olduklarını aktarıp Türkiye'nin, milli menfaatlerine uygun olmadığı halde soruna iyi niyetli, çözüm arayan tek garantör ülke olduğunu ima etmektedir. Ayrıca belgesele göre, Birinci Cenevre Görüşmeleri Yunanistan yüzünden zorla da olsa tamamlanmış, 8 Ağustos 1974'te başlayan İkinci Cenevre Konferansı ise Yunanistan'ın tamamen tavır değiştirmesiyle çıkmaza sürüklenmiştir. Belgesel buna rağmen, Türkiye'nin çözüm sağlayacak iki öneri sunarak karşı tarafa son bir şans verdiğini vurgulamaktadır.

Yedinci bölümde üzerinde durulan önerilerden biri; *“Türk askerinin bulunduğu bölgenin etrafına bir güvenlik kuşağı konup genişletilmesini öngören yani tek kantonlu, tek bölge formülü. Ada'nın toplam yüz ölçümünün yüzde 25 ile 35'ini kapsayacaktı.*

İkincisi, biri geniş diğerleri daha küçük 5 kantonlu öneri: Bunun amacı da hem Türk birliklerinin güvenliği için etraflarında silahsızlandırılmış kuşak oluşturmak hem de işgal altındaki Türk köylerini güvenceye almaktır.”

Önerilerin bu şekilde sunulduğu belgeselde Kıbrıslı Elen liderliğinin karar vermek için zaman istemeleri dönemin Başbakanlık Danışmanı Haluk Ulman tarafından şu şekilde yorumlanmıştır:

Türk delegasyonundaki, ben dahil herkesin dudaklarını uçuklatan bu kanton önerisi, Rumlar için bulunmaz bir fırsattı. Onlar onu reddedince, Türkler açısından daha da korkutucu öneri, ne kadar özverili olduğumuzu gösteriyoruz; bütün bu hareketlerimizle. Askerlerimizin çevresinde Türk köylerinde bir güvenlik kuşağı kurulmak şartıyla siyasal çözümü daha sonraya da bırakabiliriz diye önerdik. Kabul etmediler, etmediler.

Bu cümlelerde ve belgeselin genelinde de sürekli Türk diplomatlarının, ne kadar özverili, başarılı ve iyi niyetli olduğu anlatılmış, bunun karşısında ise Kıbrıslı Elen liderliği ve Yunanistan'ın siyasi başarısızlıkları ve onlara Türkiye tarafından verilen şansı kullanamadıkları vurgulanmıştır. Keza belgeselde, sorun diplomatik yollarla çözülemediği için Türkiye'nin adaya ikinci bir askeri müdahale yapmak durumunda kaldığı anlatılmaktadır. Belgesel, milliyetçi çevrelerin de iddia ettiği gibi, Türkiye'nin sınırları dışında gerçekleştirdiği ilk askeri müdahalede başarılı olduğunu vurgulamaktadır. Bunun dışında yedinci bölümde, askeri müdahale sonrasında toplumlararası anlaşmaya varmak için yapılan görüşmelerin yine Kıbrıslı Elenler tarafından çıkmaza sürüklendiği aktarılmaktadır.

Bu çıkmaz neticesinde de Kıbrıs'ın kuzey yarısında, 15 Kasım 1983 tarihinde Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (K.K.T.C) adlı bir Türk devleti kurulduğu belgeselde

gösterilmiştir. *Kıbrıs Belgeseli*'nde, K.K.T.C'nin kurulması Kıbrıslı Türkler için “barış” ve “huzur”un geldiğini simgelemektedir. Ayrıca, özellikle liberal milliyetçi kanadın da sürekli dile getirdiği gibi, Kıbrıslı Türk toplumunun siyasi ve ekonomik olarak gelişmeye başlamasını da temsil etmektedir:

1974'te anklavlarda yaşayan, dünyayla teması olmayan, her şeye sıfırdan başlayan Kıbrıs Türk toplumunun Rumların tüm ekonomik uygulamalarına rağmen ihracatları 60 milyon dolar, turizm gelirleri 113 milyon dolar. Giderek büyüyen sanayi, sağlıklı işleyen liberal bir siyasi ve ekonomik hayat var. Pırıl pırıl her yönden gelişen, kişilikli, başarı ve beceri dolu bir toplum.

Belgeselden alıntılanan bu cümlelerden yola çıkarak *Kıbrıs Belgeseli*'nde “bozulan dengenin” yeniden kurulduğunu söyleyebiliriz. Birbirine zıt amaçlarla başlatılan ve sürdürülen çatışmanın yani öykünün çözüm bekleyen probleminin bir sonuca bağlanması, amaçlara ulaşıp ulaşılmayacağının belli olması gerekir (Küçük Kurt 2004:26). Buna göre, 20 Temmuz 1974 yılında Türkiye'nin müdahalesi ardından Kıbrıslı Türkler refaha kavuşmuş, Kıbrıslı Elenler amaçlarına ulaşamamış, mağlup olmuşlardır. Yani, Kıbrıs adasının Osmanlı yönetiminden çıktıktan sonra sorunlarla karşılaştığı ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Kıbrıs'a müdahalesi ile Kıbrıslı Türklerin refaha kavuştuğu, sorunların çözüldüğü, dengenin yeniden kurulduğu bir anlatım örgüsü belgeselde görülmektedir.

Ayrıca bu cümlelerden de anlaşılacağı gibi belgesel, Kıbrıs sorununda, Kıbrıslı Türk burjuvazisinin ve Kıbrıslı Elen burjuvazisinin çıkarları doğrultusunda yarattığı çatışmaları görememiş, Kıbrıslı Elenleri, Kıbrıs sorununa salt ‘neden olan’ taraf olarak sunmuştur. Zira Kızılyürek'e göre; “Kıbrıs'ta iki ulusun uyumsuzluğunu, salt Yunan milliyetçiliğine bağlayanlar, milliyetçiliği sınıfsal temelinden soyutluyorlar ve onun o

dönemde her ulusal hareketin geleneksel ideolojisi olduğunu görmezlikten geliyorlar”(Kızılyürek, 2001:30). Bunun yanında belgeselin açıkça liberal siyasi ve ekonomik hayatı desteklediği; *"Giderek büyüyen sanayi, sağlıklı işleyen liberal bir siyasi ve ekonomik hayat var. Pırıl pırıl her yönden gelişen, kişilikli, başarı ve beceri dolu bir toplum"* cümlelerinden anlaşılmaktadır. Zira belgesel, Türkiye hükümetinin liberal politikaları başlattığı dönemde yapılmıştır. Yine belgeselde Kıbrıslı Türklerin gelişen bir toplum olmasının Türkiye'ye ne kadar mal olduğu ele alınmaktadır: *"Türkiye'nin askeri harekatı, toplam 500 şehit, 950 yaralı ve 9 milyar Türk Lirası'na mal oldu."* Belgeselde Kıbrıs'ın Türkiye'ye özellikle 500 şehide ve 9 milyar liraya mal olduğunun belirtilmesi, Türkiye'nin ada üzerinde hak iddia etmesini meşrulaştıran söylemlerdir.

Özetle *Kıbrıs Belgeseli*, anlatmayı-açıklamayı iddia ettiği konuyu, dönemin iç ve dış politik çizgilerine uygun bir biçimde ve genel olarak resmi milliyetçi ideoloji çerçevesinde ele alıp, Kıbrıs meselesini egemen söylemler paralelinde kurmayı ve böylece bu konudaki politik ve ideolojik meşrulaştırmayı pekiştirmeyi amaçlamaktadır.

B.2. "HANGİ KIBRIS" BELGESELİNDE KIBRIS SORUNU

2004 yılında yapılan *Hangi Kıbrıs* belgeseli Kıbrıs sorununu ve soruna dair BM'nin sunduğu Annan Planı'nı röportajlarla tartışmaktadır. Belgesel, tek bölümlü ve uzun metrajlı bir çalışmadır. Çoğunlukla görüşmelerle konuyu anlatan belgesel film, siyasi parti yöneticilerine, gazetecilere, yazarlara, ressamalara kadar özellikle Kıbrıslı Elen ve Kıbrıslı Türk toplumunun çeşitli kesimlerine yer vermektedir. Ayrıca belgesel Kıbrıs sorununda yaşananları, farklı görüşlere sahip kişilere yer vererek anlatmayı tercih

etmiştir. Belgeselde, röportajlar daha çok ev, bahçe, kahvehane, yol gibi doğal ortamlarda gerçekleşmiştir. Bu durum, belgeseli resmi politikadan ayırıştırarak, ‘sözlü tarih’ çalışmasına yakınlaştırmaktadır. Belgesel Sinema ve Sözlü Tarih; tarihi, konularını, eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirdiklerinden birbirlerini besleyen disiplinlerdir. Eniz Rıza, Belgesel Sinema’nın Sözlü Tarih disiplinine bağlı olarak, sivil alanda, sivil kültürün ve konuşan, kendini anlatan, doğru soruları hayata sokan bir toplum düşünün dinamiklerinde, bilginin aktarım ve ifadesinde farklı etik ve estetik açımlar yakalayabileceğine inanmaktadır (Rıza, 2007:75).

“*Hangi Kıbrıs*” belgeseli, adada çeşitli kesimlerin fikirleri ve yaşadıkları üzerinden Kıbrıs sorununu anlatmakta ve sorgulamaktadır. Bu şekilde bir anlatım, daha çok resmi ideoloji çizgisinde anlatılan Kıbrıs sorununa dair ideolojik bir kırılma noktası yaratmaktadır. Zira bu belgesel film, Kıbrıslı Türk ve Kıbrıslı Elen halklarının yaşadıklarını, düşüncelerini, deneyimlerini birebir onlara sorarak aktarmış; soruna ve yaşananlara dair ipuçları vermiştir. Örneğin Kıbrıslı Türklerle sınıf arkadaşı olan bir Kıbrıslı Elen, yaşadıklarını belgeselde şöyle aktarmaktadır:

Savaştan önce Güney’de, Larnaka’da iki toplumlu bir okulda öğrenciydim. 12–16 yaşlar arasında 9 KıbrıslıTürk sınıf arkadaşım vardı. Bu dört yıl boyunca edindiğimiz arkadaşlık ve dostluk tecrübesi ailelerimizin geçmişteki bütün anlaşmazlıklarından daha anlamlı ve önemliydi. Bu arkadaşlıklar hepimiz için çok değerliydi. 1974 Haziranı’nda dönem bittiğinde, ‘seneye görüşürüz’ derken başımıza neler geleceğinden habersizdik. Eylül’de okula geri döndüğümde sınıfta 9 boş sandalye vardı. Bütün diğer KıbrıslıTürkler gibi sınıf arkadaşlarım da kuzeye gitmişti.

Sözlü tarih; geçmişin yaşayan belleğidir ve kişisel anılar üzerine kuruludur. Bu yöntemde; yaşına, mesleğine, sınıfına, cinsiyetine bakılmaksızın herkesin kendi

yaşamına ilişkin olarak anlatabileceği ve başkalarıyla paylaşabileceği bazı öykülerin varlığı, temel hareket noktasını oluşturur (Aytekin, 2004:96). Sözlü tarihten yararlanan *Hangi Kıbrıs* belgeseli, Kıbrıslı Türk ve Kıbrıslı Elenlerin birbirlerini ziyaret etmelerini ya da eskiden yaşadıkları yerleri görmeye gitmelerini göstermiş ve bunu tıpkı o an yaşanıyormuş veya ziyaret sürecini doğallığında kaydediyormuş gibi kurgulamıştır. Böylece söz konusu belgesel resmi jargondan uzaklaşmış, sorunu iki halkın görüşlerinden yola çıkarak anlatmaya çalışmıştır. Ayrıca bu, belgesele dramatik bir görüntü de kazandırmıştır. 1974 müdahalesi ardından evlerini Kıbrıs'ın güney bölgesinde bırakan İbrahim Özejder, 23 Nisan 2003'te sınır kapıları açıldıktan sonra köyünü, evini belgesel filmin yönetmeni Rüstem Batum'la ziyaret etmiştir:

Çok değişik şeyler hissediyorum. Acaba bıraktığım gibi mi bulacağım yani hayalimde kaldığı gibi mi göreceğim... Bizim köyde yalnız başıma buralarda dolanacağım. İstedğim kadar tepede kalacağım. İstedğim kadar tarlalarımnda gezeceğim. İstedğim kadar uçurtma uçuracağım. İstedğim kadar dolaşacağım köyün içinde ve etrafında. Bunu keşke çok önce yapabilseydik ama maalesef 29 sene sonra yapabiliyoruz.

Ancak *Hangi Kıbrıs* belgeseli, AKP hükümetinin, Kıbrıs sorununa dair Türkiye'nin resmi politikasını tekrar gözden geçirdiği, sorguladığı ve tartıştığı zaman diliminde yapıldığından, resmi politik çizgiden tam anlamıyla farklı bir düşünce üretmemiştir. Türkiye'de 3 Kasım 2002'de gerçekleşen seçimle birlikte iktidara gelen AKP hükümeti, Kıbrıs sorununa daha önceki hükümetlerden farklı yaklaşmaya çalışmış ve BM'nin sunduğu çözüm önerisini desteklemiştir. *Hangi Kıbrıs* belgeseli de BM Genel sekreteri Kofi Annan'ın sunduğu plan çerçevesinde Kıbrıs sorununu tartışmaktadır.

Kıbrıslı Türk ve Kıbrıslı Elen halklarının “barış” ve “anlaşma” hakkındaki düşünceleri belgeselin ana temasını oluşturmaktadır. Bunun birlikte belgesel film, Kıbrıs sorununda yaşananları halktan insanlarla tartışarak değerlendirmekte, sorgulamaktadır. İlerleyen bölümlerde, söz konusu belgeselin Kıbrıs konusunu nasıl ele aldığı, kronolojik sırayla anlatılacaktır.

a- Kıbrıs Sorununun Ortaya Çıkışı

Kıbrıs sorununun ortaya çıkması dış etkenler kadar iç nedenlere de bağlıdır. İkisi de birbirinden bağımsız düşünölemeyeceğı gibi birbirlerini beslemektedir. Diğer bir deyişle dış güçlerin çıkarları doğrultusunda Kıbrıs sorununa vakıf oluşları, iç koşulların uygunluğuyla ilgilidir. *Hangi Kıbrıs* belgeseli ise iki toplum arasında başlayan sorunlara, sadece İngiliz sömürge idaresinin neden olduğı görüşündedir. Rüstem Batum bu durumu şu şekilde ifade etmektedir: “Yüzyıllarca barış içinde yaşamış iki halk Kıbrıslırumlar ve Kıbrıslıtürkler. Bu iki toplum, Ada’yı yöneten İngiliz sömürgecilerin milliyetçilik duygularını kışkırtmasıyla ortaya çıkan çatışmalarla ve katliamlarla birbirlerine düşman edildi.”

Kızılyürek’e göre, Kıbrıs sorununu salt İngiliz sömürgeciliğı ile emperyalist müdahalelere bağlamak, adada kendi içimizde iki toplumu birbirine düşüren, yapı ve ilişkileri ve bu ilişkilerin doğurduğı sınıf ve şahsiyetleri görmemek demektir (Kızılyürek, 2001:8). Belgesel film, Kıbrıs sorununun başlamasına ve sonrasında devam eden olaylara sadece İngiliz sömürgecilerin ve emperyalist güçlerin neden olduğı fikrindedir ve konuyu bu bakış açısı üzerinden tartışmıştır:

Kıbrıslıların ortak tarihi, katliamlar cinayetler ve çatışmalarla dolu. Bütün bu olaylar milliyetçilik kışkırtılarak ve iki toplum birbirine düşman edilerek başlatılmış. Ama bugün iki toplum tarafındaki araştırmacılar ve tarihçiler olayların perde arkasında Amerikan ve İngiliz gizli servislerin bulunduğu konusunda artık hemfikirler.

Rüstem Batur, bu cümlelerin ardından Kıbrıslı gazeteci ve yazarların düşüncelerine belgeselde yer vermektedir. Arif Hasan Tahsin(Gazeteci-Yazar): *“Kıbrıs’ta esas mesele Kıbrıs’ın denetim altında tutulabilmesi için iki toplumu birbirinden ayırmak. Kıbrıs’ta ulusçuluğun doğacağını her ülkede olduğu gibi, İngiliz hesaplayarak bu Türk, Yunan milliyetçiliğini kendisi getirdi; yerleştirdi buraya ve bu kavgaları başlattılar”* demektedir. İngiltere’nin, Kıbrıs’ı elinde bulundurmak için uyguladığı politikalar iki halk arasındaki çatışmaları körüklemiştir. Fakat belgeselin, Kıbrıslı Türk ve Kıbrıslı Elen toplumlarına dış unsurlar tarafından milliyetçiliğin aşılandığını ve Kıbrıs sorununun bu nedenle ortaya çıktığını söylemesi, onun her iki toplum içinde ve arasında yaşanan sınıfsal çatışmayı görmezden gelmesine neden olmuştur. Bu da belgeselin, Kıbrıs konusundaki temel noktalarda resmi politikanın söylemleriyle paralel gittiğini göstermektedir.

Ancak, *Hangi Kıbrıs* belgeselinin resmi politikadan kimi yönleriyle farklılaştığı noktalar da bulunmaktadır. Bunlardan önemli bir tanesi, özellikle resmi söylemlerde yer almayan, TMT ve EOKA örgütlerinin aslında dış güçler tarafından kurdurtulduğunun konu edilmesidir. Nitekim dış güçlerin Kıbrıs sorununda hayat bulmasının en önemli nedenlerinden biri, bu örgütlerin Kıbrıslı Türk ve Kıbrıslı Elen egemenlerce sahiplenilmesidir. Belgeselde Arif Hasan Tahsin durumu şöyle ifade etmektedir:

“TMT de Enosis’i önlemek üzere ortaya çıktı. Biz öyle bilirdik. Öyle değilmiş meğer. Meğer EOKA da, TMT de gider Amerika’ya dayanır. İkisi de NATO içerisinde bu özel harp daireleri veya kontrgerilla denilen örgütler kuruldu ya işte EOKA Yunanistan’da kurulan bu örgütün ürünüdür; TMT de Türkiye’de kurulanın ürünüdür.”

Oysa bir resmi tarih anlatıcısı TMT’nin kurulmasını şu şekilde açıklamaktadır:

T.C Hükümeti, TMT’nin uzman subay ve malzeme ile desteklenmesine karar vererek Albay Rıza Vuruşkan’ı 31 Temmuz 1958 günü, TMT lideri olarak Kıbrıs’a gönderdi. TMT’nin adsız direnişçilerinin ve Kıbrıs Türk halkının Anavatan Türkiye ile yeniden kucaklaşması, Kıbrıs’ta Türklük kavgasının yeni bir dönemini başlatmış ve sürdürülen mücadele Kıbrıs’ta bir Türk Vatanı, Devleti ve Cumhuriyeti yaratmanın yolunu açmıştır(Çivi, 2004:344).

Belgeselde konu edilen ve özellikle resmi tarih çalışmalarında yer verilmeyen bir diğer önemli nokta ise, TMT ve EOKA örgütlerinin kendi toplumuna mensup kişileri de öldürdüğüdür. Araştırmacı-yazar Ahmet An belgeselde durumu şöyle aktarmıştır:

TMT 1958 yılında daha önce sözünü ettiğim Mayıs-Haziran döneminde işlediği terör dalgasında daha çok Kıbrıslı Türk ilerici sendikacıları hedef almış ve bunların sendikalarından istifa etmesini ve istifa etmeyenlerin, önde gelen liderlerinin öldürülmesini gerçekleştirmiş bir örgüttür. Rum tarafında da EOKA’nın özellikle komünistler arasında Türk tarafındaki cinayetlere paralel olarak cinayet düzenlediği bilinmektedir. Ve İngiliz sömürge yönetimi tarafından açıklanan bilgilere göre, 1955–1959 yılları arasında Rum kesiminde öldürülen Rumların sayısı toplumlararası olaylarda ölenlerden kat kat daha fazladır.

Yine Ahmet An, “Kıbrıs Nereye Gidiyor” adlı kitabında; “EOKA, Kıbrıslı Rum komünistleri öldürmek için özel bir bölüm oluştururken, TMT de benzeri çalışmaları Kıbrıslı Türk demokratlar için yürütmekteydi. Milli politika olarak saptanan taksim çizgisinden ayrılan veya buna karşı çıkan Kıbrıslı Türkler “hain” diye ilan ediliyor ve

onlar için ölüm fermanları çıkarılıyordu. Kıbrıslı Türklerle Rumların artık bir arada yaşayamayacakları telkini giderek tehdide dayalı bir zorlamaya dönüşüyordu” demektedir(An, 2003:132). Belgesel, Kıbrıs sorununun ortaya çıkışını bir tek dış güçlerin “milliyetçi kışkırtması” olarak yorumlasa da EOKA ve TMT adlı yeraltı örgütlerinin kendi toplumundan insanları da öldürdüğüne yer vererek sorunun temelinde salt milliyetçi bir kışkırtma olmadığını dolaylı olarak anlatmıştır.

b- 1960–1974 Döneminin Değerlendirilmesi

16 Ağustos 1960’ta kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti ile İngiliz sömürge idaresinin adadaki yönetimi sona eriyor, Kıbrıslı Türkler ve Kıbrıslı Elenler adanın yönetiminde ortak oluyorlardı. Ne var ki, iki toplumun ortaklığı uzun sürmemiş, kısa sürede anlaşmazlıklar başlamıştı. *Hangi Kıbrıs* belgeseli, Kıbrıs Cumhuriyeti’nin dağılmasını ve iki toplum arasında yaşanan sorunları şu şekilde yorumlamaktadır: “1955’lerde EOKA ve TMT’nin ortaya çıkmasıyla başlayan olaylar, 1960’ta kurulan cumhuriyetin dağılmasına sebep oldu ve ada 1974’te ikiye bölünene kadar devam etti.” Yine belgesele göre; “Kıbrıs Cumhuriyeti’nin kuruluşuyla İngilizler Kıbrıs’ı ABD’ye devretti. Amerika’nın politikası da Kıbrıs’ı kendi çıkarları doğrultusunda kontrol etmekte. Amerikalılar Makarios’a güvenmedikleri için adayı kontrol amacıyla Türk ve Yunan askerleri gönderdiler.”

Belgeselde, ABD’nin Kıbrıs Cumhuriyeti’nin kurulmasıyla birlikte adada kendi çıkarları doğrultusunda başlattığı politikalardan bahsedilmesi, filmin resmi politikadan farklı bir noktayı açığa çıkardığının kanıtıdır. Ancak, kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti’nin kısa sürede dağılmasında dış müdahaleler kadar iç dinamiklerin de önemli etkisi vardır.

Lakin Hasgüler'e göre; Kıbrıs'taki ekonomik duruma bakıldığında sermaye birikimi ve pazar açısından egemenliğin Kıbrıslı Elenlerde olduğu görülmekteydi. Bu bir anlamda, kurulu devletin olanaklarından faydalanacak olanın, Kıbrıslı Elen burjuvazisi olmasını da beraberinde getiriyor, Kıbrıslı Türk burjuvazisinin Kıbrıslı Elen burjuvazisiyle rekabet edememesi ve kurulan devletten ayrılmak istemesini koşulluyordu (Kızılyürek'ten aktaran Hasgüler, 2007:231). Belgesel, kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti'nin dağılmasını sadece dış müdahalelere bağlamış ve yine sınıfsal çatışmaları görmezlikten gelmiştir.

Kıbrıs adasında yaşayan halklarla Kıbrıs sorununu tartışan belgesel, Türkiye'nin 1974 yılında yaptığı askeri müdahaleyi anlatıcı (*narrator*) aktarımıyla değil, daha çok müdahaleyi eleştiren kişilerin düşüncelerine yer vererek anlatmaktadır. Türkiye'nin gerçekleştirdiği askeri müdahalede yaşananların anlatılmasından çok, bugüne etkisi güncel bir değerlendirme ile belgeselde ele alınmıştır. Marc Ferro; geçmiş üzerine yapılan filmlerin, tarihsel yeniden yapılandırmaların şimdiki zamana ilişkin tanıklığı aşmadığını düşünmektedir (Ferro,1995:61). Afrika gazetesi köşe yazarlarından Şener Levent, Türkiye'nin askeri müdahalesini güncel bir şekilde belgeselde şöyle değerlendirmektedir:

Türkiye, 1974'te buraya çıkarken ne demişti; Kıbrıs Cumhuriyeti'ni geri getirmek, bozulan anayasal düzeni yeniden tesis etmek için böyle bir müdahalede bulunuyor. Bu taahhüdünü Türkiye yerine getirmedi. Buraya geldi yerleşti; kendi nüfusunu taşıdı. Burada bize bütün dünyanın, kimsenin tanımadığı devlet kurdurdu. Ve bugüne kadar böyle geldi.

Yukarıdaki alıntılanan cümlelerden tamamen farklı olarak Türkiye ve Kıbrıs'taki hükümetler, Türkiye'nin Kıbrıs'a gerçekleştirdiği askeri müdahaleyi her daim

olumlamakta ve eleştirel bir değerlendirme yapmamaktadır. Özellikle resmi politikayla uyum içinde olan yazımlarda askeri müdahaleye ilişkin yorumlar örneğin şu şekilde olmaktadır:

20 TEMMUZ; özgürlüğe ve insanca yaşama hakkına sahip onurlu bir halk olarak varlığımızın pekiştirildiği ve dünyaya ilan edildiği unutulmaz gündür. (...)

20 TEMMUZ; Kıbrıs Türk toplumunun imhasını önlemek amacıyla yasal garantörlük hakkının Anavatan tarafından (çok pahalıya mal olacağı bilinerek) kullanıldığı, Mehmetçik'in soydaşları uğruna seve seve canını feda etmeye koştuğu gündür(Günsev, 2004: 82, 82).

Ya da şu şekilde bir anlatım tarzı da görmek mümkün:

Türkiye Cumhuriyeti Devleti, Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhakına(enosise) engel olmak ve Ada'daki Türk toplumuna karşı yürütülen imha planlarına karşı çıkmak amacıyla, daha önce sözü edilen Zürih ve Londra antlaşmalarındaki garantörlük hakkını kullanarak Ada'ya asker çıkardı ve oradaki Türk toplumunu güvenlik şemsiyesi içine aldı. Böylece Kıbrıs'ta yaşamakta olan Türk insanı da rahat bir nefes alarak can ve mal güvenliğine kavuştu (Çivi, 2004:337).

Yazılı kaynaklar kadar görsel medya da Türkiye'nin askeri müdahalesini resmi politikaya paralel anlatmaktadır. Ne var ki *Hangi Kıbrıs* belgeseli askeri müdahaleden yaklaşık otuz yıl sonra Kıbrıs adasından insanlarla yaptığı röportajlarla konuyu tartışmış ve resmi politikadan farklı, eleştirel bir bakışla müdahaleyi anlatmıştır. Bilhassa belgesel, müdahaleden sonra oluşan koşulların Kıbrıslı Türkler için memnun edici olmadığını, müdahale nedeniyle Kıbrıslı Türk ve Kıbrıslı Elen ailelerin, akrabalarını ve evlerini kaybettiklerini ve adanın ikiye bölündüğünü vurgulayıp, konuya resmi tarihten farklı bir yaklaşımla anlatmaktadır. Askeri müdahale nedeniyle evinden gitmek zorunda kalan Kıbrıslı Elen bir kadın, yaşadıklarını şöyle aktarıyor: “Anlatılamaz. Söyleyecek söz

bulamıyorum. Çıktım, kapıyı kilitledim, çocukları aldım. Yanıma başka hiçbir şey almadan gittim. Nereye gideceğini bilmiyorsun. Eski bir köy. Nereye gideceğimizi, nerede kalacağımızı bilmiyorduk.”

Yine 1974 müdahalesi esnasında eşini ve evini kaybeden Kıbrıslı Elen kadın hissettiklerini belgeselde şu şekilde aktarmaktadır:

Büyük bir kızgınlık, öfke ve acı hissediyorum öncelikle. Benim asıl sorunum kayıp sorunu. Çünkü evimi kaybettim, köyümü, servetimi, her şeyimi yitirdim. Fakat kocam benim için her şey. 14 Ağustos'ta götürüldü. Hangi Kıbrıslı Türk'ün götürdüğünü de biliyoruz ama şimdiye kadar hiçbir şey öğrenemedik.

Belgesel bu konular üzerinde durarak, resmi politikanın Kıbrıs sorunu ve askeri hareket üzerindeki hegemonyasına karşı alternatif düşünce üretmektedir.

c- Barış ve Çözüm

Kıbrıs'ta iki toplum arasında yaşanan sorunlara garantör ülke sıfatıyla Yunanistan, Türkiye ve İngiltere müdahil olmaktaydı. 1974 yılında iç ve dış etkenlerin Kıbrıs'ta yarattığı ortamla, ilk önce Yunan Cuntası Makarios'u devirmiş ardından ise Türkiye adaya askeri müdahale yapmış; ada ikiye bölünmüştü. Geçtiğimiz yüzyılda yaşanan sorunlara bir çözüm planı 2002 yılında Birleşmiş Milletler (BM) eski Genel Sekreteri Kofi Annan'dan gelmiştir. Annan Planı, BM'nin bugüne kadar Kıbrıs'a önerdiği planlar arasında en çok ses getireni olmuştur. Aynı zamanda Annan Planı BM tarafından Kıbrıslı Elenlerin 1 Mayıs 2004'te Avrupa Birliği üyesi olacakları göz önüne alınarak da hazırlanmış bir plandır. Çünkü adanın, iki halk arasında sağlanacak çözümle AB'ye girmesi için planlamıştır. Bu nedenle de Annan Planı diğer dönemlerdeki planlara göre daha çok ses getirmiştir.

Hangi Kıbrıs belgeseli ise tam da Annan Planı'nın iki halk arasında tartışıldığı bir dönemde yapılmıştır. Belgesel, plan çerçevesinde çözüm ve barış kavramlarını irdeleyip, bu çerçeve içinde çözüm ve barış yanlısı/karşıtı insanların düşüncelerine yer vermiş ve açıktan Annan Planı çerçevesinde bir çözümü desteklemiştir. Belgesele göre, iki toplum liderinin yıllarca çeşitli aralıklarla denedikleri görüşmeler olumlu sonuçlanmamış ve Annan Planı'yla ilk defa ciddi bir anlaşma zemini doğmuştur. Annan Planı'nın taraflar arasında tartışıldığı dönem, aynı zamanda Türkiye'de AKP hükümetinin iktidara geçtiği zamana denk gelmektedir. AKP hükümeti söz konusu dönemde Türkiye'nin Kıbrıs konusundaki resmi politikasında değişiklikler yapmaya yönelmiştir. Hasgüler, bahsi geçen dönemdeki AKP politikalarını şu şekilde değerlendirmektedir:

Türkiye'de 6 Kasım 2002'de tek başına iktidara gelen Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (AKP) Kıbrıs yaklaşımının, İslamcı ve Türkçü kesimlerin sürdürdüğü geleneksel politikalarla yakından uzaktan ilgisi yoktur. Önceden Kıbrıs'ta Denктаş ile Türkiye'deki muhafazakar kesimin arasında su sızmamaktayken, AKP bu ilişkiyi farklı kulvara taşımış ve Denктаş ile "yollarını" hızla ayırmıştır. Bu anlamda 2002 sonrası Türkiye'nin AKP ile şekillenen Kıbrıs yaklaşımı "çözumsuzlük çözümdür" politikasından "çözüm arayan" bir konuma dönüşmüştür (Hasgüler, 2007:94).

AKP hükümetinin Avrupa Birliği ile olan ilişkilerine önem vermesi ve üyelik için uygulaması gereken bir takım kriterler arasında özellikle Kıbrıs konusuna ilişkin uygulamalar da olması, resmi politikada diğer bir değişle dış politikada değişikliklere gitmesini gerektirmiştir.

Hangi Kıbrıs belgeseli de dönemin AKP hükümetinin Kıbrıs konusundaki politik açılımları doğrultusunda kendinden önceki belgesellerden farklı fakat dönemin

politikalarına uygun bir söylem üretmiştir. Belgesel de, çözümü destekleyen ve AKP döneminden önceki hükümetlerin Kıbrıs adasına uyguladıkları politikaları eleştiren bir söylem içindedir. Belgeselde bu konuya geniş yer verilmiştir:

Arif Hasan Tahsin; Hiçbir Kıbrıs Türk'ü emniyet kuvvetlerine kumandan olamaz Kıbrıs Türk'ü sivil savunmanın kumandanı olamaz. Biz ne İngiliz'de gördük böyle bir muameleyi ne Kıbrıs Cumhuriyeti'nde, yani biz düşman mıydık Türkiye'ye?

Halil Sadrazam; Şu anda K.K.T.C'yi bizim yönetmediğimiz kesin. Zaten bir devlet olgusunun içinde halk olması, toprağı olması, egemenliği olması gerekmektedir. Biz de Türk'üz, Türkiye'de yaşayan kardeşlerimiz de Türk'tür düşüncesiyle, Türkiye Cumhuriyeti Büyükelçisi, K.K.T.C bakanlar kuruluna girmekte, bu bakanlar kurulunda etkili olmaktadır.

Dönemin resmi politikasına uygun olarak ilerleyen belgesel, Annan Planı çerçevesinde çözüm ve barış kavramları üzerinde durmuştur. Kıbrıslı Türk ve Kıbrıslı Elen halklarının düşünceleri ışığında Annan Planı'nı tartışan belgesel, farklı/zıt fikirlere yer vermiş; plan çerçevesinde bir çözümünden yana tavrını ortaya koymuştur. Zira AKP hükümeti de çözümsüzlüğün çözüm olmadığı iddiasıyla Annan Planı'nı tartışılacak bir zemin olarak görmüş ve plana karşı olumlu bir politika yürütmüştür. Kıbrıs halklarının plana ilişkin düşüncelerini aktaran belgeselde, anlaşmayı onaylayan Kıbrıslı Türklerden biri; *“Fazlasıyla egemenlik haklarını sağlayan bir anlaşmadır. Şu anda nüfus oranını ele alırsak, Rumlara karşı nüfusumuz 20 civarındadır. Halbuki Annan Planı'nın bize verdiği egemenlik halkları yer yer yüzde 50 oranındadır”*, demektedir. İken anlaşmayı onaylamayan biri ise; *“Bu Annan Planı'na göre işin özü şudur; bu topraklara Rumlar geri dönecek, Türkler Güney'e gitmeyecek, dolayısıyla zaman içerisinde Rumların ekonomik gücü de ortada bu toprakların çoğunu ellerimizden alacaklar, biz Filistinlilerin durumuna düşeceğiz. Biz buna karşıyız.”* demektedir.

Belgeselde Annan Planı'nı olumlu değerlendiren bir Kıbrıslı Elen ise şu şekilde yorum yapmaktadır: *"Annan Planı Rum tarafının mallarına yeniden sahip olması konusuyla Türk tarafının eşit temsiliyet isteklerini dengeliyor. Ben bunun adil bir denge olduğunu düşünüyorum."* Planı desteklemeyen bir Kıbrıslı Elen de düşüncelerini şöyle ifade etmektedir:

Uluslararası hukuka ve insan haklarına karşı olduğundan ve bölücü özelliklerinden dolayı Annan Planı'na önce biz karşı çıktık. Annan Planı 100 binden fazla Kıbrıslı Rum göçmenin topraklarına geri dönmesini engelliyor. İşgal altındaki topraklarda eskiden yaşayan nüfusun %83'ü Rum idi. Aynı zamanda mülklerin %85'inin de sahibi Kıbrıslı Rumlardı. Bu şartlarda 'Kıbrıslı Türkler orada kalmalı ve orada yönetici olmalı' demek insan haklarına tamamen aykırı.

Ayrıca belgesel, sınır kapılarının açılmasıyla birlikte dostlarını, köylerini, evlerini ziyaret eden Kıbrıslı Türk ve Kıbrıslı Elen halklarının 'birlikte yaşam' ve 'barışa' dair ne düşündüklerini ele aldı. Özellikle belgesel, Kıbrıslı Türklerin bu konuda ne düşündüklerini Kıbrıslı Elenlerden daha fazla konu etmektedir. Örneğin belgesel Kıbrıslı Türk bir ailenin ada ikiye bölünmeden önce yaşadıkları evi görmeye gitmelerini ve orada Kıbrıslı Elen muhtar tarafından karşılanmalarını göstermektedir. Müzik ve dans eşliğinde, coşkulu bir atmosferde Kıbrıslı Türklerin karşılandığını aktaran belgesel köy muhtarının düşüncelerine şu şekilde yer vermektedir: *"Ben muhtar Foti, Platanisia'dan. Türkler gelsin, biz gidelim. İstedikleri zaman gelsinler, yiyelim, içelim, sevgiyle yaşayalım."* Köyünü ziyaret eden aileden biri ise duygularını şu şekilde ifade etmektedir: *"Ben burada doğdum, burada yaşadım. Anılarım burada, çocukluğum burada. Bir antlaşma olsun, artık bu insanlar kaynaşsın, bitsin bu kin, bu nefret."*

1974 öncesi Dohni (Taşkent) köyünde yaşayan Kıbrıslı Türkler askeri müdahale

sonrası yapılan nüfus mübadelesiyle Kıbrıslı Elenlerin boşalttığı bir köye yerleşmiş ve köyün adı “Taşkent” olmuştur. Buna ek olarak, 1974 yılında Dohni köyünde 45 Kıbrıslı Türk’ün birtakım Kıbrıslı Elen tarafından öldürüldüğü bilinmektedir. Belgesel, 74 sonrası Taşkent köyüne yerleşen ve akrabaları öldürülen bir aileye ve onları ziyarete gelen evin eski sahipleri Kıbrıslı Elen bir aileye bir arada yaşamak isteyip istemediklerini sormuştur. Dohnili Kıbrıslı Türk kadın evlerine gelen Kıbrıslı Elen aileye karşı duygularını belgeselde şu şekilde anlatmaktadır: “*Gelir, görür, gider; normaldir. Ama yok bir arada yaşamakmış yok bir şehirde yaşamakmış, işte o zordur, olmaz.*” Kıbrıslı Türk ailenin diğer bir ferdi ise şöyle söylemektedir:

74 insanımızı kaybettik. Üstelik de geçen hafta köyüme gittiğimde evimi bulamadım. Sadece benim evim değil, bütün köy yok edilmişti. Rum evleri sapaşağlam duruyor. Türk evlerinden 6–7 tane bırakmışlar... Bakımsızlıktan yıkılmamışlar, buldozerle yıkmışlar. Özellikle yıkmışlar. Türklerin buraya geri gelmesini istemiyoruz, hepsini yıkalım demişler... Kaybedeceğimizi kaybettik. Düşman değiliz. Fakat ayrı yaşamamızın çok daha iyi olacağını düşünüyoruz. Orada her şeyimizi bıraktık. Buraya gelip yeni bir hayat kurduk.

1974 öncesi yaşadığı evi ziyaret eden Kıbrıslı Elen kadın, gözyaşları içinde duygularını şöyle ifade etmektedir: “*30 sene sonra çok çaresiz hissettim kendimi, bilseydim gelmezdim. Köyüm nasıl bu hale gelmiş?*” Bu ve benzeri sahnelerde, filmsel anlatının olayları dramatikleştiren yönü açığa çıkmış ve izleyici ile olayları yaşayanlar arasında bağ kurulmaya çalışılmıştır.

Hangi Kıbrıs belgeseli Annan Planı’nı desteleleyen ve birlikte yaşamak isteyen insanların söylemlerine yer verirken öte yandan bir arada yaşamak istemeyen, Annan Planı’nı desteklemeyen kişilerin düşüncelerine de yer vermektedir. Böylece belgesel,

halklar arasında çözümün çok da kolay gerçekleşmeyeceği mesajını vermektedir. Belgesel, adanın her iki kesiminde Kıbrıs sorununu milliyetçi bakış açısıyla değerlendiren kişilerin düşüncelerine yer vermenin yanısıra yaşattıkları milliyetçi simgeleri de göstermektedir. Zira Nuran Erol Işık'ın da söylediği gibi; milliyetçilik, toplumu oluşturan heterojen doku içinde yer alan farklılıkları aşarak onları bütünleştirme gücü olan ve ortak bir kültürel anlam dünyası yaratabilen bir ideolojidir (Işık, 2006:227). Müze, bayrak, anıt mezarlık gibi simgeler de milliyetçi ideolojinin sistem içindeki varlığını sağlamlaştırmakta, yeniden ve sürekli ortaya çıkmasına olanak tanımaktadır. Belgeselin de sunduğu gibi Kıbrıs'ın her iki kesiminde milliyetçi ideolojinin devamını sağlayan, dinamik yapısını sürekli canlı tutan milliyetçi simgeler ve yapılar vardır:

Burası sınırın Rum tarafı, sınırı geçene Türklerin cinayetleri anlatılıyor. 1955'lerde EOKA ve TMT'nin ortaya çıkmasıyla başlayan olaylar, 1960'ta kurulan Cumhuriyet'in dağılmasına sebep oldu ve ada 1974'te bölünene kadar devam etti. 23 Nisan 2003'te kapılar açıldı ama gördüğümüz kadarı iki tarafta milliyetçiliğin ve kötü olayların izlerini hala ısrarla sürdürüyorlar. Türk tarafına geçen Rumlar da her yerde bu dev bayrakları görmek zorundalar ve Rum katliamlarını hatırlatan barbarlık müzesi hala açık.

Belgeselde, bu cümlelerle birlikte Kıbrıs'ın güney sınırındaki duvarda bulunan “Türkler Tarafından Öldürülen Kıbrıslı Rumlar” yazısı ve fotoğrafları, kuzey sınırındaki pasaport işlemlerinin yapıldığı bina da var olan “Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Daima” yazısı, barbarlık müzesi, bayraklar ve öldürülen insanların fotoğrafları görüntü olarak geçmektedir.

Kıbrıs sorununu ve BM'nin sunduğu Annan Planı'nı halkların görüşleri doğrultusunda anlatan belgesel, sonuç bölümünde ise konuya dair görüşlerini şu şekilde

özetler:

Kıbrıs'ın hikayesi de başka ülkelerde olduğu gibi Amerika, İngiltere ve benzeri güçlerin kendi çıkarları için birbirlerine düşman edildiği, kırdırdığı iki halkın hikayesi. Ama buradaki iki halk artık durumu kavramış ve barış için birlikte mücadele ediyorlar. Eğer bunu başarabilirlerse dünyanın diğer problemlili bölgeleri ve dünya barışı içinde çok önemli ve umut ışığı olacak. Kıbrıs'tan bizim için geriye kalan, bu insanların duyguları, sevgileri ve umutları, gelecek ve söz artık onların.

Belgesel, sonuç bölümünde Kıbrıs sorununu başlatan nedenin yine sadece dış güçler olduğuna odaklanmış; halkların Annan Planı ve AB'ye üyelik kapsamında barış için mücadele verdiklerinden bahsetmiş ve “gelecek” ve “sözün” artık halkların kontrolünde olduğunu vurgulamıştır. Gelecek ve sözün iki toplumun inisiyatifinde olduğunu söyleyen belgesel, BM'nin hazırladığı planı iki topluma referandumla sunduğunu ve aslında iki toplumun soruna birlikte bir çözüm önerisi getirmediğini göz ardı etmiştir. Böylece belgesel, barışın, çözümün veya geleceğin, halkların Annan Planı'na vereceği olumlu yanıtla nihayetleneyeceği gibi bir anlayış yürütmektedir.

Hangi Kıbrıs belgeseli, kimi yönleriyle resmi politikadan ayrılrsa da Kıbrıs sorununun başlamasına ve çözüme yönelik sunduğu yaklaşım tarzıyla, dönemin Türkiye hükümetinin kurduğu resmi politik söylemlerin dışına çıkamamıştır.

Eleştirel bakış açısı sunmayı hedefleyen bir çalışma, konuyu her açıdan analitik olarak ele alıp, değerlendiren bir içeriğe sahip olmalıdır. Ancak *Hangi Kıbrıs* belgeseli, Kıbrıs sorunu gibi önemli bir meseleyi derinlemesine araştırmak, sorunun birden çok yönünü irdelemek yerine yüzeysel olarak sömürgeci ülkelerin Kıbrıs sorunundaki etkilerine değinmiş ve Kıbrıs'taki içyapının etkilerini yani Kıbrıslı Elen burjuvazisinin, Kıbrıslı Türk üst sınıfının kendi çıkarları doğrultusunda adada yarattığı kaosu görememiştir. Bu da Kızılyürek'in ifade ettiği gibi iki toplumu birbirinden uzaklaştıran,

çatışmaları körükleyen sınıfsal yapıyı göz ardı etmekle ilgilidir.

Oysa Kıbrıs sorununun oluşumuna ve devamına iç ve dış etkenler birbiriyle bağlantılı olarak nedendir. Kıbrıslı Elen ve Kıbrıslı Türk halkların arasında başlayan sorunların, çatışmaların ve dış güçlerin adaya müdahalelerinin “kolaylaştırıcılığı” Kıbrıslı Elen burjuvazisi ve Kıbrıslı Türk üst sınıfı yapmıştır. Belgesel, Kıbrıs sorununun çözümünü ve halklar arasında oluşacak barışı, üretildiği dönemin popüler görüşlerine yer vererek aktarmıştır. Söz konusu dönemde Annan planı tartışıldığından bir yandan planı destekleyen bir yandan da desteklemeyen şeklinde iki başat düşünce gündemdeydi. Ancak belgesel Annan planından taraf olduğunu belli etmektedir. Aslında bir yandan dış güçlerin adada yol açtığı sorunlara değinen belgesel, diğer yandan BM tarafından sunulan ve halkların kendi koşullarına göre oluşturmadığı bir planla barışın sağlanabileceği fikriyatındadır. *Hangi Kıbrıs* belgeselinin gerek Kıbrıs sorununa gerek çözümüne ilişkin sunduğu yaklaşımından dolayı eleştirel bir çalışma olduğunu söylemek zordur.

B.3 “KIBRIS BELGESELİ” ve “HANGİ KIBRIS” FİMLERİNİN

KARŞILAŞTIRMALI İNCELEMESİ

Kıbrıs Belgeseli ve *Hangi Kıbrıs* belgesel filmleri Kıbrıs sorununu, Kıbrıslı Türk, Kıbrıslı Elen ve Türk Silahlı Kuvvetleri (ordu) ekseninde anlatmaktadır. Her iki belgeselde bu üç ögenin, yaşanan olaylardaki konumları ve tutumları dramatikleştirilerek anlatılmaktadır. Ayrıca her iki belgeselde de olaylar söz konusu üç öge üzerinden sinema anlatısı özelliğiyle uyumlu olarak dramatikleştirilmektedir. Aynı zamanda söz konusu üç öge, belgesellerdeki anlatım tarzına uygun olarak tıpkı iyi veya

kötü bir karakter gibi sunulmaktadır. Bu nedenle, bu bölümde Kıbrıslı Türk, Kıbrıslı Elen kimliklerinin ve TSK'nın nasıl algılandığı, nasıl konumlandığı üzerinde durulacaktır. Çalışmada, her öge iki belgeselin karşılaştırmalı incelemesiyle, alt başlıklara ayrılarak ele alınacaktır.

a- Kıbrıslı Türkler

Kıbrıslı Türk toplumu, kimi zaman Kıbrıs sorunu çerçevesinde yaşanan olaylardaki ve anlaşmalardaki karar mekanizmalarının içinde aktif bir konumda olmuş ancak; aktör olamamış, kimi zaman durumdan sadece etkilenen kimi zamansa olaylara sebebiyet veren bir taraf olmuştur. *Kıbrıs Belgeseli* ve *Hangi Kıbrıs* belgesel çalışmalarının, Kıbrıslı Türk kimliğini tasavvur etmede ve Kıbrıslı Türklerin, Kıbrıs sorunundaki konumlarını açıklamada farklılık gösterdiği gözlemlenmiştir.

a.1. Kimlik

Günümüzde Kıbrıslı Türk kimliğinin, salt “Kıbrıslı” mı “Türk” mü yoksa “KıbrıslıTürk” olarak mı ifade edileceği üzerine bir dizi tartışma sürmektedir. Anagnostopoulou'ya göre, Kıbrıs iki yönlü, bir ve tek ulusal misyona sahipti: Yunanlılık ve Türklüğün yeniden üretilmesi. Bu nedenle de Kıbrıslı Elenler ve Kıbrıslı Türkler, sürekli olarak 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başında olduğu şekliyle, Türk-Yunan çatışmasını canlandırmaya çağırılıyordu (Anagnostopoulou, 2003;61). Geçtiğimiz 20. yüzyılın son çeyreğine kadar Kıbrıslı Türk toplumu, kimliğini Türklüğe vurgu yaparak ifade etmekteydi. Buna ek olarak Türkiye'deki resmi ve aynı zamanda milliyetçi

evreler Kıbrıslı Türkleri “soydaşları” olarak aynılaştırmaktaydı ve hala aynılaştırmaktadır.Varlı da Kıbrıs ve KıbrıslıTürk kimliği Türkiye Trklğyle aynılaştırmakta ve adanın kuzeyi Türkiye’nin herhangi bir ili muamelesine tabi tutulmaktadır, demektedir (Varlı, 2004:37). Kıbrıslı Türk toplumunun “Kıbrıslılık” üzerinden kimliğini ifade etmeye başlaması 1974 sonrası dönemde olur. Alankuş, bu değişimi şu şekilde açıklamaktadır:

Kıbrıs Türk toplumunun kimliğine, Kıbrıs coğrafyasına belirli bir bağlılığı ifade etmek üzere “Kıbrıslı” olan yan –ki bu Kıbrıs Türk kimliğinin, Türklüğe eşlik etmeye başlayan, ikinci boyutu olarak görülmelidir- ancak 1980’lerden itibaren eklenmiş, dolayısıyla Kıbrıslılık tasavvuru ilk olarak 1974 sonrası koşullarda ortaya ıkabilmişti (Yaşın’dan aktaran Alankuş, 1995:32).

Alankuş’a göre bunun iki nedeni bulunmaktadır. Birinci neden, 1974 sonrasında adanın kuzeyinde oluşan statü ile Kıbrıslı Türklerin kendilerini yerleşik hissedebilecekleri coğrafya/ mekanın sağlanmış olmasıdır. İkinci neden ise Kıbrıslı Türklerin, 1974 sonrası dönemde adaya yerleşen Türkiyeli göçmenleri bir başka *teki*, olarak görmeleridir (Alankuş, 1995:32). 1974 sonrası dönemde Kıbrıslı Türklerin kimliklerini ifade edişlerindeki değişimi bugün hala gerek Kıbrıs’taki gerek Türkiye’deki egemen ve milliyetçi çevreler kabul etmemekte, Kıbrıslı Türkleri, sadece “Türk” kimliğiyle tanımlamaktadırlar.

Zira resmi ideoloji paralelinde Kıbrıs konusunu anlatan *Kıbrıs Belgeseli*, Kıbrıslı Türkleri, soydaşları olarak göstermekte ve “Kıbrıslılık” unsurunu hiçbir şekilde kullanmamaktadır. Söz konusu belgesel, Kıbrıslı Türklerden bahsederken sadece “Türkler” ibaresini kullanmaktadır. Rahvancıoğlu’nun ifade ettiği gibi etnik kimlik sosyolojik, sınıfsal veya politik hiçbir ze sahip olmayan, tamamen kan bağına dayalı

ırkçı temellerle şekillenen bir kimlik tanımıdır (Rahvancıoğlu, 2008a:24). Bu yaklaşıma göre belgesel, Kıbrıslı Türk kimliğinin Türk’le olan kültürel/coğrafi farklılığını göz ardı etmiş, kan bağına dayalı bir anlayış geliştirmiş ve milliyetçi/resmi ideolojinin söylemini yinelemiştir.

Kıbrıs Belgeseli’nden farklı olarak *Hangi Kıbrıs* belgeseli Kıbrıslı Türk kimliğini “Kıbrıslı Türkler” olarak belgeselde ifade etmektedir; bu tanımlama özellikle belgeseldeki altyazılarda görülebilmektedir. Kıbrıslı Türk⁹ şeklinde bir tanımlama, Kıbrıslı Türk kimliğini “Türklüğe” indirgenmemesi gerektiğini savunan Kıbrıslı Türk şair/yazar Mehmet Yaşın tarafından kullanılmaya başlamıştır. Böylece *Hangi Kıbrıs* belgeseli Kıbrıslı Türklerin, Türkiye “Türklerinden” farklı kültür ve yaşam biçimleri olduğunu ortaya koymaktadır. Nitekim *Hangi Kıbrıs* belgeseli, Kıbrıslı Türk toplumunun her yaştan farklı farklı kesimiyle röportajlar yapmış, hayatlarından kesitler sunmuş ve farklı bir ülke ve kültürün varlığını dile getirmiştir. Kıbrıslı Türk şeklinde bir kullanım, Türkiye Türklerinden Kıbrıslı Türklerin farklılığını ortaya koymaktadır ancak; Kıbrıslı Elenlerle olan kültürel farklarını ortaya koymamakta ve iki toplumu tek bir ulusal kimlikte tanımlamaya çalışmaktadır. Nitekim Rahvancıoğlu’na göre, Kıbrıslı Türk vurgusu yapan çevreler tarafından, Kıbrıslı Türk halkının varlığı reddedilir ve Kıbrıslı Türk toplumundan bahsedilirse, halklar arası yakınlaşmaya daha iyi hizmet edileceği düşünülmektedir (Rahvancıoğlu, 2008a:26).

---

⁹ Bunun için Mehmet Yaşın’ın şu çalışmasına bakılabilir: “3 Kuşak, 3 Kimlik, 3 Vatan Arasında Bir Türk Azınlık Şiiri: Kıbrıslı Türk Şiiri”, *Kıbrıslı Türk Şiiri Antolojisi* içinde Yapı Kredi, İstanbul 1994, s.19-67).

a.2. Tasvir ve Anlatım

Kıbrıslı Türkler, *Kıbrıs Belgeseli*’nde, haksızlığa uğramış; mağdur bir toplumu temsil etmekteyken *Hangi Kıbrıs* belgeselinde ise kendine güvenen, sözünü söyleyen, hakkını savunan bir toplumu temsil etmektedir. Kilborn ve Izod’a göre; her zaman kurgu filmlerinde belli özelliklere sahip “karakterler” vardır. Onların ne söyledikleri ve onlara ne olduğu klasik kurgu filmlerinin odak noktasını oluşturur. Bununla birlikte belgesel filmlerde yer alan kişiler nadir olarak karakterleştirilmektedir. Genellikle, belgesel film içinde yer verilen insanlar bir olaya tanık olmuş kişiler veya bilirkişilerdir. Bu yüzden de belgesel filmdeki kişiler; önce konu, sonra karakter gibidirler (Kilborn ve Izod, 1997:129).

Kıbrıs belgeseli’nin anlatım biçimine bakıldığında ise, iyi, kötü ve kahraman olarak karakterleştirdiği toplumlar olduğu görülmektedir. Belgeselde, Kıbrıslı Türkler “iyi” ve “mağdur” karakter konumundadır. Mesela belgesel, Kıbrıslı Türklerin, adada olayların başladığı dönemdeki durumundan şu şekilde bahsetmektedir:

Bu arada kimseler Türklerin varlığının dahi farkında değildi. Adeta görmezlikten geliniyordu. Toplam nüfusun % 20’sini oluşturan ve adanın dört bir yanına yayılmış yüz bin Türk, genelde tarım, esnaflık ve memuriyetle hayatını kazanıyordu. Rumlarla karma mahalle ve köylerde oturdukları için olayların dışında kalmalarına rağmen iç mücadelede İngilizlerin cezalandırmalarından paylarını alıyorlar; ancak seslerini duyuramıyor, haklarını arayamıyorlardı.

Bundan başka belgeselde, Kıbrıs’ta 1963 olayları sonrasında Kıbrıslı Türklerin hayatlarına dair şöyle bir yorum yapılmıştır:

Aradan geçen yıllarda Türk toplumu anklavlara girip birlikte yaşayarak can güvenliğini korumaya başlamıştı. Ancak, üzerlerindeki baskı bitmemişti. Yiyecek zor bulunuyor. Dış dünya ile temas yok gibi, dolaşma özgürlüğü de son derece

kısıtlı.

Bunun yanısıra belgesel Kıbrıslı Türklerin, Türkiye’deki “soydaşları” ve Türk ordusu tarafından kurtarılmayı bekledikleri şeklinde bir anlatıma da başvurmuştur: *“Özellikle Türk toplumu, mutlaka Türk askerini yanı başında görmek istiyordu, her geçen saat ölü ve yaralı sayısının yükseldiği bildiriliyor. Toplumdan yardım çığlıkları yükseliyordu.”* Ancak belgeselde, Kıbrıslı Türkler “mağdur” durumda olduğu kadar “fedakar”, ”cesur” bir konumdadır. Örneğin, Rauf Raif Denktaş mücahitlerin durumunu şöyle anlatmaktadır:

Bizim gençlerin yanına gittim. Mevzilerinin üzerinde 10,12 mermileri kalmış. Tam o saat kadınlar yemek getiriyor çocuklara. Ve yemek istemeyiz, mermi isteriz diye ağlıyorlar. Yemeği geri gönderiyorlar. Saç, sakal büyümüş. O vaziyeti de gördüm. Dedim: Bu bitince ne olur? Dediler ki: Mahalle içerisine gireceğiz, taşla, sopayla yapabileceğimizi yaparız.

Kıbrıs sorunu ve Kıbrıslı Türkler, *Kıbrıs Belgeseli*’nde resmi söylemle paralel giden politikacı, bürokratlar ve ordu mensupları tarafından anlatılmıştır. Özellikle belgeselde Kıbrıslı Türkler mağdur bir toplum olarak gösterilmiştir. Bununla birlikte belgeselde sürekli olarak, Kıbrıslı Türk toplumunun Türkiye’nin yardımı olmadığı takdirde yok edileceği mesajı verilmeye çalışılmıştır.

Hangi Kıbrıs belgeselinde ise Kıbrıslı Türkler, sözünü söyleyen, kendini iyi ifade eden bir toplum olarak gösterilmektedir. Bu da belgeselin yapıldığı dönemle ilişkilidir. Zira 2000’li yıllardan itibaren Kıbrıs’ta yaşanan ekonomik ve siyasi gelişmeler Kıbrıslı Türklerin kitlesel gösterilerine neden olur. Kızılyürek’e göre Denktaş’ın Kuzey Kıbrıs’ı Türkiye’nin vilayeti gibi yönetmesi, Türkiye’den sürekli Kıbrıs’a nüfus taşınması,

Gazeteci Kutlu Adalı'nın öldürülmesi ve tüm bunlara ek olarak ekonomik bunalımların yaşanması Kıbrıslı Türklerin barış için yollara dökülmesine neden oldu (Kızılyürek, 2003b:48). *Hangi Kıbrıs* belgeselinde de Annan Planı'nın kabulü ve AB'ye üyelik için bir dizi kitlesel eylemler yapıldığı gösterilmiş ve Kıbrıslı Türklerin düşüncelerine yer verilmiştir:

Bireysel kurtuluş değil; artık toplumsal kurtuluşa yöneldi herkes ve ilk defa bir bütünlük içerisinde Kıbrıslı Türkleri gördüm. Kendi önündeki engelleri aşmak için birlikte hareket etme ihtiyacını çok açık bir şekilde, meydanlara toplanarak ifade etiler (Ali Erel, K.K.T.C Ticaret Odası Başkanı).

Kıbrıs Türk halkı, barış için çok büyük çaba harcamıştır. Mitingler düzenlemiştir. Yürüyüşler yapmıştır. Birçok insanımız vatan haini damgasını yemiştir; yılmamıştır (Ertan Birinci Genç TV Sahibi).

Belgesel, 23 Nisan 2003'te adanın her iki tarafında da geçişe izin verilmesini şu şekilde yorumlamaktadır: “Türk yönetimi halkın bu büyük baskısı karşısında 23 Nisan 2003'te iki noktada sınırı geçişlere açmaya karar verdi”. Bu şekilde bir yaklaşımla belgesel, hükümetin verdiği kararda toplumun ne kadar etkin olabildiğinin altını çizmektedir. *Hangi Kıbrıs* belgeseli, sadece barışı destekleyen, Kıbrıs'ın AB üyeliğine olumlu bakan kişilere değil bunun aksini düşünen insanlara da yer vermiştir. Sözlü tarih disiplininin yararlanan *Hangi Kıbrıs* belgeseli, sadece konu hakkında bilirkişilerin görüşlerini değil olayları yaşayan insanların fikirlerini, deneyimlerini konu etmiştir. Bu yaklaşımla, Kıbrıslı Türk toplumu “zayıf düşmüş”, “mağdur” bir konumda değil, düşüncelerini açıkça aktaran, geleceği için kararlar veren ve bunun için mücadele eden bir toplum olarak gösterilmiştir.

b-Kıbrıslı Elenler

Kıbrıs sorununda yaşanan çatışmalardan kimi zaman etkilenen kimi zaman olaylara neden olan ve yapılan anlaşmalardaki karar mekanizmasında bulunan taraflardan biri de Kıbrıslı Elenlerdir. *Kıbrıs Belgeseli* ve *Hangi Kıbrıs* belgesel filmlerinin, Kıbrıslı Elen kimliğini tasavvur etmede ve Kıbrıslı Elenlerin, Kıbrıs sorunundaki konumlarını aktarmada farklılık gösterdiği incelenmiştir.

b.1. Kimlik

Kıbrıs Belgeseli, Kıbrıslı Elenlerden, “Rum” olarak bahsetmektedir. Bu nedenle de belgesel, tıpkı Kıbrıslı Türk kimliğini “Türklüğe” indirgediği gibi Kıbrıslı Elen kimliğini de salt “Yunanlı” kimliğine indirgemiş, adalı olmanın getirdiği kültürel özellikleri veya farklılıkları saf dışı etmiştir. Bunun dışında üzerinde durulması gereken diğer bir nokta ise “Rum” kelimesinin/kimliğinin anlamıdır. Sözlükte Rum kelimesi şöyle geçmektedir: “Müslüman ülkelerde yaşayan Yunan asıllı kimse”. *Kıbrıs Belgeseli*, Kıbrıslı Elenlerden Rum olarak bahsetmekle, aslında adanın gerçek sahibinin Türkiye olduğu söylemini örtülü olarak yeniden üretmektedir.

Hangi Kıbrıs belgesel filmi ise adada iki halkın varlığından bahsetmiş olsa da ideolojik bir tercih olarak Kıbrıslı Elenlerden “Kıbrıslırum” olarak söz etmektedir. Kıbrıslırum tabiri, Rum olmayı Kıbrıslılığa eklemleyen ve özellikle Kıbrıslılık kimliğine vurgu yapan bir tercihtir. Böylece belgesel, Kıbrıslı Elenlerin, Yunanistan’da yaşayan Yunanlılardan farklı kültürel özelliklere de sahip olduğu şeklinde bir yaklaşımı benimsemektedir. Ancak, Kıbrıslı Elenlerden “Kıbrıslırum” olarak bahsetmek Kıbrıslı Türklerle olan farklılıklarını göz ardı etmekle ilgilidir. Bu aslında belgeselin iki halkın

tek bir ulus, tek bir toplum gibi olması isteğini dolaylı olarak dile getirmektedir. Bunun dışında, *Hangi Kıbrıs* belgeselinde Kıbrıslı Elenlerin için argo kelime olan “gavur”un kullanıldığı da görülmüştür. Zira gavur, Müslüman olmayan kimse, Hristiyan veya merhametsiz, acımasız, inatçı demektir (Türk Dil Kurumu, Türkçe Sözlük, 1998:816). “Gavur”, *Hangi Kıbrıs* belgeselinde milliyetçi Kıbrıslı Türkler tarafından Kıbrıslı Elenleri kötülemek için kullanılmıştır. Belgeselde, bazı milliyetçi kesimlerin Kıbrıslı Elenlerden gavur olarak bahsetmesi söz konusu topluma merhametsiz, acımasız gibi negatif anlamlar yüklediklerini göstermektedir. *Hangi Kıbrıs* belgeseli bu tip bir milliyetçi yaklaşıma belgesel boyunca eleştiri getirmektedir.

b.2.Tasvir ve Anlatım

Kıbrıslı Elenler, *Kıbrıs Belgeseli*’nde kötü bir karakteri temsil etmektedir. Yani, Kıbrıslı Türklerin iyi karakteri karşısında Kıbrıslı Elenler kötülük yapan bir karakteri simgelemiştir. Nitekim belgeselde, sürekli Kıbrıslı Elenlerin Kıbrıslı Türklere yaptıkları sunulmakta ve Kıbrıslı Türkleri katledişleri gösterilmektedir. Bunun birlikte belgeselde bir ordu mensubu tarafından Kıbrıslı Elenler, “düşman” olarak anlatılmaktadır. Belgesel bu kanıyı pekiştirmek için ise sadece Kıbrıslı Elenlerin çıkardığı çatışmaları ve olayları göstermiş ve sıkça Kıbrıs’ı Yunanistan’a bağlamak isteyen EOKA örgütünün faaliyetlerine odaklanmıştır:

EOKA, Türk toplumuna karşı saldırılarını birden artırdı. Özellikle, İngiliz idaresinin Türkleri polis hizmetine alması, silahların onlara daha fazla çevrilmesine yol açıyor, onları karşı karşıya bırakıyordu. Rumlara göre, İngiltere’nin böl ve yönet politikası artık başlamıştı. Her ay yeni bir olay çıkıyor, her olayda da Türkler öldürülüyordu.

Belgeselde, Kıbrıslı Elenler uslanmaz ve de hatalarından ders almaz bir toplumu canlandırmaktadır: “*Türkler nasıl olsa gelemez, Batı dünyası onları bırakmaz diye Rum yönetimi tutumunu hiç değiştirmede. Hatta bu arada Ankara’dan gelen bir ses, İnönü’nün uyarısı dikkate alınmadı.*” Belgesele göre, Kıbrıslı Elenlerin değiştirmedikleri “hatalı” tavırları nedeniyle birçok kez Türkiye Kıbrıs’a askeri müdahale yapma kararı vermiştir:

Her seferinde Kıbrıs’a hayat veren Londra –Zürih anlaşmaları biraz daha yıprandı. Ancak, bu krizlerin özellikle 1967 olaylarının iki önemli etkisi oldu. İlki Türkiye’yi tam anlamıyla uyarmasıyla, Ankara bu işin böyle gitmeyeceğini anladı. Günün birinde aynı durumun tekrarlayabileceğini gördü ve son derece ciddi askeri hazırlığa başladı. Rumlar adeta Türkiye’yi zorla bu yola itmişti.

Belgesel, sürekli Kıbrıslı Elenlerin, Kıbrıslı Türkleri katlettikleri ve yapılan anlaşmaları bozduklarını anlatmaktadır. Ada’daki huzurun Kıbrıslı Elenler yüzünden sağlanamadığı ve sürekli engellere takıldığı fikriyle ilerleyen belgesel, klasik filmsel anlatı tekniğiyle kurgulanmıştır. Bu tarz bir anlatım biçiminde filmin sürdürülmesi için “çatışma” ve “gerilim” ortamı yaratılması gerekiyor; *Kıbrıs Belgeseli*’nde de bu çatışma ortamı Kıbrıslı Elenlerin tutumları üzerinden devam etmiştir. Kısaca, çatışmanın geliştirildiği bölümde eylemler ve karşı eylemler yer almalı, tarafların amaçlarına ulaşmaları engeller yaratılarak geciktirilmelidir. Bu süreçte yaşananlar ana karakterin kişilik yapısının bir özelliği, olaylara bakış açısı, amaca ulaşmadaki başarı ya da başarısızlığı açısından değişmesine-gelişmesine neden olmalı, eylemler birbirine bir sonraki eyleme neden olacak koşulları içerecek biçimde bağlanmalıdır (Field’ten aktaran Küçük Kurt, 2004:24). Böylece belgesel, Kıbrıs sorununun çözüme kavuşmasının ve Kıbrıslı Türklerin adada huzur içinde yaşamalarının Kıbrıslı Elenler tarafından

engellendiği, Türkiye'nin ise buna karşı yeni çözüm planları gündeme getirdiği şeklinde bir anlatıma başvurmaktadır.

Hangi Kıbrıs belgeseli ise resmi anlatımlardan farklı olarak Kıbrıslı Elenleri, genel anlamda çözüm isteyen bir toplum olarak göstermektedir. Kıbrıslı Elen milliyetçilerin görüşlerine de yer veren belgesel, aslında bu toplumun artık savaş istemediği ve çözümden yana olduğu mesajını vermektedir. Resmi ideoloji çizgisindeki klasik anlatımlarda Kıbrıslı Türklerin düşmanı olarak bahsedilen Kıbrıslı Elen toplumu *Hangi Kıbrıs* belgeselinde bu toplumun dostu, arkadaşı olarak da gösterilmiştir. 20 yıl sonra sınıf arkadaşlarını gören Kıbrıslı Elen duygularını belgeselde şu şekilde aktarmaktadır: *“Birbirimize hiç ayrılmamış gibi sarıldık. Bütün günü birlikte geçirdik. Bir nesilden diğer nesle aktarılan kin ne kadar güçlü olursa olsun, bunu asla kendi çocuklarımıza aktarmayacağımıza dair birbirimize söz verdik.”* Kıbrıs'ın kuzeyinde kalmış köylerini ziyarete giden biri ise: *“Kıbrıslı Türklerle tekrar birlikte olduğumuz için Tanrıya şükrediyorum. Kıbrıslı Türkler bizim kardeşlerimiz”,* demektedir. Kıbrıs'ta Kıbrıslı Elenlerden ve Kıbrıslı Türklerden oluşan iki toplumlu koronun şeflerinden biri ise: *“Müzik sayesinde insanları bir araya getirdik. Birbirlerini sevmeyi, konuşmayı, farklılıklarını da benimsemeyi ve birbirlerini sevmeyi öğrendiler. Biz sadece bir koro değiliz, bir aileyiz”* demektedir.

Kısaca, Kıbrıslı Elenler, *Kıbrıs Belgeseli*'nde düşman ve kötü bir toplum olarak anlatılmakta, *Hangi Kıbrıs* belgeselinde ise adayı Kıbrıslı Türklerle paylaşan ve düşman olmanın aksine Kıbrıslı Türklerin dostları olarak anlatılmaktadır.

c- Ordu (TSK)

Türk Silahlı Kuvvetleri(TSK), Kıbrıs sorunundaki konumu nedeniyle *Kıbrıs Belgeseli* ve *Hangi Kıbrıs* filmlerinde konu edilmiştir. Fakat her iki belgeselde de ordu, farklı bir bakış açısıyla ele alınmıştır. *Kıbrıs Belgeseli*'nde ordunun tutumu ve yaptıkları resmi bir bakış açısıyla anlatılıp değerlendirilirken *Hangi Kıbrıs* belgeselinde Kıbrıslı Türk ve Kıbrıslı Elen halklarının değerlendirmeleriyle sorgulanmıştır. Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK), Türkiye'nin iç ve dış politikasında alınan kararlarda önemli yere sahip özerk bir kurumdur. Zira Tanel Demirel'e göre, TSK kurumsallaşmış, kendisine güven duyulan, aranan ve başvurulmuş bir kurum olarak algılanmaktadır. Bu sonucun ortaya çıkışında etkili olan faktörler arasında, ordunun Türkiye Cumhuriyeti Devletinin kuruluşunda oynadığı rol, kendisine biçtiği koruma ve kollama misyonunun ayrıcalıklar kadar sorumluluklar da yüklediğinin bilinci içinde hareket etme eğilimi, toplumsal yapının çeşitli özellikleri, demokratik siyaset ve sivil kurumların zaafiyeti sayılabilir (Demirel, 2006:346).

Hatta TSK dış politikada iç politikada olduğundan çok daha geniş bir kurumsal özerkliğe sahip olabilmekte ve Kıbrıs ve Ege sorunları, Kürt sorunu, Kuzey Irak'taki gelişmeler, İsrail ile ilişkiler gibi Türk dış politikasının netameli ve hassas konularında kendini üst yetkili olarak görmektedir (İnsel; Bayramoğlu, 2006:11). TSK, Kıbrıs'a Türkiye'nin güvenlik sorunu olarak bakmasının yanında Kıbrıslı Türklerin adadaki varlıklarını koruma misyonunu da üstlenmektedir. *Kıbrıs Belgeseli* de Türk dış politikasının önemli konularından biri olan Kıbrıs konusunda TSK'nın askeri müdahalelerini olumlu bir yaklaşım tarzıyla ortaya koymaktadır. Belgele göre TSK, 1974 müdahalesiyle Kıbrıslı Türkleri koruma ve kollama görevini başarılı bir biçimde

yerine getirmiş ve Kıbrıslı Elenlerin zulmünden kurtarmıştır. TSK, barış ve huzuru iki halkın ayrı yaşamasında görmektedir. Bu yaklaşım, belgeselin söylem yapısıyla da yeniden pekiştirilmiştir.

Öte yandan *Hangi Kıbrıs* belgeseli, TSK'nın Kıbrıs politikalarına ve adaya 1974'te gerçekleştirdiği askeri müdahaleye eleştirel bakmaktadır. Belgesel, ordunun müdahalesiyle adanın ikiye bölündüğünü ve adanın kuzeyinde oluşturulan statüko neticesinde Kıbrıslı Türklerin zorluklar yaşadığına dikkat çekmektedir. Belgeselde gazeteci yazar Arif Hasan Tahsin ve Şener Levent, 74 sonrası oluşan düzende Kıbrıslı Türklerin söz sahibi olamadığını vurgulamakta, dönemin Lefkoşa Belediye Başkanı Kutlay Erk ise, *“Türkiye’deki ordunun tavrından ciddi endişelerimiz vardır; bunu açıkça söyleyebilirim. Sadece zaman zaman farklı tavırlar daha umut veren tavırlar görebiliyoruz,”* demektedir. Ayrıca belgesel, Kıbrıslı Elenlerin TSK'nın Kıbrıs'taki varlıklarından dolayı endişeleri olduğuna da yer vermektedir: *“Kıbrıslırumların korkusu; Türk ordusunun burada olmasından ve Türkiye'nin yakınlığından dolayı.”*

Özetle, *Kıbrıs Belgeseli*'ne göre TSK, Kıbrıslı Türklerin korunması ve Türkiye'nin olası bir Yunan saldırısına karşı güvenliğini sağlayabilmesi açısından başarılı bir askeri müdahale yapmış ve adanın yaklaşık olarak yüzde 35'lik gibi bir bölümünü ele geçirmiştir. Bunun yanı sıra TSK, gerekli askeri donanıma sahip, dış ülkelerin bürokratları tarafından takdir gören titiz ve güçlü bir kurumdur. *Hangi Kıbrıs* belgeselinde ise TSK, Kıbrıs adasının ikiye bölünmesine neden olan, adanın kuzeyinde oluşturulan düzenle Kıbrıslı Türklerin yaşam alanlarına müdahale eden ve Kıbrıslı Elenlerin adadaki varlıklarından endişe duyulan bir kurumdur. *Kıbrıs Belgeseli*, ordunun varlığını yüceltip, onu tıpkı bir kahraman gibi karakterleştirirken, *Hangi Kıbrıs* belgeseli

adada yol açtığı zararlara dikkat çekmektedir.

SONUÇ

İkinci Paylaşım Savaşı sonrasında Kıbrıslı Elen burjuvazisinin yönlendirmesiyle, Yunanistan'a bağlanmayı talep eden Kıbrıslı Elenler, önceleri İngiliz sömürge yönetimiyle sonrasında da Kıbrıslı Türklerle çatışmıştır. İngiltere, bu dönemde Kıbrıs'ın sömürgesi olarak kalamayacağını tahmin ettiğinden böl ve yönet politikasını Kıbrıs'ta uygulamaya koymuştu yani polislik görevine Kıbrıslı Türkleri getirerek Kıbrıslı Elenlerle çatışmasına zemin hazırlamıştı. Türkiye ise İngiltere'nin 1956 yılında Londra Konferansı'na davetiyle Kıbrıs sorununa taraf olmuştur. 1955 yılına kadar Türkiye'nin "Kıbrıs diye bir meselesi" olmadığını söyleyen Türk politikacılar, İngiltere'yle geliştirdiği politika neticesinde Kıbrıs sorununda üç farklı siyaset izler. İlk olarak Kıbrıs'ın İngiltere'ye kalmasını destekleyen Türkiye, sonrasında Kıbrıs'ın kendisine geri verilmesini talep eder ve adanın, fiili olarak ikiye bölünmesine kadarki süreçte, Kıbrıslı Elenler ve Kıbrıslı Türkler arasında taksim edilmesi siyasetini yürütür.

1950'lerin ortasından günümüze değin, Türkiye resmi politikasında Kıbrıs sorununu "milli bir davası", Kıbrıs'ı "yavru vatanı", Kıbrıslı Türkleri de "soydaşları" olarak milliyetçi bir anlayışla tanımlamaya devam etmektedir. Ancak milliyetçi bir politik yapılanmanın arka planında dış güçlerle olan ilişkilerin ve stratejik çıkarların olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Günümüze kadar çözüme ulaşmayan Kıbrıs sorunu, Türkiye'nin sürekli gündeminde olan bir konu olarak durmaktadır. Zira Kıbrıs sorunu gerek yazılı gerek görsel medya aracılığıyla gündeme gelmektedir.

Bu çalışmada Türkiye'de üretilen belgesel filmlerde Kıbrıs sorununun nasıl sunulduğu araştırılmıştır. Bu nedenle de araştırmada, Türkiye'nin Kıbrıs konusundaki resmi politikasına odaklanılmıştır. Çünkü çalışmada resmi ideolojinin, belgesel filmleri

nasıl etkilediği sorgulanmıştır. Çalışma kapsamında resmi politik çizgide olan “*Kıbrıs Belgeseli*” ve eleştirel politik çizgiye yakın olan “*Hangi Kıbrıs*” belgesel filmleri incelenmiştir. Aynı zamanda her iki belgeselde de, Kıbrıs sorununun, Kıbrıslı Türklerin, Kıbrıslı Elenlerin ve TSK’nın sunuluş biçimleri konu edilmiştir.

“*Kıbrıs Belgeseli*”, Kıbrıs sorununun ortaya çıktığı 1950’li yıllardan KKTC’nin kuruluşuna kadar olan dönem üzerinde durmuş bir belgesel filmidir. Söz konusu belgesel tamamen Kıbrıs sorununa vakıf olmuş politikacı ve ordu mensubu kişilere yer vermiştir. Bu da *Kıbrıs Belgeseli*’nin, Türkiye’nin Kıbrıs politikasındaki resmi söylemiyle tamamen paralel gitmesine neden olmuştur. Keza *Kıbrıs Belgeseli*, Kıbrıs sorununu anlatırken resmi tarihe başvurarak anlatmakta ve resmi bakış açısıyla Kıbrıs sorununu değerlendiren kişilerin görüşleriyle anlatımını pekiştirmektedir. Dolayısıyla resmi söyleme başvuran belgesel, Kıbrıs sorununun Kıbrıslı Elenlerin milliyetçilik duyguları nedeniyle başladığı şeklinde bir anlatıma gitmiştir. Zira belgesele göre 1963/1967 krizleri sadece Kıbrıslı Elen örgütü olan EOKA nedeniyle yaşanmıştır. Kıbrıs’ın uzun yıllar Osmanlı idaresinde kaldığını ve Kıbrıslı Türklerin Osmanlı’nın torunu olduğunu vurgulayan belgesel, Türkiye’nin 1963/1967 krizlerinde askeri müdahale kararları almasını ve 1974 askeri müdahalesini de doğru bir tavır olarak ele almaktadır.

Bunun yanı sıra, Türkiye’nin darbe yönetiminden sivil yönetime geçtiği bir zaman diliminde üretilen *Kıbrıs Belgeseli*, yapıldığı dönemin politikalarını da yansıtmaktadır. Söz konusu dönemde askeri bürokrasi, Türkiye’nin dış politikasında etkili olduğundan, dönemin Özal hükümeti, liberal bir ekonomiyi Türkiye’de uygulamaya koyarken Kıbrıs sorununa ilişkin geleneksel politikadan kop(a)mamıştır. *Kıbrıs Belgeseli* de ağırlıklı olarak Kıbrıs sorununa vakıf olmuş ordu mensuplarının ve

politikacıların düşüncelerine yer vermiş ve bir anlamda Türkiye’de egemen olan resmi milliyetçi politikaların söylemlerini yinelemiştir. Ayrıca, belgeselde Özal hükümeti döneminde başlatılan liberal politikanın izlerini görmek de mümkün. *Kıbrıs Belgeseli*, KKTC’de uygulamaya geçilen liberal bir siyaset anlayışından bahsetmektedir. Zira bu dönemde Özal hükümeti, Kıbrıs’a ekonomik yatırımlar başlatmıştır. *Kıbrıs Belgeseli*’nin görsel yapısı incelendiğinde, resmi ve milliyetçi politikaları pekiştirmeye yönelik öğeler kullanıldığı görülmektedir. Belgeselde, Kıbrıslı Elenlerin başlattığı çatışmalar, yine Kıbrıslı Elenler tarafından talan olmuş evler ve iş yerleri, göç etmek zorunda kalan Kıbrıslı Türkler görüntü olarak kullanılıp, Kıbrıslı Elen halkı kötülenmeye çalışılmıştır. Ayrıca belgeselde, Türk Silahlı Kuvvetleri’ne bağlı askerler gösterilmiş ve yine TSK’nın Kıbrıs’a gerçekleştirdiği müdahale anı görkemli şekilde görüntülerle anlatılmıştır.

Kıbrıs Belgeseli’nin anlatı yapısı incelendiğinde ise, filmsel anlatı tekniğine başvurduğu görülmektedir. Diğer bir deyişle, *Kıbrıs Belgeseli* kurgu filmleri andıran bir anlatı özelliğine sahiptir. *Kıbrıs Belgeseli*, filmsel anlatı tekniği olan; denge- dengenin bozulması-dengenin yeniden kurulması şeklinde bir anlatıma başvurmuştur. Buna göre belgeselde, Kıbrıs’ın Osmanlı idaresinde olduğu dönem denge, İngiliz sömürgesinde olduğu dönem dengenin bozulması, Türk Silahlı Kuvvetleri’nin askeri müdahalesi dengenin yeniden sağlanması aşamalarını oluşturmaktadır. Belgeselde dengeyi bozan kesim Kıbrıslı Elenler ve dengenin bozulmasından ötürü zarar gören kesim Kıbrıslı Türkler olurken, dengeyi yeniden sağlayan kesim Türk Silahlı Kuvvetleri dolayısıyla Türkiye olmaktadır. Bundan yola çıkarak belgeselin, Kıbrıslı Elenleri kötü(düşman), Kıbrıslı Türkleri mağdur ve Türk Silahlı Kuvvetleri’ni kahraman bir karakter gibi gösterdiğini söyleyebiliriz.

2004 yapımı olan *Hangi Kıbrıs* belgesel filmi ise üretildiği döneme uygun olarak Kıbrıs sorununu ve Annan Planı'nı röportaj yaptığı kişilerle tartışmış ve değerlendirmiştir. Kıbrıslı Türk ve Kıbrıslı Elen toplumlarının çeşitli kesimlerinin düşüncelerine yer veren belgesel, çoğunlukla röportajlarını doğal ortamlarda gerçekleştirdiğinden sözlü tarih çalışmasından yararlanmıştır. Belgesel, insanların gündelik hayatlarına, deneyimlerine yer verirken aynı zamanda onların mutlu ve üzüntülü olma hallerini göstererek konuya doğallık ve de filmsel anlatı özelliğinde görülen dramatik unsurlar katmıştır. Belgesel, Kıbrıslı Türk ve Kıbrıslı Elen toplumlarının düşüncelerine yer verdiğiinden, ABD, NATO ve Türkiye'nin Kıbrıs sorununa dair politikalarını eleştirdiğinden resmi ideolojiden kimi yönleriyle ayrılmıştır. Ayrıca belgesel, anlatımında resmi ideolojiden farklılaştığı yönlerini görsel olarak da içinde barındırmıştır. Örneğin Kıbrıslı Türklerin ve Kıbrıslı Elenlerin milliyetçi simgelerini hala yaşadıkları bölgelerde var etmelerini eleştirerek göstermiştir. Ayrıca Kıbrıslı Türkleri ve Kıbrıslı Elenleri, *Kıbrıs Belgeseli* gibi mağdur veya kötü karakterler şeklinde değil adada yaşananlara dair sözünü söyleyen halklar olarak konu etmiştir.

Ancak belgesel, Kıbrıs sorununun oluşmasını, iki toplumun çatışmasını salt dış güçlerin milliyetçiliği kışkırtmasına bağlamakta ve iç etkenlerin diğer bir değişle Kıbrıslı Elen ve Kıbrıslı Türk burjuva sınıflarının çıkarları nedeniyle Kıbrıs'ta yarattığı çatışma ortamını görememekte ve eleştirel/analitik bir yaklaşım sunamamaktadır. Aynı zamanda belgesel, AKP hükümetinin Kıbrıs sorununa ilişkin resmi politikasında değişikliğe gittiği dönemde üretildiğinden tamamiyle eleştirel bir bakışa sahip olmamakta ve dönemin resmi politikasını yansıtmaktadır. Dolayısıyla resmi ideoloji, Kıbrıs sorununa dair eleştirel yaklaşım öğeleri taşıyan bir belgesel çalışmasını da içine

olarak söylemlerini pekiştirmektedir.

Sonuç olarak, bu çalışmada incelenen her iki belgesel de Kıbrıs sorununun ortaya çıkmasını salt milliyetçiliğe bağlamakta, sınıfsal çatışmaları ve çıkarları göz ardı ederek egemen söylemin Kıbrıs sorununa dair resmi politikasını yinelemektedir. Öte yandan iki belgesel de söylemini ve kurgusunu resmi ideolojinin kurduğu alan içinden ürettiğinden, dönemin egemen politikası ve söylemleri dışında bir çizgi geliştirememişlerdir. Bilakis gerçekte olan bağları nedeniyle onu yeniden kurgulamış ve üretmişlerdir.

KAYNAKÇA

- Adamson, B. Fiona, (2001), **Democratization and the Domestic Sources of Foreign Policy: Turkey in the 1974 Cyprus Crisis**, Political Science Quarterly, Sayı 116.
- Ahmad, Feroz, (2007), **Bir Kimlik Peşinde Türkiye**, (Çev. Sedat Cem Karadeli), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Akansel, Ali, (1974), **Amerikan Emperyalizmi ve Kıbrıs'ın Bağımsızlığı**, İlke, Ağustos 1974, Sayı 8.
- Alankuş, Kural, (1995), **Kıbrıs Sorunu ve Kıbrıslı Türk Kimliği**, Birikim, Eylül 1995, Sayı 77.
- Alpakaya, T. Gökçen, (2002), "Türk Dış Politikası"nda Milliyetçilik", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce**, Cilt 4. Milliyetçilik içinde, Bora Tanıl;Gültekinil Murat (Ed.), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Alper, Emin (2002), **Milliyetçilik-Modernleşme Geriliminde "Ortanın Solu" ve Ecevit**, Toplum ve Bilim, Yaz 2002, Sayı 93.
- An, Ahmet, (1998), **Kıbrıslılık Bilincinin Geliştirilmesi**, Lefkoşa: Galeri Kültür Yayınları.
- An, Ahmet, (2003), **Kıbrıs Nereye Gidiyor**, İstanbul: Everest Yayınları.
- An, Ahmet, (2005), **Kıbrıs'ta Fırtınalı Yıllar 1942–1962**, Lefkoşa: Galeri Kültür Yayınları.
- An, Ahmet, (2006), **Kıbrıs Türk Toplumunun Geri Kalmışlığı (1892–1962)**, Girne: Şadi Kültür ve Sanat Yayınları.
- Anagnostopoulou, Sia, (2003), **Kıbrıs: Yunanlılık ve Türklükten Ortak Kıbrıslılığa**, (Çev. Foti Benlisoy), Birikim, Nisan 2003, Sayı 168.
- Artuç, İbrahim, (1989), **Kıbrıs'ta Savaş ve Barış**, İstanbul: Kastaş A.Ş. Yayınları.
- Aydın, Taner, (1974), **Kıbrıs'ta Bugüne Nasıl Gelindi?**, İlke, Ağustos 1974, Sayı 8.
- Aydın Taner, (1974), **Finans Kapital, Kıbrıs Türkleri ve Federasyon**, İlke, Eylül 1974, Sayı 9.
- Aydın Erdoğan, (2006), "Kıbrıs: Türk Dış Politikasının Gordiom Düğümü", **Milliyetçilik Türkiye'nin Çıkmazı** içinde, İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Aydın Erdoğan, (2006), "Kıbrıs'ta Çözumsuzlük Nereye Kadar?", **Milliyetçilik Türkiye'nin Çıkmazı** içinde, İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Aytekin, Hakan, (2004), **"Belleğin Peşindeki "Sözlü Tarih" Sözlü Tarihin Peşindeki Belgesel Sinema**, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

- Baker, Ulus, (1995), **Yüzeydeki Çatlak**, Birikim, Eylül 1995, Sayı 77.
- Beratlı, Nazım, (1999), **Kıbrıslı Türklerin Tarihi İngiliz Dönemi**, Cilt 3, Lefkoşa: Galeri Kültür Yayınları.
- Bernanzdez, Georges (1988) “ Kıbrıs Komünist Partisi ve Milliyetçilik”, **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi**, Cilt: 6 içinde, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bora, Tanıl, (1995), **Türk Milliyetçiliği ve Kıbrıs**, Birikim, Eylül 1995, Sayı 77.
- Bora, Tanıl, (1995), “Türkiye’de Milliyetçilik Söylemleri: Melez Bir Dilin Kalın Lügati”, **Milliyetçiliğin Kara Baharı** içinde, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bölükbaşı, Süha, (2001), **Barışçı Çözünsüzlük**, Ankara: İmge Kitabevi.
- Bryant, Rebecca, (2007), **Tebaadan Vatandaşa Kıbrıs’ta Modernite ve Milliyetçilik**, (Çev. Seyhan Özmenek), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Canefe, Nergis, (2007), “Türklük Tarihi ve Kıbrıs: Kıbrıslı Türk Kimliğinin Hikayelenmesinde Bir Yolağzı”, **Milliyetçilik Bellek ve Aidiyet**, (Çev. Deniz Boyraz) içinde, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Çeçen, Anıl, (2005), **Kıbrıs Çıkmazı**, İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları.
- Çivi, Halil, (2004), “Dünü ve Bugünü ile Kıbrıs”, **Kıbrıs ve Geleceği** (Der. İrfan Kalaycı) içinde, İstanbul: Nobel Yayın.
- Demirel, Tanel, (2006), “Türk Silahlı Kuvvetleri’nin Toplumsal Meşruiyeti Üzerine”, **Bir Zümre, Bir Parti Türkiye’de Ordu** (Der. Ahmet İnsel- Ali Bayramoğlu) içinde, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Demirer, Temel, (2006), “Resmi İdeoloji(k) Tarih=Yalan/Tabu”, **“Derin” Milliyetçiliğin Siyasal İktisadı** (Sibel Özbudun- Temel Demirer) içinde, Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Druşotis, Makarios, (2005), **Karanlık Yön EOKA**, (Çev. Öztürk Yıldırım Bora), Lefkoşa: Galeri Kültür Yayınları.
- Druşotis, Makarios, (2006), **Kıbrıs 1970–1974 EOKA B, Yunan Darbesi ve Türk İstilas**, (Çev. Ali Çakıroğlu), Lefkoşa: Galeri Kültür Yayınları.
- Ellis, John (1998), **Televizyonun Anlatısı**, Ankara Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Yıllık 1997–1998 içinde, (Çev. Ayşe İnal). Ankara.
- Evre, Bülent, (2004), **Kıbrıs Türk Milliyetçiliği Oluşumu ve Gelişimi**, Lefkoşa: Işık Kitabevi Yayınları.
- Ferro, Marc, (1995), **Sinema ve Tarih**, (Çev. Turhan Ilgaz, Hülya Tufan), İstanbul: Kesit Yayıncılık.
- Fırat, M. Melek, (1997), **1960–1971 Arası Türk Dış Politikası ve Kıbrıs Sorunu**, Ankara: Siyasal Kitabevi.

- Fırat, M. Melek (2003a), “Yunanistan’la İlişkiler”, **Türk Dış Politikası, Cilt 1, 1919–1980 içinde**, Baskın Oran (Ed.), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Fırat, M. Melek (2003b), “Yunanistan’la İlişkiler”, **Türk Dış Politikası, Cilt 2, 1980–2001 içinde**, Baskın Oran (Ed.), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Günsev, Mesut, (2004), **20 Temmuz 1974, Savaş Vakti Kıbrıs**, İstanbul: Alfa Basım Yayım.
- Güven, Erdal, (2003), **Helsinki’den Kopenhag’a Kıbrıs**, İstanbul: Om Yayınevi.
- Hakkı, M. Murat, (2006), **Kıbrıs Çıkmazı**, İstanbul: Emre Yayınları.
- Harman, Doğan, (1990), **Emperyalizm Kıbrıs ve AKEL**, Lefkoşa: Kıbrıslı Yayınları.
- Hasgüler, Mehmet, (1995), **TC’den Kıbrıs’a Dış Müdahaleler**, Birikim, Temmuz 1995, Sayı 77.
- Hasgüler, Mehmet, (2004a), Akdeniz’in En Yaşlı Sorunu: Kıbrıs, **Kriz Üçgeninde Türkiye** (Mehmet Hasgüler, Bülent Uludağ) içinde, İstanbul: Anka Yayınları.
- Hasgüler, Mehmet, (2004b), “Annan Planı Öncesi ve Sonrası”, **Kıbrıs ve Geleceği** (Der. İrfan Kalaycı) içinde, İstanbul: Nobel Yayın.
- Hasgüler, Mehmet, (2006), **Kıbrıs’ta Enosis ve Taksim Politikalarının Sonu**, İstanbul: Alfa Yayınları.
- Işık, E. Nuran, (2006), **Milliyetçilik, Popüler Kültür ve “Kurtlar Vadisi”**, Doğu Batı, Ağustos, Eylül, Ekim 2006, Yıl: 9, Sayı 38.
- Işıksal, Hüseyin, (2004), “Kıbrıs Sorunu ve Annan Planı Ekseninde Çözüm Önerileri”, **Kıbrıs ve Geleceği** (Der. İrfan Kalaycı) içinde, İstanbul: Nobel Yayın.
- İnsel, A. ; Bayramoğlu, A. (2006), **Bir Zümre, Bir Parti Türkiye’de Ordu**, İstanbul: Birikim Yayınları.
- Kalodukas, Angelos, (2003), “Kıbrıs Sorunu: 2. Dünya Savaşı’ndan Annan Planı’na”, **Kıbrıs Dün ve Bugün** (Der. Masis Kürkçigil) içinde, İstanbul: İthaki Yayınları.
- Kızılyürek, Niyazi, (1988), **Paşalar Papazlar**, Londra: İstanbul Graphics.
- Kızılyürek, Niyazi, (1993), **Ulus Ötesi Kıbrıs**, Lefkoşa: Kassulitis Ltd.
- Kızılyürek, Niyazi, (2001), **Kıbrıs Sorununda İç ve Dış Etkenler**, Lefkoşa: Işık Kitabevi Yayınları.
- Kızılyürek, Niyazi, (2003a), “Birinci Cumhuriyet’ten Yeni Kıbrıs’a”, **Kıbrıs Dün ve Bugün** (Der. Masis Kürkçigil) içinde, İstanbul: İthaki Yayınları.
- Kızılyürek, Niyazi, (2003b), **Kıbrıs’tan Kofi Annan Geçti: Aktörler, Roller**, Birikim, Nisan 2003, Sayı 168.
- Kızılyürek, Niyazi, (2005), **Milliyetçilik Kısacasında Kıbrıs**, İstanbul: İletişim Yayınları.

- Kilborn, I. ; Izod, J. (1997), **An Introduction to Television Documentary Confronting Reality**, Manchester: Manchester University Press.
- Küçük Kurt, D. Fatma, (2004), “Film Anlatısının ‘Çatışma’ ve ‘Gerilim’ Oluşturacak Biçimde Yapılandırması”, **Sinemada Anlatı ve Türler** içinde, Fatma. D. Küçük Kurt; Ahmet Gürata (Ed.), Ankara: Vadi Yayınları.
- Manisalı, Erol, (2003), **Dünden Bugüne Kıbrıs**, İstanbul: Gündoğan Yayınlar.
- Mavratsas, V. Kaysar, (2000), **Elen Milliyetçiliğinin Kıbrıs’taki Yönleri**, (Çev. Öztürk Yıldırım bora), Lefkoşa: Galeri Kültür Yayınları.
- Öngören, G. Simten, (1991), **Belgesel Filmin Yapısal Gelişimi ve Türkiye’ye Yansıması**, İstanbul: Der Yayınları.
- Öztoprak, Salih, (2007), **Kıbrıs’ta Hasıraltı Belgeler 1925–1975**, Lefkoşa:Galeri Kültür Yayınları.
- Rahvancıoğlu, Münür, (2008a), **Kıbrıslı Türk Devrimci Hareketi**, Elyazması, Kıbrıs.
- Rahvancıoğlu, Münür, (2008b) **Kıbrıs’ta Çözüm Kapıda Mı?**
<http://www.sendika.org/yazi.php?yazi no=15754>
- Rıza, Enis, (2007), “ Sözlü Tarih ve Belgesel Sinema, Tarihin Sivil Olarak Kavranması”, **Belgesel Sinema** içinde, İstanbul: BSB Sinema Eseri Sahipleri Meslek Birliği Yayınları.
- Tahsin, H. Arif, (1995), **Kıbrıs: Türk-Yunan Hesaplaşmasının Rehinesi**, Birikim, Eylül 1995, Sayı 77.
- Tahsin, H. Arif, (2000), **Bir Sese Hasret**, Lefkoşa: Galeri Kültür Yayınları.
- Uzgel, İlhan, (2004), **Uluslar Çıkar ve Dış Politika**, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Varlı, İbrahim, (2004), **Kıbrıs Sorununun Türk Milliyetçiliği Fikrinin Oluşumuna ve Sürdürülmesine Etkisi**, Birikim, Mayıs 2004, Sayı 181.
- Yaşın, Mehmet(1994), “3 Kuşak, 3 Kimlik, 3 Vatan Arasında Bir Türk Azınlık Şiiri: Kıbrıslı Türk Şiiri”, **Kıbrıslı Türk Şiiri Antolojisi** içinde, İstanbul:Yapı Kredi Yayınları.
- Yücel, Hakkı, (2003), **Tarih, Kimlik ve Siyaset Üçgeninde Kıbrıslı Türkler**, Birikim, Mart 2003, Sayı 167.

Sözlükler

Türkçe Sözlük (1998), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları

ÖZET

Gayde, Gözde, Kıbrıs Sorununun Belgesellerdeki Sunumu: Türkiye’de Üretilen Belgeseller Üzerine Bir İnceleme, Yüksek Lisans Tezi, Danışman:Yar. Doç. Sevilay Çelenk ÖZEN, 116 s.

“Kıbrıs Sorunu” 1950’lerin ortalarından itibaren Türkiye’nin en önemli dış politika konularından birini oluşturmaktadır. Zira 1950’lerden sonra Türkiye’nin resmi politikasında Kıbrıs sorunu, “milli bir dava” olarak görülmeye başlamıştır. Türkiye’de resmi politikanın Kıbrıs sorununda ürettiği milliyetçi/sahiplenmecî tutum, gerek yazılı basında gerek görsel medyada sürekli gündeme gelmektedir. Bu çalışmanın konusu Kıbrıs sorununun, Türkiye’de üretilen belgesel filmlerdeki sunumudur.

Çalışma kapsamında incelenen Kıbrıs Belgeseli ve Hangi Kıbrıs belgeseli, farklı dönemlerde yapılmış olmalarıyla birlikte Kıbrıs Belgeseli resmi ideoloji çizgisinde ve Hangi Kıbrıs belgeseli eleştirel bakış açısına yakın olan belgesel filmlerdir. Ancak, iki belgesel de, söylemini ve kurgusunu resmi ideolojinin kurduğu alan içinden üreterek, dönemin egemen politikasına ve söylemlerine uygun bir çizgi geliştirmişlerdir. Öte yandan, iki belgeselde Kıbrıs sorununu salt milliyetçiliğe bağlamakta, sınıfsal çatışmaları ve çıkarları göz ardı ederek egemen söylemin Kıbrıs sorununa dair resmi politikasını yinelemektedirler.

ABSTRACT

Gayde ,Gözde, Presentation of the Cyprus Issue in Documentaries: A Review of Documentaries Produced in Turkey, Master Thesis, Advisor:Yar. Doç. Sevilay Çelenk ÖZEN, 116 p.

“ Cyprus Problem” has been one of the main foreing affairs policies of Turkey since mid 1950’s. From 1950 Turkey’s official foreing policy about Cyprus had been looked and seen as “national problem”. Official policy in Turkey has given rise to protectorate and/or nationalism, getting the attention of press and the visual media. The objective of this study is the presentation of “Cyprus Problem” in the productions of documentary films in Turkey.

The documentaries, “Kıbrıs Belgeseli” and “Hangi Kıbrıs” that have been studied were produced at different times. Where Kıbrıs Belgeseli reflected the official point of view the Hangi Kıbrıs put forward the critical point of view. Both documentaries were based and produced on official line of ideology and was reflected as so. On the other hand both of the documentaries have put the Cyprus Problem solely on nationalism ignoring the class struggle/ benefits and the official point of view is put forward repeadetly.